

Journal of Analytic Divinity
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jad>
E-ISSN: 2602-3792
6/2 (Aralık/December 2022), 219-283

Diyanet İşleri Başkanlığının Süreli Yayınlarından Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında Hadisler

Hadiths in the Editorials/Main Articles of The Diyanet Gazetesi/ Newspaper and Diyanet Aylık Dergi/Monthly Magazine That Are of The Periodic Publications of The Presidency of Religious Affairs

Cenkşu Üçer

Prof. Dr., AYBU, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü
Prof., AYBU, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences,
Ankara/Türkiye

E-posta: hcenksuucer@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9874-2990

Büşra Zoba

Yüksek Lisans Öğrencisi, AYBU, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı
Graduate Student, AYBU, Social Sciences Institute, Department of Basic Islamic Sciences,
Ankara/Türkiye

E-posta: zobabusra94@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3131-4980

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 30 Ekim/October 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 12 Aralık/December 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık/15 December 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/Winter-December

DOI: 10.46595/jad.1196467

Cite as / Atıf: Üçer, Cenkşu-Zoba, Büşra. "Diyanet İşleri Başkanlığının Süreli Yayınlarından Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında Hadisler". *Journal of Analytic Divinity*, (Aralık/December 2022), 219-283.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Cenkşu Üçer-Büşra Zoba)

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Yazar Katkıları / Author Contributions: Cenkşu Üçer % 55, Büşra Zoba % 45

Web: <http://dergipark.org.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Öz

Bu çalışma Diyanet İşleri Başkanlığının süreli yayınlarından Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazılarındaki hadisler konusunu incelemektedir. 1968’de yayımlanmaya başlayan Diyanet Gazetesi, 1991’den itibaren şekil ve muhteva değiştirerek Diyanet Aylık Dergi adıyla yayımlanmaktadır. Gazete ve Aylık Dergide yer alan ve büyük oranda Diyanet İşleri Başkanlarınca kaleme alınan Başyazılar, Başkanlığın topluma mesajını iletmede önemli bir yere sahiptir. Başkanlık, hizmetlerinde Kur’an(Kitap) ve Sünnet’i esas aldığı belirtmektedir. Kitap ve Sünnet, “Kur’an-ı Kerîm ayetlerinin (Kitap) ve Hz. Peygamber’in (sav) sözleri, fiilleri ve takrirlerinin (Sünnet), gerek müçtehidin/âlimin gerek mezheplerin icthad sistematığı içerisinde anlamlandırılıp mükellef/kişi açısından dinî bir hüküm şeklini almış halî” olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla Sünnet’in önemli unsuru olan hadisler, bütün Müslümanlar nezdinde hem dinî hem sosyo-kültürel hayat açısından son derece önemlidir. Çalışmada, Başkanlığın hizmetlerindeki yaklaşımının genel çerçevesinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Gazete, Aylık Dergi ve Başyazılarının gündem konuları ile Başyazılardaki hadisler, Anayasa ve Kanun’un Başkanlığa verdiği yükümlülüklerle göre “iman esasları ve inanç konuları, ibadetler, ahlak, birlik ve beraberlik, dinî sosyo-kültürel ve aktüel hayat” tasnifiyle incelenmiştir. Kasım 1968’den Aralık 2021’e kadar yayımlanan 648 Başyazı üzerinden yürütülen bu nicel çalışmanın “Başyazılardaki hadislerin büyük oranda ahlak, birlik ve beraberlik, dinî sosyo-kültürel hayatla ilgili konularda ve bağlı içeriklerde olacağı” yönündeki hipotezi, araştırma sonucunda doğrulanmıştır. Hadislere yer verilen 510 Başyazıda, hadislerin yaklaşık %10,5’i iman esasları, inançlar, ibadetler ve ibadet hayatı ile ilgili iken; 89,5’i genel kategori olarak ahlak alanını ilgilendiren bir çerçevededir. Bu Başkanların/Başkanlığın, dinî ve sosyal hayatın İslam dininin bireysel ve toplumsal ahlak alanında getirdiği prensiplerle inşa edilip insanın ve toplumun manevî-maddî huzurunun sağlanmasına yönelik bir tavır sergilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Gazetesi, Diyanet Aylık Dergi, Başyazılar, Hadisler

Abstract

This study examines hadiths in the editorials/main articles of the Diyanet Gazetesi/ Newspaper and Diyanet Aylık Dergi/Monthly Magazine that are of the periodic publications of The Presidency of Religious Affairs. The Diyanet Gazetesi/Newspaper, which started to be published in 1968, has been published as Diyanet Aylık Dergi/Monthly Magazine since 1991, changing its form and themes. Editorials in newspapers and monthly magazines, mostly written by the Directorate of Religious Affairs, have an important place in conveying the Directorate's message to society. The Directorate of Religious Affairs states that its services are based on the Qur'an (Book) and Sunnah. The Book and the Sunnah can be expressed the interpretation of the verses of the Qur'an and the words, actions and approvals of the Prophet Muhammad (pbuh) within the jurisprudence system of both the mujtahid/jurist and the sects and to be a religious basis for the obligated/person in the form of a religious decree. Therefore, hadiths, which are an important element of the Sunnah, are extremely important for all

Muslims in terms of both religious and socio-cultural life. This study, it is aimed to reveal the general framework of the approach of the Directorate in its services. The agenda topics of the newspaper, monthly magazine, and the hadiths in the editorials were analyzed according to the obligations given to the Directorate by the constitution and the law, with the classification of "the pillars of faith and the creedal principles, worship, morality, unity, and solidarity, religious socio-cultural and actual life". The hypothesis of this quantitative study, conducted on 648 editorials published from November 1968 to December 2021, that "the hadiths in the editorials will be mostly about morality, unity and solidarity, religious socio-cultural life and related contents" has been confirmed as a result of the research. Of the 510 editorials that include the hadiths, about 10.5% of the hadiths are about the pillars of faith, beliefs, worship, and life of worship; 89.5 of them are in a framework that concerns the field of morality as a general category. This shows that the Directorates/Directorate adopt an attitude towards ensuring the spiritual-material peace of people and society by building the religious and social life with the principles brought by the religion of Islam in the field of individual and social morality.

Key Words: The Presidency of Religious Affairs, Diyanet Newspaper/Diyanet Gazetesi, Diyanet Monthly Magazine/Diyanet Aylık Dergi, Editorials/Main Articles, Hadiths.

Giriş

Bu çalışma, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1968 yılından bu yana süreli yayın olarak ve birbirinin devamı mahiyetinde neşredilen Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi'nin Başyazılarında yer verilen hadisler konusunu ele almaktadır. Bir kamu kurumu olarak Başkanlığın yürüttüğü bütün hizmetlerinde Anayasa ve kanunlar ile bunlar çerçevesinde çıkarılan mevzuat hükümlerini esas alacağı açıktır. Bu itibarla Başkanlık ve hizmetlerini ele alan çalışmaların bu noktayı dikkate alması yerinde olacaktır. Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarını farklı yönleriyle ele alan çalışmaların bu çerçeveyi merkeze aldığı ve konuların daha çok kanunun süreç içerisinde Başkanlığa verdiği yükümlülükler göre "iman esasları ve inanç konuları, ibadetler, ahlak, birlik ve beraberlik, dinî sosyo-kültürel ve aktüel hayat" şeklinde genel bir tasnife tabi tutularak işlendiği görülmektedir.¹ Diyanet Gazetesi Başyazılarının konularının ilgili başlıklara taksimi sonucunda ortaya çıkan tabloya göre, Başyazıların 22'si (% 8) iman esasları ve inanç konuları ile ibadetler ve ibadet hayatı hakkında iken; 255'i (% 92) ahlak, birlik ve beraberlik ve dinî sosyo-kültürel hayatla ilgili bir çerçevededir."²

¹ Cenksu Üçer - Hatice Kübra Çelebi, "Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları ve Başyazılarda Yer Verilen Kur'an Ayetleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Journal of Analytic Divinity* 5/2 (2021), 136-137; Üçer, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi", 67-69; Cenksu Üçer, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi -Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazıları Örneğinde-", *İlahiyat Akademi Dergisi* 14 (Aralık 2021), 68.

² Üçer, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi", 79-81.

Yakın bir çerçevenin Diyanet Aylık Dergi gündem konuları ve Başyazıları için de söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Nitekim Aylık Dergi'nin araştırmaya esas olarak alınan sayılarının gündem konularından 40 adeti (%11) iman esasları ve inanç konuları ve ibadetler hakkında iken; 320 adeti (% 89) -ahlak, birlik ve beraberlik, dinî sosyo-kültürel hayatla ilgili olmak üzere- yüksek bir oranla genel kategori olarak ahlak alanını ilgilendiren bir çerçevededir.³

Diyanet Aylık Dergi'nin söz konusu 360 sayısı Başyazısının 40 adeti (yaklaşık % 11) iman esasları ve inanç konuları ile ibadetler hakkında iken; 320'si ahlak, birlik ve beraberlik, dinî sosyo-kültürel hayatla ilgili olmak üzere toplamda yaklaşık % 89'lik yüksek bir oranla genel kategori olarak ahlak alanını ilgilendiren bir mahiyettedir.⁴ Başyazılarda yer verilen ayet-i kerimelerin %83'ünün (seksen üç), yine genel olarak ahlak kategorisinde değerlendirilecek şekilde ahlak, birlik ve beraberlik, dinî sosyo-kültürel hayatla ilgili konularda ve içeriklerde olduğu dikkat çekmektedir.⁵

Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi'nin Başyazılarında yer verilen hadisler konusunu nicel olarak ele alan bu çalışmanın temel hipotezi, yukarıda zikredilen çalışmalarda ortaya çıkan çerçevenin hadisler bağlamında da teyit edileceği ve Başyazılarda yer verilen hadislerin büyük oranda ahlak, birlik ve beraberlik, dinî sosyo-kültürel hayatla ilgili konularda ve bağlı içeriklerde olacaktır.

Araştırma ve yayın etiği kuralları doğrultusunda yürütülen bu çalışma, daha önce yürütülen çalışmalarda dikkate alındığı üzere Diyanet Gazete ve Aylık Dergi Başyazı gündem konularının, kanunun Başkanlığa yüklediği görevler merkeze alınarak tasnif edilmesi ve bu yazılarda hangi hadislere yer verildiği üzerinde durularak yürütülmüştür. Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergide yer alan Başyazılarla sınırlandırılmış olan bu çalışmada, elde edilen verilerin analizi ile Başkanlığın hizmetlerinde önem verdiği hassasiyetlerin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

1. Diyanet İşleri Başkanlığı: Kurumsal Yapısı ve Görev Tanımlarına Dair Kısa Tarihçe

Osmanlı'da Şeyhulislamlık, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nde ise Şer'iyye ve Evkâf Nezâreti'nin yürütmüş olduğu adalet, din hizmeti, eğitim, vakıflar vb. alanlardaki

³ Üçer-Çelebi, "Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları", 142-144.

⁴ Üçer-Çelebi, "Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları", 144.

⁵ Üçer-Çelebi, "Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları", 170.

görevlerden⁶ sadece din hizmeti alanında görev icra etmek üzere yetkilendirilerek⁷ Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal bir kurumu vasfıyla genel idare içerisinde yer verilen Diyanet İşleri Reisliği/Başkanlığı'nın kurumsal yapısı ve görev tanımlarının, ülkenin tecrübe etmiş olduğu siyasî, iktisadî, dinî, kültürel vb. gelişmelere bağlı olarak şekil aldığı ve alacağı hususunda şüphe yoktur.

Diyanet İşleri Reisliği'nin 03 Mart 1924 tarihli ve 429 sayılı "Şer'îye ve Evkâf ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair" kuruluş kanununda kurumun görevleri "İslam Dininin inançları ve ibadet esasları ile ilgili işleri yürütmek ve ibadet yerlerini yönetmek" olarak belirlenmiş;⁸ 2800 sayılı Diyanet İşleri Reisliği Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında Kanun gereğince çıkarılan 11 Teşrinisani 1937 tarihli ve 7647 sayılı Diyanet İşleri Reisliği Teşkilâtı'nın Vazifelerini Gösterir Nizamname'de "toplumu din konusunda aydınlatma" hususu zikredilmiş;⁹ 23 Mart 1950 tarihli ve 5634 sayılı Kanun ile kurumun adı Diyanet İşleri Başkanlığı şeklini almış ve kurumdaki mevcut birimler yeniden yapılandırılarak isimlendirilmiş, yeni bir takım birimler ve görevler eklenmiş;¹⁰ Başkanlığa 1961 Anayasası'nın 154. maddesinde "Genel idare içerisinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir." ifadeleriyle yer verilmiş;¹¹ Başkanlığın 1961 Anayasası'nda işaret edilen ve bugünkü mevcut halini büyük oranda oluşturan 633 sayılı özel kanunu, 22 Haziran 1965 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Kanun metnine "ahlak" ibaresi ve "toplumu din konusunda aydınlatma" hükmü eklenmiş;¹² 1982 Anayasası'nın 136. maddesi ile Başkanlığın zikredilen görevlerini "laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek" yerine getireceği hüküm altına alınmış;¹³ 13 Temmuz 2010 tarihli ve 27640 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 01 Temmuz 2010 tarihli ve 6002 sayılı

⁶ Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Şeyhülislamlık Müessesesi", *İslâm Medeniyeti* 5/2 (1981), 52-54; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984), 179-189; Ramazan Boyacıoğlu, "Tarihi Açından Şeyhülislamlık, Şer'îye ve Evkaf Vekaleti", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 169-170; Kemalettin Taş, "Osmanlı Yönetim Sisteminde Şeyhülislamlık Kurumu -Sosyolojik Bir Çözümleme-", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1 (2005), 84-95; Ali Akyıldız, "Şer'îye ve Evkaf Vekaleti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/7; Mehmet İpşirli, "Şeyhülislam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/94-95.

⁷ Davut Dursun, *Yönetim-Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1992), 263-311; Seyfettin Erşahin, "Bir Cumhuriyet Kurumu Olarak Diyanet İşleri Başkanlığının Tarihi Kökeni (Ümmet Yapısından Millet Yapısına)", *Din Hizmetleri ve Din Eğitiminde Türkiye Tecrübesi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 36-40.

⁸ Şer'îye ve Evkâf ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun, *Resmî Ceride (Gazete)* 63 (29 Receb 1342/3 Mart 1924), Kanun No: 429 (6).

⁹ Diyanet İşleri Reisliği Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Kanun (DİB Teşkilat e Vazifeler Kanunu), *Resmî Gazete* 3035 (22 Haziran 1935), Kanun No: 2800 (5376-5377).

¹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilât ve Vazifeleri Hakkındaki 2800 Sayılı Kanun'da Bazı Değişiklikler Yapılmasına Dair Olan 3665 Sayılı Kanuna Ek Kanun (DİB 3665'e Ek Kanun), *Resmî Gazete* 7469 (29 Mart 1950), Kanun No: 5634, (18202-18204).

¹¹ T.C. Anayasa (1961), *Resmî Gazete* 10859 (20.07.1961), Kanun No: 334, m. 154 (4653).

¹² Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun (DİB Kanun), *Resmî Gazete* 12038 (2 Temmuz 1965), Kanun No. 633, m.1.

¹³ T.C. Anayasa (1982), *Resmî Gazete* 17863 (Mükerrer) (09.11.1982), Kanun No: 2709, m. 136 (39).

Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile müsteşarlık düzeyinde yapılandırılan Başkanlıkta yeni hizmet birimleri oluşturularak birim sayısı artırılmış, cami dışı alanlarda hizmet yürütebilmesi sağlanmış, uluslararası alanda yürüttüğü hizmetler yasal statüye kavuşturulmuş, radyo ve televizyon kurması gibi yeni hizmet alanları ihdas edilmiş;¹⁴ ülkede Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmesiyle birlikte Başkanlık 02 Temmuz 2018 tarihli ve 703 sayılı KHK'nin 141'inci maddesiyle Cumhurbaşkanlığı'na bağlanmış, söz konusu KHK ve devamında yapılan kanunî düzenlemeler ile dijital yayıncılık, Kur'an-ı Kerim meâllerini incelemek, öğrenci yurtları, eğitim kurumları, ceza infaz kurumları vb. farklı kurumlarla işbirliği yapmak suretiyle buralarda manevi danışmanlık ve din hizmetleri yürütmek, ayrıca göçmen, engelli, bağımlı vb. desteğe muhtaç kesimlere manevî danışmanlık hizmeti vermek, ihtiyaç duyulan yerlerde okuma salonu, gençlik merkezi vb. yerler açmak, nikahların müftülerin tarafından da kısılması¹⁵ gibi Başkanlığın hizmet alanlarının genişletilip geliştirilmesini içeren düzenlemeler yapılmıştır.¹⁶

Günümüz itibariyle Başkanlığın mevcut durumu Anayasa'nın 136. maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir: "Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir." yapılan son düzenlemelere göre Başkanlığın 633 sayılı özel kanununda ise şu hükümler yer almaktadır: "İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Cumhurbaşkanlığına bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur."

2. Dinî Hüküm Açısından Müslümanların İki Temel Kaynağı Kitap ve Sünnet'in Önemi

2.1. Kitap ve Sünnet Kavramları ve Ayet/Kitap ve Hadis/Sünnet İlişkisinin Mahiyeti (Fıkıh Usûlü Açısından)

Konuya girerken öncelikle iki hususa işaret etmekte fayda vardır. Birincisi bizzat Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle İslâm dininin Müslümanlar açısından uyulması gereken iki

¹⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (DİB Değişiklik Kanun), *Resmî Gazete* 27640 (13.07.2010), Kanun No: 6002.

¹⁵ Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK 703), *Resmî Gazete* 30473 (3. Mükerrer) (09 Temmuz 2018), KHK No: 703, m. 141.

¹⁶ İsmail Kara, "Din ile Devlet Arasında Sıkışmış Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2000), 39-40; İstar Gözaydın, *Diyanet Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi* (İstanbul: İletişim, 2020), 62-92; Bahset Karşlı, "Cumhuriyet Dönemi Din-Siyaset Tartışmaları: Ahmet Hamdi Akseki Örneği", *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları* 9/5 (2014), 1279-1298; Ömür Aydın, "Diyanet İşleri Başkanlığının Hukuki Statüsü Üzerine Tartışmalar", *Akademik İncelemeler Dergisi* 14/2 (2019), 268; Cenksu Üçer, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi -Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazıları Örneğinde-", *İlahiyat Akademi Dergisi* 14 (Aralık 2021), 29-32.

ana otoritesi Allah ve Rasûlü'dür.¹⁷ Dolayısıyla Allah'ın kelâmı/vahyi Kur'an'ı Kerîm ve Hz. Peygamber (sav), tarih boyunca Müslümanlar nezdinde gerek ilmî disiplinler gerek mezhebî ve meşrebî yapılar gerekse dinî ve sosyo-kültürel hayat açısından hem itikadı/inancı hem düşünceyi hem de amelî hayatı belirleyen en temel iki kaynak olarak kabul edilmiştir.

İkincisi her bir mezhep, ekol, gelenek ya da grubun kendine özgü bir varlık algısı, zihniyeti, olay ve olguları anlamlandırma ve görüşlerini ortaya koymada bir sistematığı vardır. Kavramlar bu zihniyet ya da sistematığın işletilmesinde en önemli unsurların başında gelmektedir.¹⁸ Bir olgu, zihniyet ve sistem farklılığından kaynaklı olarak farklı mezhep/ekollerde farklı kelimelerle ifade edilebilirken; yine bir kelime farklı mezhep/ekollerde farklı şekilde anlamlandırılarak kavramsallaştırılabilir. Söz gelimi sorumluluk doğuran insan fiilleri konusunun ele alındığı "kader ve kazâ" hususunda konunun Allah'a teallük eden kısmı Mâturîdî geleneğe "kader" kavramıyla; Eş'arî geleneğe "kazâ" kavramıyla ifade edilmektedir.¹⁹ Yine fıkıh mezheplerinden Hanefîler ile Şâfiîlerin "ef'âl-i mükellefin"i anlamlandırmaları farklı olmuş, söz gelimi Şâfiîler "kesin bir delille ve kesin bir surette yapılması istenen dinî yükümlülüğü" vacip kavramıyla ifade ederken; Hanefîler bunu farz ve vacip şeklinde iki kademeli olarak ele almışlardır.²⁰ Bir kelimenin farklı anlamlarda kullanılması hususunda da "şeyhayn" kelimesinin Ehl-i Sünnet anlayışında şekillenen hadis ilminde Buhârî ve Müslim'i ifade ederken; İslâm Tarihi, Kelam ve Mezhepler Tarihinde siyaset/hilafet alanında bu kelime ile Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in; Hanefî fıkıh geleneğinde Ebû Hanife ve Ebû Yûsuf'un, Şâfiî fıkıh geleneğinde ise Abdülkerîm er-Râfi'î ve Nevevî'nin kastedilmesi²¹ örnek olarak zikredilebilir.

Kur'an-ı Kerîm ve Hz. Peygamber (sav) bütün fıkıh mezhepleri nezdinde de dinî/şer'î hükümler açısından en temel iki kaynak/aslî delil olarak benimsenmiş, fıkıh usûlünde bu iki temel kaynak/aslî delil Kitap ve Sünnet olarak isimlendirilip sistemleştirilmiştir.²² Bu itibarla ayet-i kerîmelerin delâletlerinin anlaşılmasındaki

¹⁷ Allah ve Rasûlü'ne itaat konusunda Kur'an-ı Kerîm'de pek çok ayet-i kerîme bulunmaktadır. Bazıları için bkz. Âl-i İmrân, 3/31; Nisâ, 4/13-14, 69, 80; Mâide, 5/92; Enfâl, 8/1, 20, 24, 46; Ahzâb, 33/36; Muhammed 47/33; Fetih, 48/17; Hucûrât, 49/14; Nûr, 54/52, 54.

¹⁸ Mehmet Ali Büyükkara, "İslam Mezhepleri Tarihi Araştırmalarında Terminolojiyle İlişkili Sorunlar", *İslâmî Araştırmalar* 19/2 (2006), 257.

¹⁹ Çağfer Karadaş, "İman Konuları: Kader ve Kazaya İman", *İslam'a Giriş* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), 194-198; Abdullah Namlı, "Kazâ ve Kadere İman", *İslâm İnanç Esasları*, edit. Vecdi Sönmez - Hilmi Karaağaç (Ankara: Lisans Yayıncılık, 2021), 98; Yusuf Şevki Yavuz, "Kader", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/58; Metin Özdemir, *İslam İnanç Esasları* (Ankara: Bilay Yayınları, 2017), 195; Namlı, "Kazâ ve Kadere İman", 98-99.

²⁰ Ali Bardakoğlu, "Fıkıh", *İlmihal* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 1/163-164; Salim Ögüt, "Ef'âl-i Mükellefin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 452.

²¹ Mehmet Efendioğlu, "Şeyhayn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/80.

²² Ali Bardakoğlu, "Delil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/139; Zekiyüddin Şa'ban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990), 39; İbrahim Kâfi Dönmez, "Fıkıh", *İlmihal I* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014), 144; Ahmet Yaman - Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2013), 42; Saffet

metodolojik ihtilaflar ve farklılıklar göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapıldığında, bir fıkıh usûlü terimi olarak Kitap'ın; "Kur'an-ı Kerîm ayetlerinin, gerek müçtehidin/alimin gerek mezheplerin ictihad sistematîği içerisinde anlamlandırılıp mükellef açısından somut dinî bir hüküm halini almış şeklini ya da referans boyutunu ifade ettiği"²³ söylenebilir. Şüphesiz Kitap'tan sonra dinî hükümlerin ikinci ana kaynağı Sünnet'tir. Sünnet'in Kitap'tan sonra, hatta Kitap gibi dinî hükümler için bir kaynak olarak sistemleştirilmesinde İmam Şâfiî'nin (ö./204) önemli bir rolü olduğu bilinmektedir.²⁴ Kitap tanımında olduğu gibi bir fıkıh usûlü terimi olarak Sünnet hakkında da, gerek sübûtunun gerek delâletinin anlaşılmasındaki metodolojik ihtilaflar ve farklılıklar göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapıldığında; "Hz. Peygamber'in (sas) sözleri, fiilleri ve takrirlerinin, müçtehidin/alimin ictihad sistemi ya da mezhebin sistematîği içerisinde değerlendirilip mükellef açısından somut dinî bir hüküm halini almış şeklini ya da referans boyutunu temsil ettiği"²⁵ biçiminde bir çerçeve çizilebilir.

2.2. Mezhep, Ekol ve Geleneklerde Sünnet ve Hadislerin Önemi

Her ne kadar dinî düşünce ve hayatın oluşumunda akıl-nakil ilişkisi bağlamında ortaya çıkan tavır farklılığını ifade eden Ehl-i Rey ve Ehl-i Hadis ekolleri arasında İslâm

Köse, *İslâm Hukukuna Giriş* (İstanbul: Hikmetevi, 2017), 120-126; Kaşif Hamdi Okur, *Güncel Konularla İlm-i Hâl* (Ankara: Anadolu Ay Yayınları, 2018), 23-24.

²³ Ali Bardakoğlu, "Genç İlahiyat", *Diyanet TV* (31 Ocak 2018), 50:43-52:00. Şer'î hükümlerin ilk kaynağı olarak Kitap konusunu ele alan çalışmaların Kitap'ın hükümlere delâletini açıklarken ayet lafızlarının delâletinin kat'îliği/zannîliğine işaret edip müçtehitlerin bu konudaki tercihleri, anlayış ve istinbat farklılıklarına işaret etmeleri bu manayı teyit etmektedir. Şa'ban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 56-62; Dönmez, "Fıkıh", 145; Ali Bardakoğlu, "Kitap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/122-124; Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 42-43; Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, 120-124.

²⁴ Murteza Bedir, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/150-151; İshak Emin Aktepe, "İmam Şâfiî'nin Sünnet Anlayışı", *Gelenekselci ve Modernist Paradigmalar Kısacasında İmam Şâfiî*, edit. Mahfuz Söylemez (Ankara: Araştırma Yayınları, 2014), 161-179. Ayrıca bkz. Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 41-42; Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: Otto, 2017), 96; Musa Eşit, *İmâm eş-Şâfiî'nin Hadis Usûlünün Gelişimine Katkısı ve Erken Usûl Eserlerine Etkisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 71-135.

²⁵ Şer'î hükümlerin kaynağı olarak Sünnet konusunu ele alan çalışmaların Sünnet'in hükümlere delâletini izah ederken hadislerin sübut ve delâletinin kat'îliği/zannîliğine işaret edip gerek müçtehitlerin gerek mezheplerin bu konudaki tercihleri, anlayış ve istinbat farklılıklarına işaret etmeleri bu manayı açıkça teyit etmektedir. Bu çerçevenin detayları hakkında bkz. Şa'ban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 63-89; Dönmez, "Fıkıh", 145-146; Bedir, "Sünnet", 150-153; Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 44-46; Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, 124-126. "Fıkıhta gerek muâmelât gerek ibadetler alanında Hz. Peygamber'in (sav) sünnetinin fakihler tarafından lafzî anlamıyla alınmayıp gelen rivayetin arka planına inildiği, Hz. Peygamber'in bir hadisi hangi sıfatla ve konumda ve ne gibi bir amacı gözeterek söylediğine dair tartışma açılıp hadise geniş açılı yorumların yapıldığı bilinmektedir." Hadis, sîret ve sünnet ilişkisinin çerçevesi ile birlikte bu noktada farklı konulardaki örnekler hakkında bkz. Ali Bardakoğlu, *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016), 159-214. Sünnetin erken dönemlerden itibaren kavramlaşma süreci hakkında bkz. Bünyamin Erul, *Sahabe'nin Sünnet Anlayışı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 14-77. Tarih boyunca alimlerin ortaya koydukları farklı sünnet taksimatları ve sünnetin bağlayıcılığıyla ilgili mülahazalar hakkında bkz. Halil İbrahim Doğan, "Muhtelif Âlimlerin Sünnet Taksimatı ve Sünnetin Bağlayıcılığı -İbn 'Âşûr Örneği-", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/2 (2019), 675-680. Bir konunun hukûkî bir forma girerek hüküm haline gelmesi bağlamında müçtehidin ve ictihad sistemlerinin metodlarının önemi hakkında bkz. Kaşif Hamdi Okur, "İslam Hukukunda İrtidat Fiili için Öngörülen Asli Yaptırım Üzerine Bazı Düşünceler", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2002), 345 (2. Dipnot).

tarihinde görülen siyasi ve fırkasal/mezhepsel mücadelelere bağlı olarak konu hakkında farklı iddialar ve yorumlar olsa da²⁶ Ehl-i Rey ekolüne mensup Hanefilik ve Mâturîdîlik gibi fikhî ve itikadî mezhepler ve Mu'tezile gibi akılcı²⁷ olarak nitelendirilen ekoller dahil bütün mezhebî ve meşrebî yapılar Sünnet'e önem vermiştir.

Söz gelimi Ebu Hanife -her ne kadar muhalifleri özellikle de Ehl-i Hadis ekolü müntesipleri tarafından hadis ve sünnete gereken önemi vermediği şeklinde eleştirilse de- hadisleri anlama ve değerlendirme safhasında diğer mezhep imamları, hadisçiler ve fakihlere göre farklılıkları bulunmakla birlikte hadis ve sünnete gereken önemi göstermiş ve sünnete teşri' bakımından hemen Kitap'tan sonra yer vermiştir.²⁸

Kelâm'da itikadî konularda sadece mütevâtir haberle amel edileceği; "âhâd haberin itikatda delil olmayacağı" yönünde temel bir yaklaşım olsa da, Mâturîdî geleneğin vahyin ve mütevatir haberin olmadığı durumlarda âhâd haberleri Kur'an'a, akla, icmâya ve Sünnet'e arz edip te'vîl etmek suretiyle kullandıkları bilinmektedir.²⁹

Mutezile ve hadis konusunu ele alırken bizzat hadis rivayet eden Mutezilî ravilerin bulunduğu;³⁰ başta Mutezile'nin kurucusu olarak kabul edilen Vâsıl b. Atâ olmak üzere hadis rivayet etmiş Mutezilî imamların olduğu, Mutezile alimlerinin itikadî konulara dayanak olarak değilse bile görüşlerini desteklemek için ahâd haberden yararlandıkları, hadisleri doğru anlamak için kendi prensipleri doğrultusunda yorumladıkları, Mutezilî alimlerin özellikle Şî'a ve Bâtınî grupların hadisler, nübüvvet ve sahabeye yönelik sergiledikleri olumsuz tavra karşı sert eleştirilerde buldukları vb. hususlar göz önünde bulundurulmalıdır.³¹ Mutezilî âlimlerin hadis kullanımlarına dair güzel bir örnek Zemahşerî'dir. Zemahşerî *el-Keşşâf* ta pek çok kaynaktan, farklı sıhhat derecesine sahip 1603 hadis rivayeti kullanmıştır.³²

Burada Haricî geleneğin bir mensubu olarak görülen İbadiyye mezhebinin, mezhebin 2. hicrî asırdaki önemli bir âlimi olarak kabul edilen Rebî b. Habîb'in *Müsnedî*'ni Kur'ân-ı

²⁶ Hüseyin Hansu, *Mutezile ve Hadis* (Ankara: Otto, 2102), 269-284; 296-317; Yücel, *Hadis Usûlü*, 39-42. Mesela Buharî'nin Ebu Hanife ile ilgili olarak sergilediği tavrı hakkında bkz. Mehmet Erdem, "İmam Buharî'nin Kitaplarında İmam Ebu Hanife Hakkındaki Rivayetlerin Tespit ve Tahlili", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/2 (2016), 70-84.

²⁷ Dinin ancak akıl yoluyla kavranabileceğine inanması ve aklı, vahyin anlaşılmasının temel şartı olarak görmesinden dolayı akla birinci derecede önem vermesi nedeniyle Mutezile için akılcılık ve rasyonalizm gibi temelde vahyî bilgiyi tamamen dışlamayı ifade eden kavramların kullanılmaması gerektiğine işaret edilmektedir. Hansu, *Mutezile ve Hadis*, 320.

²⁸ İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1994), 267-269; Fatih Mehmet Yılmaz, *Ebu Hanife ve Hadis* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019), 145-147.

²⁹ Nuri Tuğlu, *Mâturîdîlik ve Hadis Mâturîdî Kelâm Ekolü Çerçevesinde Kelâmî Hadislerin Değerlendirilmesi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 606-612.

³⁰ Hansu'nun çalışmasında 175 kişilik bir liste paylaşılmaktadır. Hansu, *Mutezile ve Hadis*, 171-181.

³¹ Hansu, *Mutezile ve Hadis*, 165-235.

³² Hasan Yerkazan, "Zemahşerî'nin Eserlerinde Bulunan Hadislerin Kaynakları", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2017), 282-283. Mutezile'nin hadis ve sünnet anlayışı hakkında ayrıca bkz. Osman Aydın, *Akılci Din Söylemi Farklı Yönleriyle Mu'tezile Ekolü* (Ankara: Hititkitap, 2010), 283-292.

Kerîm’den sonra en sahih dinî kaynak olarak benimsediği³³ hususunu zikretmek farklı dinî geleneklerin hadis ve Sünnet’e verdiği önemi göstermek açısından faydalı olacaktır.

Bu itibarla Sünnet’in en önemli unsuru olan hadislerin bütün Müslümanlar nezdinde hem dinî hem sosyo-kültürel hayat açısından son derece önemli olduğu aşîkârdır.³⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı da hizmetlerinde “dinin iki ana kaynağı Kur’an³⁵ ve Sünnet’e dayandığı” hususunu dile getirmektedir.³⁶ Başkanlığın dinî konularda en yüksek karar ve danışma organı olan Din İşleri Yüksek Kurulu’nun da karar, mütalaa, görüş ve fetvalarında yine Kur’an ve Sünnet’e dayandığı belirtilmektedir.³⁷ Bu çalışmada, Başkanlığın dini yayın hizmetinin önemli bir bölümünü oluşturan süreli yayınlarından Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi’nin Başyazılarında yer alan hadisler; hangi konular işlenirken hangi hadislere yer verildiği çerçevesinde ele alınmaktadır.

3. Süreli Yayın Olarak Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi

Başkanlığın, kanunun kendisine yüklediği görevlerden “toplumu din konusunda aydınlatma” yükümlülüğünü yerine getirirken yürüttüğü hizmetlerden biri dini yayın hizmetidir. Başkanlık yayın hizmetlerini gerçek ve elektronik ortamda basılı, sesli ve görüntülü eserler hazırlayarak ve süreli yayınlarla yürütmektedir.³⁸ Başkanlığın süreli yayın faaliyeti 1954 yılında Reislik Mecmuası ile başlamış, 1956 yılında yayımlanan ve bugün itibariyle İlmi Dergi ismiyle yayımı devam eden Dergi’nin ilk sayısı olarak kabul edilen “Diyanet İşleri Reisliği Mecmuası Ramazan Nüshası” ile sürdürülmüş, 1961 yılından itibaren daha sistematik bir hale kavuşarak bugünlere kadar gelmiştir.³⁹ Bugün itibariyle Başkanlık, süreli yayın olarak Diyanet Aile Dergisi, Diyanet Aylık Dergi, Diyanet Bayram Gazetesi, Diyanet Cim Dergisi, Diyanet Çocuk Dergisi, Geçerken Dergisi, Diyanet

³³ Ahmet Özdemir, *İbâdiyye’nin Ana Hadis Kitabı el-Câmiu’s-Sahîh Müsnedür’r-Rebî’ b. Habîb* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2020), 311.

³⁴ Söz gelimi tasavvuf geleneğindeki temel öğretilerin hadislerdeki dayanakları hakkında bkz. Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 77-435. İhvân-ı Safa’nın Risâleleri’nde sergilediği hadis anlayışı hakkında bkz. Recep Aslan, *İhvân-ı Safa ve Hadis* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2017), 53-260.

³⁵ Kitap hakkında yukarıda çizilen çerçeveye göre buradaki ifade Kur’an değil; Kitap olmalıdır. Nitekim edille-i şer’iyyenin ilk unsurunun sistematik olarak hep Kitap şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Şa’ban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 39; Dönmez, “Fıkıh”, 144; Bardakoğlu, “Delil”, 9/139. Edille-i şer’iyye’nin birinci kaynağı olan Kitap’ın Kur’an olarak kullanılması hakkında bkz. Üçer, “Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi”, 55.

³⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Temel İlke ve Hedefler” (Erişim 25 Mayıs 2022).

³⁷ Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), “Fetva Yöntemimiz” (Erişim 25 Mayıs 2022).

³⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü” (Erişim 25 Mayıs 2022). Ayrıca bkz. Yüksel Salman, “Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarında Kadın”, *Türkiye V. Dini Yayınlar Kongresi-Kadın Konulu Dini Yayınlar -Tebliğler-Müzakereler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 399; Mehmet Saffet Sarıkaya, “Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarında Mezhebî Tutum ve Eğilimler”, *İslâmî Araştırmalar* 29/2 (2018), 268-270; Üçer - Çelebi, “Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları”, 138-140.

³⁹ Lamia Levent Abul, “Diyanet Gazetesi’nden Diyanet Aylık Dergi’ye”, *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 28. Başkanlık 1962’den 1968’e kadar “Diyanet” adıyla bir süreli yayın neşretmiştir. DİB, “Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü”.

İlmi Dergi, Diyanet Arapça İlmi Dergi, Arapça Kalem Dergisi ve Arapça Çocuk Dergisi Nuceym dergilerini neşretmektedir.⁴⁰

Başkanlığın süreli yayınlarının en önemlilerinden biri Diyanet Gazetesi ismiyle başlayıp Diyanet Aylık Dergi adıyla devam eden ve üç çeyrek asra yaklaşan bir süredir yayımlanan Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi'dir. Diyanet Gazetesi 22 Kasım 1968 yılında yayın hayatına başlamıştır ve o yıl Kasım Aralık ayları, 1969 yılında da Ocak ve Nisan ayları olmak üzere 2'şer adet yayımlanmıştır. 1970 yılında Ekim ayında 1, Kasım ayında 3, Aralık ayında 2 olmak üzere 6 adet yayımlanmıştır. 1971 yılından itibaren 15 günde bir olmak üzere her ay yayımlanmış olup 1981 yılı Aralık ayına kadar yayın hayatına bu şekilde devam etmiştir. 1981 Aralık ayından 1991 yılı Ocak ayına kadar ise ayda bir olarak yayımlanmıştır. 1968 yılından 1981 Aralık ayına kadar 15 sayfa, 1981 Aralık ayından 1991 yılı Ocak ayına kadar da 28 sayfa olarak neşredilmiştir.

Uzun soluklu olarak yayım hayatını sürdüren Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi'nin, din, dinin sahih bilgisi, dinî hayat, kültür, sanat, edebiyat ve aktüel konuları ele alan farklı kısım ve köşelerdeki yazılarla okurun karşısına çıktığı görülmektedir.⁴¹ Diyanet Gazetesi, "Başyazı" (1968-1990), "Kur'an-ı Kerim'in Aydınlığında" (1968-1989), "Hadislerin Işığında" (1971-1989), "Hutbe" (1968-1990), "Çocuk Köşesi" (1970-1982), "Kadın ve Aile Köşesi" (1972-1982), "Tarih Sayfalarından" (1978-1990), "Gurbet Sayfası" (1985-1990), "Kültür Sanat Edebiyat" (1968-1990) köşeleri farklı başlıklarla uzun soluklu olarak; "Din Bilgisi Köşesi" (1968-1971), "Hz. Peygamber'in Hayatı" (1968-1971), "İslam Medeniyeti Tarihi" (1968-1969), "İslam Büyükleri" (1968-1972), "Serbest Sütun" (1969-1971), "Amel-i Salih Sohbetleri" (1970-1971), "Dini Bilgiler Sözlüğü" (1970-1972), "Hukuk Köşesi" (1974-1978), "Yurtdışına Açılan Pencere" (1977-1985), "Sorulu Cevaplı Dini Bilgiler", "Meslek Köşesi", "Kürsü Fetva Bakamından", "Eğitim ve Gençlik" (1980-1982), "Müftülerimizin Kaleminden İl İl Türkiye" (1980-1983), "Kâinatı Seyrederken" (1982-1985), "Din Bilim Teknik" (1985-1987), "Kutsal Kitabımız Kur'an-ı Kerim" (1987-1989), "Sanatkar Meslektaşlarımız", "Röportaj: Seçkin Hafızlarımız", "Konferans", "Hikayeleriyle Şaheser Camilerimiz" (1986-1988), "Mabetlerimize Ömür Boyu Hizmet Verenler" (1986-1988), "Ansiklopedik Bilgiler", "Tarım" (1968-1971), "Sağlık" (1968-1980), "Sorun Cevaplandırılalım", "Her Sayı Bir Kitap", "İdari Mali ve Hukuki Konularda Sorular" (1988-1990) köşeleri ise birkaç yıl süreyle; "Üç Hadis Üç Konu", "İslam Dünyası", "Türk Çocuğuna İlmihal Dersleri", "Ziraat Köşesi", "İrşâd Köşesi", "Anadolu'yu Aydınlatanlar", "Fıkıh", "Dinimizi Öğreniyoruz", "Ortaçağ İslam Dünyasında Bilginler", "Anadolu

⁴⁰ DİB, "Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü". Başkanlığın geçmişte süreli yayın olarak Haber Bülteni, Diyanet Avrupa, Çocuk Ek, Aile Ek gibi dergileri neşrettiği bilinmektedir. Faruk Görgülü, "Dinî Dergicilik ve Süreli Yayınlarımız", *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 24-26.

⁴¹ Abul, "Diyanet Gazetesi'nden Diyanet Aylık Dergi'ye", 30-33; Mustafa Bayar, "Yaygın Din Eğitimi Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Süreli Yayın Hizmetleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (2015), 457.

Bilginleri” köşeleri ise sadece ay olarak yer almıştır. Başlıklardan da anlaşıldığı gibi Diyanet Gazetesinin muhtevası tefsir, hadis, fıkıh, siyer, tarih, sanat, kültür, edebiyat, hukuk, ahlak, coğrafya, ziraat, eğitim gibi farklı konuların ele alındığı geniş bir yelpazeye sahiptir. Diyanet Gazetesinde yer alan 277 Başyazının 255’inin (% 92) ahlak, birlik ve beraberlik ve dinî sosyo-kültürel hayatla ilgili bir çerçevede olması muhteva zenginliğinin Başyazılara da yansındığını göstermektedir.⁴²

1991 yılına gelindiğinde dünyada ve ülkemizde yaşanan gelişmeler Diyanet Gazetesinde değişikliğe gidilmesine neden olmuştur. Nitekim Başkanlık Aralık 1990’da neşredilen 382. (son) sayısından sonra yaklaşık 22 yıllık bir yayın hayatının ardından Ocak 1991’de Diyanet Gazetesinde hem isim hem şekil hem de muhteva olarak bir değişikliğe gitmiştir. Bu değişiklik kapsamında Diyanet Gazetesi, “Diyanet Aylık Dergi” adıyla aylık olarak yayımlanan bir dergiye dönüştürülmüştür.⁴³ Aralık 2021 tarihi itibarıyla 372. sayısı yayımlanmış olan Diyanet Aylık Dergi, “dinin sahit bilgisi ve ona dayalı kültür, sanat ve edebiyat birikimini okurlarıyla paylaşmayı amaçlayan; bu itibarla toplumda yaşanan dinî ve sosyo-kültürel gelişmeleri dikkate alarak farklı alanlarda aktüel gündemlerle okurunun karşısına çıkan” bir dergidir.⁴⁴ Diyanet Aylık Dergi’nin bir araştırmaya esas olarak alınan 360 sayısından 15 adetinin (% 4) iman esasları ve inanç konuları, 25 adetinin (% 7) ibadetler, 16 adetinin (% 4,5) ahlak, 33 adetinin (% 9) birlik ve beraberlik, 271 adetinin (% 75,5) ise dinî sosyo-kültürel hayat ve aktüel konularla ilgili olması⁴⁵ bu durumu teyit etmektedir.

4. Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi’nin Başyazıları

Başmakale ya da Başyazılar⁴⁶ Başkanlığın en istikrarlı süreli yayınlarından olan Diyanet Gazetesi/Diyanet Aylık Dergi’nin ilk sayılarından itibaren varlığını koruyan bölümlerinden biridir. Kahir ekseriyeti Diyanet İşleri Başkanlarına ait olan, zaman zaman başkan vekilleri ve yardımcıları tarafından da kaleme alınan Başmakale/Başyazıların,⁴⁷ Gazete ve Aylık Dergi’nin en önemli kısımlarının başında geldiği düşünülebilir. Zira Başmakale/Başyazılar Başkanlığın topluma vermek istediği mesajı kurumun en yetkilisi olan Diyanet İşleri Başkanının ya da vekil ve yardımcısının dilinden periyodik olarak paylaşma imkânı sunmaktadır.

⁴² Üçer, “Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi”, 68.

⁴³ *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı Tarihçe-Teşkilat-Hizmet ve Faaliyetler (1924-1997)* (Ankara: 1999), 709-710; Abul, “Diyanet Gazetesi’nden Diyanet Aylık Dergi’ye”, 30-31.

⁴⁴ Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi’de ele alınan konular ve ortaya konulan yaklaşım hakkında bkz. Bayar, “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Süreli Yayın Hizmetleri”, 457; Abul, “Diyanet Gazetesi’nden Diyanet Aylık Dergi’ye”, 30-33; Üçer - Çelebi, “Diyanet Aylık Dergi ile Başyazıların Gündem Konuları”, 141-145.

⁴⁵ Üçer-Çelebi, “Diyanet Aylık Dergi ile Başyazıların Gündem Konuları”, 142-144; Üçer, “Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi”, 79-81.

⁴⁶ Diyanet Gazetesi’nde Gazete’nin başlık kısmında Başyazı olarak belirlenen yazıların devam sayfalarında bazen Başmakale ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Üçer, “Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi”, 29. Bayar, “Yaygın Din Eğitimi Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Süreli Yayın Hizmetleri”, 457.

⁴⁷ Bazen Diyanet İşleri Başkan Vekili ve Yardımcılarının da Başyazı/Başmakale yazdıkları görülmektedir. Üçer, “Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi”, 68. Ayrıca Diyanet Gazetesi’nin başlık kısmında Başyazı denilmesine rağmen yazıların devam sayfalarında bazen Başmakale ifadesinin kullanıldığı belirtilmelidir.

Diyanet Gazetesi'nin yayımlanan bütün sayılarında Başyazı yer almamaktadır. Nitekim Gazetenin 382 sayısından 277'sinde Başyazıya yer verilmiştir. Söz gelimi Lütfi Doğan'ın görev süresinde Kasım 1968 - Eylül 1972 tarihleri arasında neşredilen 50 Diyanet Gazetesi'nde 47 Başyazı kaleme alınmıştır. Diyanet Gazetesi'nde Eylül 1972'den Ağustos 1976'ya 51-146 sayıları arasında yayımlanmış 92 sayıda 85 Başyazı Dr. Lütfi Doğan; Ağustos 1976'dan Şubat 1978'e 147-182 sayıları arasında yayımlanmış 36 sayıda 36 Başyazı Doç. Dr. Süleyman Ateş; Şubat 1978'den Nisan 1978'e 183-187 sayıları arasında yayımlanmış 5 sayıda 5 Başyazı Tayyar Altıkulaç; Mayıs 1978'den Mart 1988'e 188-349 sayıları arasında yayımlanmış 150 sayıda 2 Başyazı Başkan Tayyar Altıkulaç, 83 Başyazı Başkan Yardımcıları Halil Sevgin (9 adet), Hamdi Mert (36 adet), Lütfi Şentürk (15 adet), Niyazi Baloğlu (11 adet), Ahmet Gürtaş (3 adet) ve Halit Güler (9 adet) tarafından kaleme alınmış; 6 Başyazı ise Diyanet adıyla neşredilmiştir. Ocak 1989'dan Aralık 1990'a 359-382 sayıları arasında yayımlanmış 24 sayıda 6 Başyazı Başkan Prof. Dr. M. Said Yazıcıoğlu, 5 Başyazı Başkan Yardımcıları Seyfeddin Yazıcı (2 adet), Hamdi Mert (2 adet), Mushafı İnceleme Kurulu Başkanı Ahmet Okutan (1 adet) tarafından kaleme alınmış, 1 sayı ise isimsiz olarak yayımlanmıştır.⁴⁸

Diyanet Aylık Dergide ise Ocak 1991'den Ocak 1992'ye 1-13 sayılar arasında yayımlanan 13 Başyazı Prof. Dr. Mustafa Said Yazıcıoğlu; Şubat 1992'den Mart 2003'e 14-147 sayılar arasında yayımlanan 135 Başyazı Mehmet Nuri Yılmaz, Nisan 2003'den Haziran 2003'e 148-150 sayılar arasında yayımlanan 3 Başyazı Başkan Vekili Rıdvan Çakır, Temmuz 2003'ten Kasım 2010'a 151-239 sayılar arasında yayımlanan 90 Başyazı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu, 2010 Aralık'tan Temmuz 2017'ye 240-319 sayılar arasında yayımlanan 81 Başyazı Prof. Dr. Mehmet Görmez, Ağustos 2017'den Eylül 2017'ye 320-321 sayılar arasında yayımlanan 2 Başyazı Başkan Vekili Dr. Ekrem Keleş, Ekim 2017'den Aralık 2021'e 322-372 sayılar arasında yayımlanan 52 Başyazı Prof. Dr. Ali Erbaş'a aittir. Diyanet Aylık Dergi'nin Ağustos 2004 sayısında ise Başyazı yer almamaktadır.⁴⁹

Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi'nin Başyazılarını ele alan çalışmalarda söz konusu dergilerin Başyazılarının gündem konularıyla ilgili ortaya konulan verilerin konumuzla ilgisi dolayısıyla burada tekrar zikredilmesi yerinde olacaktır. Buna göre "Diyanet Gazetesi Başyazılarının 4 adetinin (%1,5) iman esasları ve inanç konuları, 18 adetinin (%6,5) ibadetler, 5 adetinin (%1,8) ahlak, 18 adetinin (%6,5) birlik ve beraberlik, 232 adetinin (%83,7) de dinî sosyo-kültürel hayatla ilgili olduğu görülmektedir. Diyanet Gazetesi Başyazılarının konularının ilgili başlıklara taksimi sonucunda ortaya çıkan bu tablo, Başyazıların 22'sinin (% 8) iman esasları ve inanç konuları ile ibadetler ve ibadet

⁴⁸ Ayıca bkz. Üçer, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi", 66.

⁴⁹ Üçer-Çelebi, "Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları", 142; Üçer, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi", 79.

hayatı hakkında iken; 255'inin (% 92) ahlak, birlik ve beraberlik ve dinî sosyo-kültürel hayatla ilgili bir çerçevede olduğunu göstermektedir."⁵⁰

Diyanet Aylık Dergi'nin 2021 Ağustos itibariyle neşredilen 360 Başyazısının "12 adeti (yaklaşık %3,3) iman esasları ve inanç konuları, 28 adeti (yaklaşık %7,7) ibadetler, 14 adeti (yaklaşık %3,8) ahlak, 32 adeti (yaklaşık % 8,8) birlik ve beraberlik, 274 adeti (yaklaşık %76) dinî sosyo-kültürel hayat ve aktüel konularla ilgilidir. Buna göre Diyanet Aylık Dergi'nin 360 Başyazısının 40 adeti (yaklaşık % 11) iman esasları ve inanç konuları ile ibadetler hakkında iken; 320'si ahlak, birlik ve beraberlik, dinî sosyo-kültürel hayatla ilgili olmak üzere toplamda yaklaşık % 89'lık yüksek bir oranla genel kategori olarak ahlak alanını ilgilendiren bir çerçevededir".⁵¹ Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında yer alan hadislerin de yukarıda zikredilen çerçeveyi teyit edeceği ön görülmüştür.

5. Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergi Başyazılarında Hadisler

Diyanet İşleri Başkanlığının kanunun kendisine yüklemiş olduğu toplumu din konusunda aydınlatma görevini yerine getirirken "dinin temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnete dayalı sağlam bilgiyi esas almak, Müslümanların 14 asırlık dini tecrübesini göz önünde bulundurmak, modern hayatı ve insanlığın ortak birikimini de göz ardı etmemek" vb. hususlara dikkat çektiği görülmektedir.⁵² Bu itibarla bu çalışmada Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergi Başyazılarında yer verilen hadisler ele alınmaktadır. Konu, Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergi Başyazılarının gündem konularını iman esasları ve inanç konuları, ibadetler, ahlak, birlik ve beraberlik, dinî sosyo-kültürel hayat ve aktüel konular başlıkları halinde tasnif edilerek ve bu başlıklar altında yer alan Başyazılarda atıfta bulunulan hadislerle yer verilerek işlenmiştir.

5.1. İman Esasları ve İnanç Konuları

633 sayılı kanunun Başkanlığa yüklediği "İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek" görevlerini yürütürken Başkanlık süreli dini yayınları aktif olarak kullanmaktadır. 1968-1990 yılları arasında Diyanet Gazetesi ve 1991 yılından itibaren yayın hayatına başlayan Diyanet Aylık Dergi süreli dini yayınların önemli bir parçası olarak Başkanlığın yürüttüğü göreve büyük katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergi'nin Başyazılarında iman esasları ve farklı inanç konularına yer verilmiş, konular işlenirken İslam tarihindeki uygulamaya mütenasip olarak ayet ve hadisler dayanak olarak kullanılmıştır. Diyanet Aylık Dergi'nin Başyazılarında yer verilen Kur'an ayetleri hakkında daha önce yürütülen çalışmadaki çerçeve⁵³ burada da esas alınarak

⁵⁰ Üçer, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi", 68.

⁵¹ Üçer-Çelebi, "Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları", 144; Üçer, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi", 80-81.

⁵² DİB, "Temel İlke ve Hedefler".

⁵³ Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında dayanak olarak kullanılan ayet-i kerimler hakkında bkz. Üçer-Çelebi, "Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları", 145-168.

çalışmada Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi'nin Başyazılarında yer verilen hadisler aynı sistematikte incelenmiştir. Çalışmada Başyazılarda yer alan hadisler, tabloya Başyazıda yer verilen ifadelerle ve mümkün merteye Başyazı gündem konusuyla ilgili görülen kısmı -çoğunlukla kısaltılarak- alınmıştır. Başyazılarda kullanılan rivayetler daha çok mana olarak zikredildiği için ilgili rivayetleri kaynaklarda tararken bir takım zorluklarla karşılaşılma ile birlikte, hadisler ve kaynakların taranmasında ekseriyetle Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanmış olan Hadislerle İslam⁵⁴ isimli çalışma ve kaynaklarından faydalanılmıştır. Çalışmada tablolara yerleştirilen hadisler, eğer yazılarda kaynak gösterilmiş ise o kaynak teyit edilerek; gösterilmemişse -İlgili rivayetlerin çoğu kez kaynak verilmeden kullanıldığı ifade edilmelidir.- ilgili rivayet kaynaklardan taranmak suretiyle hangi kaynaklarda olduğuna işaret edilmiş; fakat sayfa sınırlılığı nedeniyle rivayetlerin bulunduğu kaynaklar sadece yazarın şöhret bulmuş kısaltılmış adı, kitap adı, bab ve/veya hadis numarası ya da cilt ve sayfa numarası verilerek kaynak gösterilmiş, ilgili hadisin bulunduğu eser tam künye olarak kaynakçada verilmiştir.

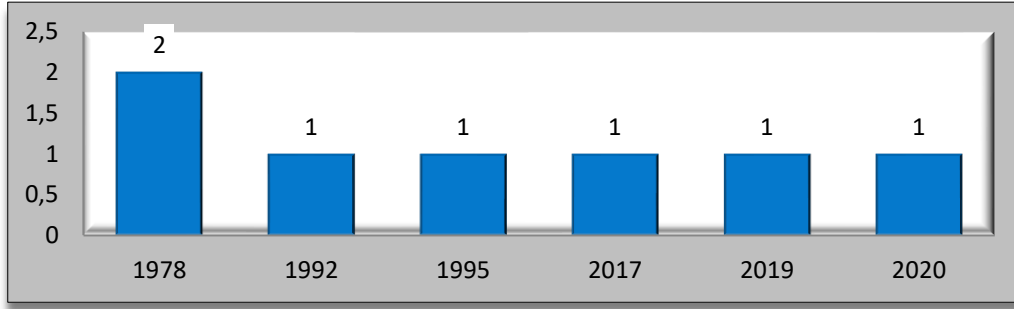
Tablo 1. İman Esasları ve İnanç Konularında Gazete ve Dergi'nin Başyazı Gündemleri ve Hadisler⁵⁵

Yıl	Ay	Başyazı Gündemi	Hadis
1978	Nisan	Tevhidin Neresindeyiz	"Müslüman, Müslümanın kardeşidir. O halde o, kardeşine zulmetmez, onu düşman eline vermez..." (Müslim, "Birr", 58). "Müminler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve yekdiğerlerini korumakta bir vücut gibidir..." (Buhârî, "Edeb", 27; Müslim, "Birr", 66).
1992	Temmuz	Hurafeler	"İki günü eşit olan aldanmıştır." (Aclûnî, <i>Keşfü'l-Hafâ</i> , 2/233).
1995 *2020	Temmuz *Ocak	Hurafe ve Batıl İnançlar *Kur'an ve Sünnet Bütünlüğü	"Size sıkı sarıldığınız sürece asla sapıtmayacağımız iki şey bırakıyorum: Allah'ın Kitabı ve Peygamberin sünneti." (Muvatta, "Kader", 3).
2017	Ağustos	İnancı Korumak	"Şüphesiz ki bedende bir parça vardır; o düzgün olursa beden tamamı düzgün olur, bozuk olursa beden tamamı bozuk olur. Dikkat ediniz ki o kalptir." (Buhârî, "İmân", 39; Müslim, "Müsâkât", 107).
2019	Mart	Sonsuz Hayat Ahiret	"Akıllı kişi kendisini hesaba çeken ve ölümden sonrası için çalışandır. Aciz kişi ise arzularına uyup Allah'tan bağışlanma umandır." (Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 25; İbn Mâce, "Zühd", 31).

⁵⁴ Mehmet Emin Özafşar vd. (ed)., *Hadislerle İslam* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013).

⁵⁵ Çalışmamızdaki tablo ve şekiller Microsoft Word ve Microsoft Office Excel Programında yapılmıştır.

Şekil 1. İman Esasları ve İnanç Konularında Hadislere Atıf Sayısı ve Kaç Hadise Yer Verildiği

Tablo 1 ve Şekil 1'e bakıldığında iman esasları ve farklı inanç konuları hakkında 1 Gazete ve 5 Aylık Dergi Başyazısında değişik hususlar ele alınmış ve konularla ilgili olarak toplam 7 hadise yer verilmiştir. Yazılarda atıfta bulunulan hadislerin Müslümanların bir ve kardeş olmaları, zamanın verimli kullanılması, kalbin temizliği, Kur'an ve sünnetin rehberliği vb. konulardan söz eden hadisler olduğu görülmektedir.

5.2. İbadetler

Gazete ve Aylık Dergi'nin Başyazılarında kanunun Başkanlığa yüklemiş olduğu görevler doğrultusunda ibadetler ve ibadet hayatına dair farklı konulara yer verilmiştir.

Tablo 2. İbadetler Konusunda Gazete ve Dergi'nin Başyazı Gündemleri ve Hadisler

Yıl	Ay	Başyazı Gündemi	Hadis
1970 *1974	Aralık *Şubat	İçtimai Yardımlaşmanın En Adilini İslamiyet Kurmuştur. *Hac dönüşü	"İyi bir mal, sâlih bir insan için ne güzel şeydir." (İbn Hanbel, 4/197). "Nâsın en hayırlısı, insanlara en çok faydalı olanıdır." (Kudâî, Müsnedü's-şihâb, 1/365).
1972 *561974 *1978	Ocak *Aralık *Eylül	Hac Farızası *Hac ve Kurban *Hac	"İslâm beş esas üzerine kurulmuştur... Beytullah'ı ziyaret etmektir." (Buhârî, "İmân", 2). "Ey insanlar Cenâb-ı Hak üzerinize haccı farz kılmıştır, haccediniz." (Müslim, "Hac", 412). "Kim ki farzıyetine inanarak Allah için hac yapar da kötülük yapmaktan, cahilce davranışlardan sakınır ise..." (Buhârî "Hac", 4; Müslim "Hac", 438; Nesâî, "Menâsikü'l-hac", 4).
1972	Eylül	Mücadele Azmi	"İki göz vardır ki; bunlara cehennem ateşi dokunmayacaktır. ...düşmana karşı Allah yolunda nöbet tutarken uykusuz kalan (uyanık olan) gözlerdir." (Tirmizî, "Fedâilü'l-cihâd", 12). "Düşmanlarınıza galip gelmek için mücadele yaptığınız gibi; kötü arzularınızı yenmek için de mücadele de bulununuz." ⁵⁷ "Mallarınızla canlarınızla ve lisanınızla düşmanlarınıza karşı mücadele ediniz." (Nesâî, "Cihâd", 48).

⁵⁶ Tabloda * işareti, ilgili hadisin işaretin bulunduğu sayıda da yer aldığını göstermek için kullanılmıştır. Dergi Başyazılar ve kullanılan hadislerin sayısal durumlarının anlaşılması için söz konusu sayıda sadece ilgili hadis kullanıldı ise Dergi'nin sayısı düz bir şekilde, aynı sayıda başka hadisler de kullanıldı ise tablonun bu kısmında ilgili sayı italik; diğer hadislerin yer aldığı kendi yerinde ise düz olarak yazılmıştır.

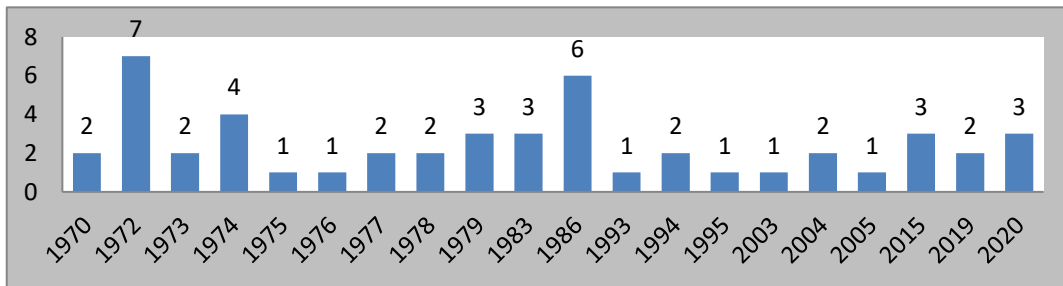
⁵⁷ Kaynaklarda bu ifadelerin aynıyla yer alan bir rivayete ulaşamamıştır. Ancak söz konusu ifadelerin manasına yakın bir rivayet şu şekildedir: "Mücâhid nefsinin isteklerine karşı cihâd ederek günahlardan uzak durmak için mücadele eden kimsedir." Tirmizî, Fedâilü'l-Cihâd, 2/1621.

			"Ey Müminler! Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz. Allah'tan daima afiyet isteyiniz..." (Müslim, "Cihâd ve Siyer", 20).
1973	Aralık	Hac Mevsimi Başladı	"Sevgili Peygamberimiz, salât ve selâm üzerine olsun, iki oğlu arasında hac yolunda bir insanı gördü ve niçin bu şekilde yürüdüğünü sordu. Ya Rasûlallah! Beyt-i Haram'a yürüyerek hac etmeye nezreylemiş dediler. Bunun üzerine Efendimiz : "Hayır hayır! Allah bu adamın nefesine azap vermesinden müstağnidir. Onu hayvana bindirin." (Müslim, "Nezr", 9).
1973	Aralık	Kurban	"Malınız ve paranızla insanlara iyilik etmeye gücünüz yetmeyebilir. Fakat gönül zenginliğiniz ve güzel huylarınızla onlara en iyi hizmeti yapabilirsiniz." (Gazâlî, <i>İhyâ</i> , 6/172).
1974	Şubat	Hac Dönüşü	"Komşusu aç iken, onun aç olduğunu bildiği halde doyan insan olgun mümin değildir." (İbn Ebî Şeybe, <i>Musannef</i> , "Îmân ve Rü'yâ", 6).
1974	Aralık	Hac ve Kurban	"Kim hacceder de o sırada cinsî münasebette bulunmaz..." (Buhârî, "Muhsar", 10).
1975	Temmuz	Dua	"Dua ibadettir." (Tirmizî, "Deavât", 1).
1976	Haziran	Mübarek Üç Aylar Şeref Veriyor	"Beş gece vardır ki onlarda yapılan dualar geri dönmez, kabul olunur..." (İbn Asâkir, <i>Târîhu Dimaşk</i> , 10/408).
1977 *1983	Ağustos *Haziran	Oruçla İlgili Bazı Özel Meseleler * Oruç Allah İçindir	"Oruç benim içindir, onun mükâfatını ancak ben veririm." (Buhârî, "Savm", 2). "Ümmetimden hata, unutmaya ve zor karşısında yaptıkları şeyler affedilmiştir." (İbn Mâce, "Talâk", 16).
1978 *1993 *1995 *2003	Eylül *Mayıs *Mayıs *Şubat	Hac *Hac İbadeti *Büyükİslam Kongresi Hac ve Önemi * Hac Kendini Tanıma ve Tanımlamadır	"Kim Allah rızası için hacceder de (bu sırada Allah'ın rızasına uymayan kötü söz ve davranışlardan sakınırsa anasından doğduğu günkü gibi (temiz ve günahsız olarak) döner." (Buhârî, "Muhsar", 10).
1979	Eylül	Namaz ve Namazın Yüce Anlamı	"Namaz dinin direğidir." (Beyhakî, <i>Şu'abü'l-îmân</i> , 3/39). "...bu kimsenin kalbinde tevazu' ve korku olsaydı, sakalıyla oynamazdı" buyurmuştur." (Abdurrazzâk, <i>Musannef</i> , 2/266-267).
1979	Ekim	Hac	"Bir kimse hacceder ve hac esnasında fena lâkırdı söylemez..." (Buhârî, "Muhsar", 10).
1983	Haziran	Oruç Allah İçindir	"Oruçlu bir kimse yalan ve yalancılıkla iş yapmayı terk etmezse, yemeyi içmeyi bırakıp aç durmasın. Allah yanında hiçbir kıymeti yoktur." (Buhârî, "Savm", 8). "Sizden biriniz oruçlu bulunduğu gün çirkin söz söylemesin ve kimse ile kavga etmesin..." (Buhârî, "Savm", 2).
1986	Haziran	Oruç Tuttuk	"Bir kimse Ramazan-ı şerifin faziletine inanarak ve ecrini umarak oruç tutarsa geçmiş günahları bağışlanır." (Buhârî, "Îmân", 28; Buhârî, "Savm", 6). "Eğer ümmetim Ramazan ayında tecelli eden faziletleri bilmiş olsalardı, bütün senenin Ramazan olmasını temenni ederlerdi." (Taberânî, <i>el-Kebîr</i> , 22/389). "Sahur yemeği yiyiniz, çünkü sahur yemeğinde bereket vardır." (Müslim, "Sıyâm", 45). "...Siz ancak fakirleriniz sayesinde (düşmanlara karşı) yardım görür ve rızıklandırınız." (Ebu Davud, "Cihad", 70.)

			"... Bir Müslümanın, bir Müslüman kardeşini üç gündün fazla terk ve ihmal edip, selâm vermemesi helâl olmaz." (Buhârî, "Edeb", 62). "Bir kimse Ramazan-ı Şerifin gecelerinde ibadetin sevabına inanarak ve mükâfatını umarak Allah rızası için teravih namazını kılsa geçmiş günahahtan mağfiret olunur." (Nesâî, "Sıyâm", 40).
1994	Ocak	Manevi Mevsim	"Allah'ım Recep ve Şaban'ı hakkımızda hayırlı ve mübarek kıl. Bizi Ramazan'a ulaştır." (İbn Hanbel, <i>Müsned</i> , 1/259; Taberânî, <i>el-Mu'cemü'l-ewsat</i> , 4/189). "Bu ayın başlangıcı rahmet, ortası mağfiret, sonu ise ateşten kurtuluştur." (İbn Huzeyme, <i>Sahih</i> , 3/ 191-192).
2004	Şubat	Başyazı başlığı yok	"Merhametten nasibi olmayanın, hayırdan da nasibi yoktur." (İbn Mâce, "Edeb", 9).
2004	Kasım	Başyazı başlığı yok	"Zenginlik mal çokluğundan ibaret değildir. Hakiki zenginlik gönül zenginliğidir." (Buhârî, "Rikâk", 15; Müslim, "Zekât", 120).
2005	Aralık	Başyazı başlığı yok	"Sizden biri kendisi için istediğini kardeşi içinde istemedikçe gerçek imana eremez " (İbn Hanbel, 3/206).
2015	Mart	Camiyi İnşa Edip Namazı Kaybetmek	"Yeryüzü bana mescit kılındı. " (Buhârî, "Salât", 56). "Bir kimse camiye gitme niyetiyle evinden çıktığında, attığı her adımdan dolayı kendisine bir sevap yazılır ve bir günah silinir." (Nesâî, "Mesâcid", 14). "Her işin başı İslam, direği ise namazdır." (Tirmizî, "İmân", 8). ⁵⁸
2019	Mayıs	İnfak ve Yardımlaşma	"Üstteki el, alttaki elden hayırlıdır." (Buhârî, "Zekât", 18; Müslim, "Zekât", 95). " ... Her kim Müslüman kardeşinin ihtiyacını giderirse, Allah da onun bir ihtiyacını giderir..." (Müslim, "Birr", 58).
2020	Aralık	Kulluğun Nişanesi Namaz	"Kulun Rabbine en yakın olduğu hâl secdedir." (Ebû Dâvûd, "Salât", 147-148). "Cennetin anahtarı namazdır. " (Tirmizî, "Tahâret", 1). " (Kıyamet gününde) kulun ilk önce hesaba çekileceği şey, namazdır. " (Nesâî, "Muhârebe", 2; İbn Mâce, "İkâmet", 202).

Şekil 2. İbadetler Konusunda Hadislere Atıf Sayısı ve Kaç Hadise Yer Verildiği

Tablo 2 ve Şekil 2'ye bakıldığında ibadetler ve ibadet hayatı ile ilgili farklı konular hakkında 15 Gazete ve 10 Aylık Dergi Başyazısında değişik hususların ele alındığı ve

⁵⁸ Hadislerle İslam isimli eserde hadisin metni "Dinin başı İslâm (kelime-i şehâdet getirerek Allah'a teslim olmak), direği ise namazdır." şeklinde yer almaktadır. Hadislerle İslam, 2/177.

tekrarlarıyla birlikte toplam 49 hadise yer verildiği görülmektedir. Başyazılarda bu kapsamda yer verilen hadislerle göz atıldığında, bunların ibadetlerin farzietini, ibadetlerin ve zaman dilimlerinin faziletini, dünya ve ahiret hayatı açısından kazandırdıkları güzellikleri, bu güzellikleri elde etmek için ibadetlerde nasıl davranılması gerektiğini, maddî ve manevî hayat açısından önemlerini; duanın ehemmiyetini; insanların ibadetlerle ilgili olarak kendilerine dinin murat etmediği yükler yüklememelerini; mal, -malı, mülkü olmayanlar için de- gönül zenginliği, güzel huy ve davranışlarla insanlara faydalı olmanın gerekliliği, mücahedenin önemi, düşmanla ve nefisle mücadelenin lüzumu ve Müslümanların birbirlerine nasıl davranmaları gerektiğini ele alan rivayetlerden oluştuğu dikkat çekmektedir.

5.3. Ahlak

Diyanet Gazete ve Aylık Dergi Başyazılarında Başkanlığın yüklenmiş olduğu görevler doğrultusunda ahlaka dair farklı konulara yer verilmiştir. Aslında iman esasları, ibadet hayatı, birlik ve beraberlik konuları dışındaki pek çok konu ahlak başlığı altında değerlendirilebilecek bir muhtevaya sahip olsa da Gazete ve Dergi başyazılarında “ahlak” kelimesinin bizzat kullanıldığı yazılara yer verildiği için sözü edilen yazılar Ahlak başlığı altında ele alınmış, diğerleri ise farklı başlıklar altında işlenmiştir.

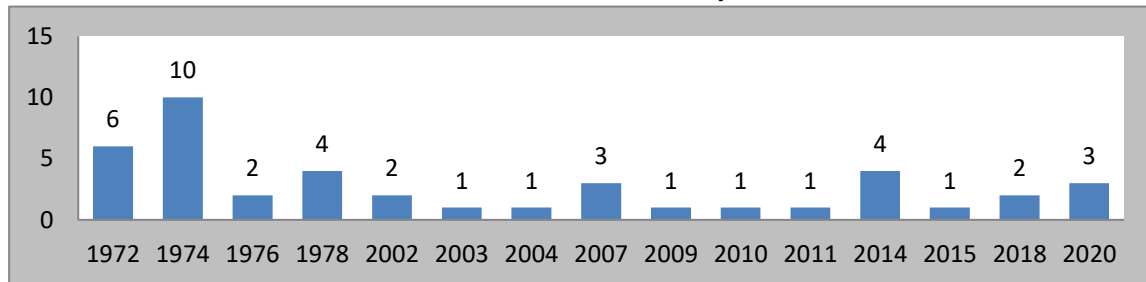
Tablo 3. Ahlak Konusunda Gazete ve Dergi'nin Başyazı Gündemleri ve Hadisler

Yıl	Ay	Başyazı Gündemi	Hadis
1972 *1974 *1978 **2002 *2003 *2007 *2020	Haziran *Mart *Ekim **Şubat *Ekim *Ağustos *Kasım	Utanma Duygusu İmandandır *Ahlak * İman ile Ahlak Arasındaki Münasebet **Erdemli Toplumun İnşası *Başlık yok * Ahlak Merkezli Bilgi Eksenli Dindarlık * Güzel Ahlak	“İslâm dini güzel ahlâktır. Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.” (Muvatta, “Hüsnu'l-huluk”, 1; İbn Hanbel, 2/381). “İman yetmiş bu kadar şubedir... Hayâ da imandan bir şubedir.” (Nesâî, “İmân”, 16). “Utanma duygusu (hayâ) imandandır. İman ise cennettir.” (Tirmizî, “Birr”, 65). “Hayâ (utanma duygusu) tamamıyla hayırdır. Utanmak insana ancak hayır getirir.” (Müslim, “İmân”, 61). **“Ey insan oğlu, utanma duygusunu terk ettikten sonra dilediğini yap.” (Buhârî, “Edeb”, 78; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 6). “Allah'tan hakkıyla hayâ ediniz.” (Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 24).
1974 *1978 *2002 **2007	Mart *Ekim *Şubat **Aralık	Ahlak *İman ile Ahlak Arasındaki Münasebet *Erdemli Toplumun İnşası **Başlık yok	“Ahlâkınızı güzelleştiriniz.” (Razi, <i>Mefatihü'l Gayb</i> , Tefsir (Bakara 269). “Güzel huy, Allah'ın yarattığı en büyük sıfattır.” ⁵⁹ “Güzel ahlâka iyi yapı! Zira insanların en güzel huyluları, dini bakımdan en iyi olanlarıdır.” (Tirmizî “Rada”, 11). **“İslâm güzel ahlâk demektir.” (Gazâlî, <i>İhyâ</i> , 3/50). “İçinizden en ziyade sevdiğim, kıyamet gününde bana en yakın olanlarınız ahlâkı en güzel olanlarınızdır.” (Tirmizî, “Birr”, 71). “İman yetmiş kadar şubedir. En yüksek mertebesi “Lâ İlahe İllallah” demek...” (Nesâî, “İmân”, 16). “İmanın en şerefli, halkın senden emin olması, İslâm'ın en şerefli de dilinden elinden halkın salim kalmasıdır.” (Tirmizî, “İmân”, 12; Nesâî, “İmân”, 8). “... hiçbir kul kendi nefsi için istediği hayrı Müslüman kardeşi için de istemedikçe olgun imana sahip olmaz.” (İbn Hanbel, 3/206).

⁵⁹ Kayaklarda bu çerçevede bir rivayet bulunamamıştır.

			"Bir topluluğun efendisi o topluluğa hizmet edendir." (Aclûnî, <i>Keşfü'l-Hafâ</i> , 2/463; Beyhakî, "Şu'abu'l-îmân", 17/408).
1976	Ekim	İnsan İhtiraslarını Frenlemelidir	"İnsanoğlunun iki vadi dolu malı olsa üçüncüsünü ister..." (Müslim, "Zekât", 116). "Sizin hayırlınız, dünyası için ahiretini, ahireti için de dünyasını terk etmeyeninizdir." (Müttekî el-Hindî, <i>Kenzu'l-'ummâl</i> , 3/238, no:6336).
1978	Ekim	İman ile Ahlak Arasındaki Münasebet	"Dört huy kimde bulunursa hâlis münafık olur... Emniyet edildiği zaman hıyanet eder, söz söylerken yalan söyler, ahdedtiğinde sözünde durmaz, bir dava ve duruşma esnasında haktan ayrılır." (Buhârî, "Îmân", 24). "...Kim mümin değildir, ey Allah'ın Resulü, diye sorulunca, Resûl-i Ekrem: Komşusu fenalığından emin olmayan komşu." (Buhârî, "Edeb", 29).
2004	Kasım	Başyazı başlığı yok	"Zenginlik mal çokluğundan ibaret değildir. Hakiki zenginlik gönül zenginliğidir." (Buhârî, "Rikâk", 15; Müslim, "Zekât", 120).
2007 *2020	Ağustos *Kasım	Ahlak Merkezli Bilgi Eksenli Dindarlık *Güzel Ahlak	"En hayırlınız, ahlaken en üstün olanınızdır." (Buhârî, "Menâkıb", 23).
2009	Kasım	Hakkın Rahmani Sesi Vicdan	"İyilik güzel bir ahlaka sahip olmandır. Günah ise içini tırmalayan ve insanların bilmelerini istemediğin şeydir." (Müslim, "Birr", 15).
2010	Eylül	Başyazı başlığı yok	"Muhakkak ki görgü ve nezaket her nerede olursa orayı güzelleştirir, her nereden uzaklaşırsa orası çirkinleşir." (Müslim, "Birr", 78).
2011	Haziran	Vefakârlık ve Ahde Vefa	"Emanete riayet etmeyenin (gerçek manada) imanı yoktur. Ahde vefa göstermeyenin (hakiki manada) dini yoktur." (İbn Hanbel, 3/134).
2014	Eylül	Bilgi Ahlakı	"İlmi âlimlere karşı övünmek, cahillerle münakaşa etmek ve insanlara teveccühünü kazanmak için öğrenmeyiniz. Kim böyle yaparsa, o kimse ateştedir." (İbn Mâce, "Sünnet", 23). "Allah'ın rızası için öğrenilmesi gereken bir ilmi sırf dünya menfaati elde etmek için öğrenen bir kimse kıyamet günü cennetin kokusunu dahi alamayacaktır." (Ebû Dâvûd, "İlim", 12; İbn Hanbel, 2/338). "Allah'ım ilmimi artır; vakarımı arttır." (Tirmizî, "De'avât", 128; İbn Mâce, "Sünnet", 23). "Hilm kadar ilme yakışan bir şey olmaz." (Dârimî, "Mukaddime", 48).
2015	Mart	Çanakkale'nin Anlattığı Savaş Ahlakı	"Düşmanla karşılaşmayı dilemeyin. Allah'tan afiyet isteyin." (Müslim, "Cihâd ve Siyer", 20).
2018	Temmuz	İstikamet	"Hud suresi beni ihtiyarlattı." (Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 56). "Allah'ı iman ettim de ve dosdoğru ol." (Müslim, "Îmân", 62).
2020	Mart	İhsan Çizgisinde Bir Hayat	"Allah her şeye karşı ihsanı farz kılmıştır." (Tirmizî, "Diyât", 14; Müslim, "Sayd", 57).

Şekil 3. Ahlak Konusunda Hadislere Atıf Sayısı ve Kaç Hadise Yer Verildiği

Tablo 3 ve Şekil 3'e bakıldığında doğrudan ahlak kelimesinin kullanılarak 4 Gazete ve 13 Aylık Dergi Başyazısında değişik hususlar ele alınmış ve toplam 42 hadise yer verilmiştir. Doğrudan ahlak gündemiyle neşredilen Başyazılarda yer verilen hadislerin İslam'ın güzel ahlak olduğu, Hz. Peygamber'in güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildiği, güzel ahlak sahibi olan Müslümanın dünya ve ahiret açısından en makbul Müslüman olduğu, bu itibarla Müslümanların ahlaklarını güzelleştirmek için gayret etmeleri gerektiği; hayanın imandan bir şube olduğu ve terkedilmemesi gereken bir haslet olduğu; bir Müslümanın kendisi için istediğini Müslüman kardeşi için de istemesinin imanının kemalinin bir gereği olduğu; Müslümanların dünyaları için ahireti, ahiretleri için de dünyayı terk etmemeleri gerektiği; emanete hıyanet etmek, yalan söylemek, sözünde durmamak, yalan şahitlik yapmak gibi eylemlerin münafıklık alameti olduğu, Müslümanların bunlardan uzak durmaları gerektiği; Müslümanların komşuları başta herkesin kendisinden emin olması gereken şahsiyetler olduğu; ilmin övünmek ve dünya menfaati elde etmek için değil Allah rızası için öğrenilmesi gerektiği; Müslümanların görgü, nezaket ve ihsan sahibi olmaları gerektiği vb. hususları vurgulayan rivayetler olduğu görülmektedir.

5.4. Birlik ve Beraberlik

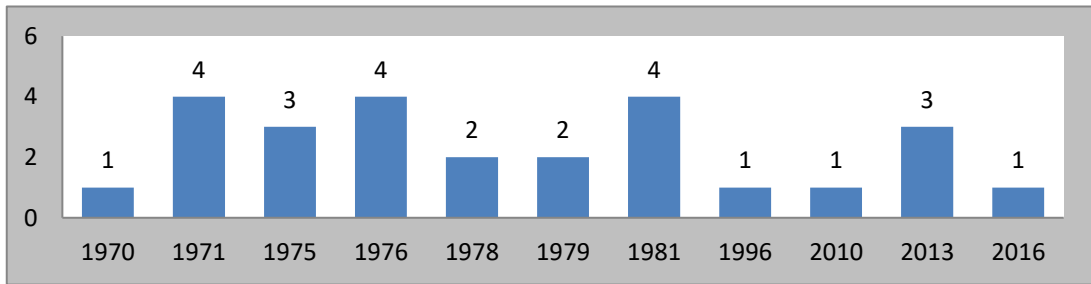
Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında birlik ve beraberlik hususunda çeşitli konulara yer verildiği gözlenmektedir. Bu, Anayasa'nın 136. maddesinde Başkanlığın, "milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek" görevlerini yerine getireceğinin hüküm altına alınması nedeniyle beklenen bir durumdur.

Tablo 4. Birlik ve Beraberlik Konusunda Gazete ve Dergi'nin Başyazı Gündemleri ve Hadisler

Yıl	Ay	Başyazı Gündemi	Hadis
1970	Kasım	Müminler Ancak Kardeşler	"Allaha yemin ederim ki komşusu zararından, kötülüğünden emin olmayan kimse iman etmiş sayılmaz." (Müslim, "İmân", 73).
1971 *1975	Mart *Ağustos	Birlik ve Yardımlaşma Her İyiliğin Esasıdır * Birlik Nimeti	"Beş şey gelip çatmazdan önce, beş şeyin kıymetini takdir et: ... fakirlik gelmezden önce zenginliğinin (servetinin) kıymetini bil!" (Hâkim, <i>Müstedrek</i> , 4/341). *"Müminler birbirlerini sevmelerinde, birbirlerine şefkatli davranmalarında, birbirlerine yardımcı ve âtufetli olmalarında bir vücudun azaları gibidirler." (Buhârî, "Edeb", 27; Müslim, "Birr", 66).
1971	Mart	Kardeşlik Ruhu	"Mümin, müminin kardeşidir. Ona haksızlık etmez, onu yalanlamaz ve onu yardımsız bırakmaz." (Tirmizî, "Birr", 18). "İnsanın dini, aklıdır. Akli olmayanın da dini yoktur. ... İnsanlar iyi işler yaparlar. Alacakları manevî ecir ise, ancak akıllarına göredir." (Aclûnî, 2/362).
1975	Ağustos	Birlik Nimeti	"Birbirinizden münasebetinizi kesmeyim çekişmeyin, birbirinize buğz etmeyin. Allah'ın kulları, kardeş olun, kardeş!" (Buhârî, "Edeb", 62).
1975	Ağustos	Kıbrıs'lı Kardeşlerimize	"İki gününü birbirine eşit kılan ziyandadır." (Aclûnî, <i>Keşfü'l-Hafâ</i> , 2/233).
1976	Mart	Mehmetçiğe Selam	"Savaş iki türlüdür. Her kim Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak, va'd ettiği yüce mertebelere ermek için savaşa giderse..." (Nesâî, "Cihâd", 46).
1976	Nisan	Yurt Sevgisi	"Yurt sevgisi imandandır." (Aclûnî, <i>Keşfu'l Hafâ</i> , 1/345).

1976	Mayıs	Hidrellez	"Hızır sağ olsaydı bizimle buluşurdu." (Aclûnî, <i>Keşfu'l Hafa</i> 1/513).
1976	Haziran	İstanbul'un Fethi	"İstanbul, muhakkak fethedilecektir..." (Ahmed b. Hanbel, <i>Müsned</i> 4/335; Buhârî, <i>et-Târîhu'l-Kebîr</i> , 1(ikinci kısım), 81)
1978 *1979	Mayıs *Ağustos	İnsan Sevgisi *Sevgi ve Saygı	**"Mümin olmadıkça cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmeyince de hakiki mümin olamazsınız." (Müslim, "İmân", 93; Ebû Dâvûd, "Edeb", 130). "... size cehennem halkını da bildiriyorum. Onlar da katı yürekli, kibirli ve hilekâr, ululuk taslayan kimselerdir." (Buhârî, "Edeb", 61).
1979	Ağustos	Sevgi ve Saygı	"Büyüklerine saygı duymayan, küçüklerine acımayan bizden değildir." (Tirmizî, "Birr", 15; Ebû Dâvûd, "Edeb", 58).
1981	Ekim	Bayramı Bir Kardeşlik Günü Olarak Değerlendirmeliyiz	"Kulum bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım..." (Müslim, "Zikir", 2). "Sana gelmeyene sen git! Sana vermeyene sen ver!..." (Hâkim, <i>Müstedrek</i> , 7/2602; İbn Hanbel, <i>Müsned</i> 4/159). "Hoş görü, affedicilik ve yumuşaklık ihsan edilen kimseye, dünya ve ahiretin bütün iyilikleri verilmiş demektir." (İbn Hanbel, <i>Müsned</i> 6/159). "Yakınları ziyaret, iyi komşuluk, güzel ahlak, ülkeleri mamureye çevirir, ömrü bereketlendirir." (İbn Hanbel, 6/159).
1996	Şubat	Bayram ya da Mutluluğun Paylaşılması	"Cenâb-ı Hak katında ibadetlerin en sevimsisi az bile olsa en devamlı ve sürekli olanıdır." (Ebû Dâvûd, "Tatavvu", 27).
2010 *2013	Şubat *Haziran	Ayrımcılığa Karşı Gönül Bağlarıyla Birleşmek *İrkçilik:İslam'ın Reddedtiği Zihniyet	**"... Arabın Arap olmayana, Arap olmayanın da Araba, beyazın siyaha, siyahın beyaza üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvadedir." (İbn Hanbel, <i>Müsned</i> 5/411).
2013	Haziran	İrkçilik:İslam'ın Reddedtiği Zihniyet	"İrkçilik zalim de olsa kendi kavmine arka çıkmandır." (Ebû Dâvûd, "Edeb", 111-112). "İrkçiliğe çağıran bizden değildir. İrkçilik davası uğruna savaşan bizden değildir. İrkçilik davası uğruna ölen bizden değildir." (Ebû Dâvûd, "Edeb", 111-112).
2016	Mayıs	Hz. İbrahim'im Milleti Hz. Muhammed'in Ümmeti	"Ey insanlar şunu iyi bilin ki, Rabbiniz birdir, atanız birdir..." (İbn Hanbel, <i>Müsned</i> , 5/411).

Şekil 4. Birlik ve Beraberlik Konusunda Hadislere Atıf Sayısı ve Kaç Hadise Yer Verildiği

Tablo 4 ve Şekil 4'e bakıldığında birlik ve beraberlik hakkında 12 Gazete ve 4 Aylık Dergi Başyazısında değişik hususların ele alınmış ve tekrarlarla birlikte 26 hadise yer verilmiştir. İstanbul'un fethi, Kıbrıs sorunu, Mehmetçik, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak, va'd ettiği yüce mertebelere ermek için savaşmanın yüceliği, ayrımcılık, bayramlar, vatan sevgisi, vb. konuların kaleme alındığı Birlik ve Beraberlik başlığında tasnif edilen yazılarda, mü'minlerin kardeş ve bir vücudun azaları gibi oldukları, Arabın Arap

olmayana, Arap olmayanın da Araba, beyazın siyaha, siyahın beyaza bir üstünlüğünün olmadığı, üstünlüğün ancak takvada olduğu; iman etmedikçe cennete girilemeyeceği, müminlerin birbirini sevmedikçe de hakiki anlamda iman etmiş sayılmayacakları; hoş görü, affedicilik, yumuşak huylu olmak, büyüklere saygı duymak ve küçüklere acımak, yakınları ziyaret, iyi komşuluk, güzel ahlak vb. hasletlerin müminlerin temel özelliklerinden olduğu; müminlerin birbirlerine haksızlık etmemeleri, çekişmemeleri, buğz etmemeleri, birbirlerini yalanlamamaları, yardımsız bırakmamaları, birbirleriyle münasebeti kesmemeleri gerektiği; bütün bu güzel hasletlere sahip olanların adeta kendilerine dünya ve ahiretin bütün iyilikleri verilmiş kimseler olacakları, bunların (gerek kişiler gerek özellikler) ömrü bereketlendireceği ve ülkeleri mamureye çevireceği; bir kişinin zararından, kötülüğünden komşusu emin değilse onun kamil anlamda iman etmiş sayılmayacağı; katı yürekli, kibirli ve hilekâr, ululuk taslamanın cehennem halkının özellikleri olduğu, ibadetlerin en sevimsisinin az bile olsa en devamlı ve sürekli olanı olduğu; iki günü birbirine eşit olanın ziyanda olacağı; ırkçılığın yasaklandığı, bütün insanlığın atasının bir olduğu vb. hususları ön planda tutan rivayetlere yer verildiği anlaşılmaktadır.

5.5. Dinî Sosyo-Kültürel Hayat

Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergide kaleme alınan Başyazılarda kanunun Başkanlığa yüklediği görevler çerçevesinde inanç, ibadet, ahlak, birlik ve beraberlik konularının yanı sıra şüphesiz dinî boyutunu merkeze alarak kültür, sanat, edebiyat gibi farklı alanların yer aldığı dinî sosyo-kültürel konulara ve yine toplumda yaşanan sıcak gelişmelere bağlı olarak aktüel gündemlere yer verilmiştir. Burada Gazete ve Dergi'nin Başyazıları gündemlerinin daha çok dinî sosyo-kültürel hayatla ilgili konulardan oluştuğu hususu bir kez daha önemle vurgulanmalıdır. Çalışmanın bu bölümde öncelikli olarak dinî sosyo-kültürel unsurların yer aldığı konulara, akabinde aktüel konulara yoğunluklarına göre yer verilmiştir.

5.5.1. Hz. Peygamber (sav)

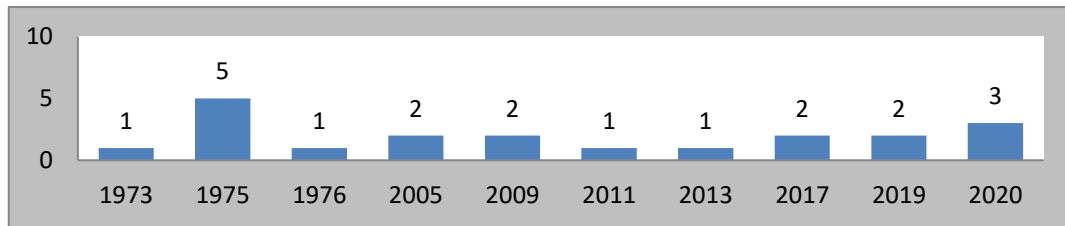
Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergide Hz. Peygamber'in (sav) gerek miladî gerek hicrî takvime göre doğum günü vesilesiyle farklı boyutlarıyla kendisini (sav) anlama ve anlatmaya dair yazılara yer verildiği; Kutlu Doğum ve Mevlid-i Nebi Haftası etkinlikleri münasebetiyle bu yazıların daha sistematik bir halde Başyazı gündemine taşındığı anlaşılmaktadır. Bu yazılarda -özellikle Kutlu Doğum ve Mevlid-i Nebi Haftası etkinlikleri kapsamında kaleme alınanlarında daha bariz olmak üzere- Hz. Peygamber ve aile, Peygamberimiz ve çocuk sevgisi, Hz. Peygamber ve merhamet eğitimi gibi gündemli konulara yer verildiği görülmektedir.

Tablo 5. Hz. Peygamber Konusunda Gazete ve Dergi'nin Başyazı Gündemleri ve Hadisler

Yıl	Ay	Başyazı Gündemi	Hadis
1973	Nisan	Salat, Selam Sana Ya Resûlallah	"İki gününü eşit kılan ziyandadır." (Aclûnî, <i>Keşfül-Hafâ</i> , 2/233).
1975 *2020	Nisan *Ekim	Peygamberimiz ve Çocuk Sevgisi * <i>Peygamber Ve Çocuk</i>	"Çocuklarınıza iyi muamelede bulunun ve onları güzel terbiye edin." (İbn Mâce, "Edeb", 3).

			<p>**Hiçbir baba, çocuğa güzel terbiyeden daha üstün bir hediye vermiş olmaz." (Tirmizî, "Birr", 33; İbn Hanbel, 4/77).</p> <p>"Kim üç kız çocuğu yetiştirir, güzel terbiye eder ve onlara iyilikte bulunursa onun için cennet vardır." (Ebû Dâvûd, "Edeb", 120-121; İbn Hanbel, 3/96).</p> <p>"İnsan öldüğü zaman amelleri sona erer. Ancak devam eden iyilik, herkesin yararlanacağı ilim yahut kendisine hayır dua eden yararlı bir çocuk bırakanın ameli devam eder." (Müslim, "Vasiyyet", 14).</p> <p>"Öksüzün geçimini üzerine alan cennettir." (Tirmizî, "Birr", 14).</p>
1976	Mart	Sevgili Peygamberimiz	"Her peygamberin gönderildiği özel topluluğu vardı. Ben ise hepsine; karasına, beyazına gönderildim. Ben özel olarak sizin ve umum olarak bütün insanların peygamberiyim." (Buhârî, "Salât", 56; Müslim, "Mesâcid", 3).
2005	Nisan	Başlığı yok	"Yetime sahip çıkan cennette benimle olacaktır." (Buhârî, "Talâk", 25).
2009	Nisan	Rahmet Peygamberi ve Aile	"Kadınlara hayırla muamele edin, onların sizin üzerinizde hakları vardır." (Tirmizî, "Radâ", 11; İbn Mâce, "Nikâh", 3).
2011	Nisan	Hz. Peygamber Ve Merhamet Eğitimi	"Aile ve akrabalık bağlarını kesmeye rahmetimi kesmem." (Tirmizî, "Birr", 9).
2013	Nisan	Hz. Peygamber Ve İnsan Onuru	"Allah Resulü'nün 'Anne babamı ardında ağlar bırakıp sana geldim Ya Resulallah!' diyen bir kişiye 'Onların yanına geri dön ve nasıl ağılattıysan şimdi de onları öylece güldür!" (Ebû Dâvûd, "Cihâd", 31; Nesâî, "Biat", 10; İbn Mâce, "Cihâd", 12).
2017	Nisan	Hz. Peygamber ve Güven Toplumu	"Merhamet ancak kalbi katılmış inançsız bedbahtların kalbinden kaldırılmıştır." (Ebû Dâvûd, "Edeb", 58).
2019	Kasım	Peygamberimiz ve Aile	"Nice kapılardan kovulmuş üstü başı perişan insan vardır ki Allah'a yemin etse Allah onu yemininde haklı çıkarır." (Müslim, Birr", 138).
2020	Ekim	Peygamber ve Çocuk	"Mümin, insanların canlarına ve mallarına zarar vermeyeceğinden emin oldukları kimsedir." (Nesâî, "İmân", 8).
			"Bir kişinin kalbinde aynı anda iman ile küfür, doğruluk ve yalancılık, hıyanet ile emanet bir arada bulunmaz." (İbn Hanbel, 2/349).
			"Kadınlar erkeklerle birlikte bir bütünü tamamlayan diğer yarısıdır." (Ebû Dâvûd, "Tahâret", 94).
			"Müminlerin iman bakımından en mükemmel olanı, ahlak bakımından en güzel olanıdır. Sizin en hayırlınız ise eşlerinize karşı en hayırlı olanınızdır." (Ebû Dâvûd, "Sünnet", 15; Tirmizî, Radâ", 11).
			"Küçüklerimizi sevmeyen, büyüklerimizi saymayan bizden değildir." (Tirmizî, "Birr", 15).
			"Merhamet etmeye merhamet olunmaz." (Buhârî, "Edeb", 18; Müslim, "Fedâil", 65).

Şekil 5. Hz. Peygamber Konusunda Hadislere Atıf Sayısı ve Kaç Hadise Yer Verildiği

Tablo 5 ve Şekil 5'e bakıldığında Hz. Peygamber (sav) hakkında 3 Gazete ve 7 Aylık Dergi Başyazısında değişik hususların ele alındığı ve tekrarlarla birlikte toplam 20 hadise yer verildiği görülmektedir. Bu bölümdeki yazılarda dinî sosyo-kültürel hayatın dinin

emirleri doğrultusunda Hz. Peygamber'in örneğinde inşa edilmesi bağlamında Hz. Peygamber'in (sav) bütün insanlığa gönderildiği; iki gününü eşit kılanın ziyanda olacağı; çocuklara iyi muamelede bulunup güzel terbiye etmenin gerekliliği, bu noktada kız çocuklarına özel bir ihtimam gösterilmesi; hayırlı bir evlatla amel defterinin kapanmamasının sağlanacağı; öksüz ve yetimleri gözetmenin mükafatının cennet olacağı; akrabalık ilişkilerinin kesilmemesi gerektiği, anne babanın her türlü hukukunun gözetilmesi gerektiği; müminlerin birbirine merhametle davranmaları gerektiği, zira merhametsizliğin ancak kalpleri katılmış kişilerin özelliği olabileceği; müminin insanların canlarına ve mallarına zarar vermeyeceğinden emin oldukları kimse olduğu; bir kişinin kalbinde aynı anda iman ile küfür, doğruluk ve yalancılık, hıyanet ile emanet bir arada bulunmayacağı; kadınla erkeğin bir bütünü tamamlayan yarım parçalar oldukları ve karı-kocanın birbirine iyi davranmaları gerektiği, zira bunun müminliğin ve güzel ahlaklı olma sorumluluğunun bir gereği olduğu; küçükleri sevip büyükleri sayarak merhameti kuşanmanın gerekliliği vb. hususları ön plana çıkartan rivayetler kullanılmıştır.

5.5.2. Ramazan ve Toplumsal Yansımaları

Diyanet Gazete ve Aylık Dergi'nin Ramazan ayının denk geldiği sayıları gündemlerinin Ramazan ayı ve bağlı konular olacağı beklenen bir durumdur. Bu aya denk gelen sayıların Başyazılarında da haliyle konunun ilmî, dinî ve sosyo-kültürel farklı boyutlarıyla işlendiği görülmektedir.

Tablo 6. Ramazan ve Toplumsal Yansımaları Konusunda Gazete ve Dergi'nin Başyazı Gündemleri ve Hadisler

Yıl	Ay	Başyazı Gündemi	Hadis
1970 *1976 *2016 **2014	Kasım *Eylül *Haziran **Temmuz	Ramazan Bayramı ve Vazifelerimiz *Bayrama Hazırlık *Gelin Gönülleri Yapalım Bu Ramazan, Her Zaman ** Hiç Kimse Kimsesiz Kalmasın: Bu Ramazan ve Her Zaman	**"Evlerinizin Allah katında en hayırlısı, içerisinde yetime ikram olunan evdir. En kötüsü ise kendisine iyi davranılmayan bir yetimin bulunduğu evdir." (İbn Mâce, "Edeb", 6). **"Yetimin ihtiyaçlarını karşılayan kimse ile ben cennette beraber olacağım." (Buhârî, "Talâk", 25). "Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Müslüman Müslümana zulmetmez..." (Müslim, "Birr", 58).
1971 *1979 *1986 *1995 **1979 **1986 ** 1998 ***1986 ***1995	Ekim *Ağustos *Mayıs *Şubat **Ağustos **Mayıs ** Ocak ***Mayıs ***Şubat	Rahmet ve Gufran Ayına Kavuşuyoruz *Ramazanı Anlamak * Kur'an ve Ramazan *Ramazan Ayı ve Önemi ** Ramazanı Anlamak **Rahmet Ayı Ramazan ** Kur'an ve Ramazan *** Kur'an ve Ramazan ***Ramazan Ayı ve Önemi	"Allah Teâlâ buyurur ki; ben kulumun zannına göre onu mükâfatlandırırım. Kulum daima iyilik (ve hayır) zannında bulunsun." (İbn Hanbel, 2/391). ***"Oruç, oruçluyu kötülüklerden koruyan bir kalkandır. O halde oruçlu bulunan kimse kem söz söylemesin, bilgisizce harekette bulunmasın ve kimse ile çekişmesin. Şayet biri kendisine söver veya çatarsa, ben oruçluyum desin." (Buhârî, "Savm", 2). ***"Oruç benim hoşnutluğum içindir. Onun karşılığını da ancak ben veririm..." (Buhârî, "Savm", 2). **"Yalan sözü ve onunla meşgul olmayı terk etmeyen kimsenin; yemesini, içmesini bırakmasına Cenâb-ı Hak'ın ihtiyacı yoktur." (Buhârî, "Savm", 8).
1973	Ekim	Ramazan Geldi	"Nefsinin isteklerini sınırlayamayan, hirs ve ihtiraslarının dalgalarından kurtulamayan kimse, oruç tutsun..." (Buhârî, "Nikâh", 3). "Oruç tutan kötü, düşük konuşmasın, tartışmaya karışmasın, biri ona sözle çatarsa, "ben oruçluyum, oruçluyum" desin; kendine dönsün." (Buhârî, "Savm", 2).

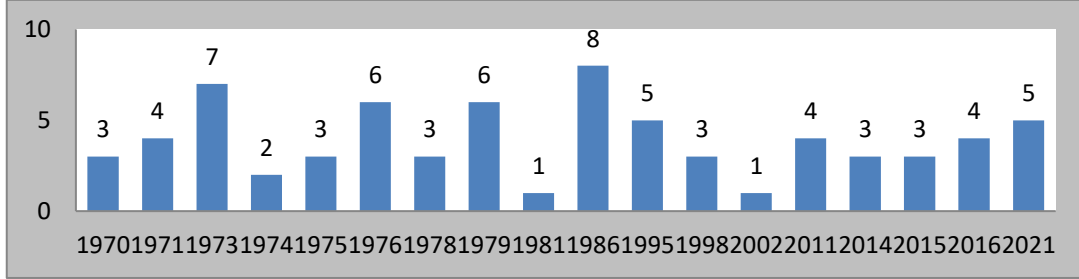
			“Oruçlunun ağız kokusu Allah katında miskten daha hoştur.” (Müslim, “Sıyâm”, 164). “Oruçlunun iki sevinci var, biri iftar sofrasında orucunu açarken, öteki de Rabbine mülâki olduğu zaman.” (Müslim, “Sıyâm”, 163).
1973 **1975 ***1974 ***1975 *1975	Ekim **Ekim ***Ekim ***Ekim *Ekim	Ramazan Bayramı ** Ramazan Bayramı ***Bayram *** Ramazan Bayramı * Ramazan Bayramı	***“Büyüğünüzü saymayan, küçüğünüzü sevmeyen bizden değildir.” (Tirmizî, “Birr”, 15). ***“Hediyeleşiniz ki, birbirinize sevginiz artsın.” (Muvatta’, “Hüsnü’l-hulk”, 4). **“Allah’tan korkunuz ve çocuklarınız arasında adalet ediniz.” (Müslim, “Hibe”, 13).
1974 *1979	Eylül *Temmuz	Ramazan Ayı * Mübarek Ramazan	***“Din nasihattir/samimiyettir.” (Müslim, “İmân”, 95).
1976 * 1978 * 1998 * 2002 *2021	Eylül *Ağustos *Ocak *Kasım *Nisan	Mübarek Ramazan Ayı * Ramazana Girerken * Rahmet Ayı Ramazan * Ramazan Ayı * Şifa Ayı Ramazan ⁶⁰	*** Mübarek Ramazan ayı size geldi. Yüce Allah bu ayda size oruç tutmayı farz kıldı. Ramazan girdiği zaman gök kapıları açılır, cehennem kapıları kapatılır, şeytan zincire vurulur.” (Nesâî, “Sıyâm”, 5). “Vücutta bir et parçası vardır ki düzeldi mi bütün vücut düzelir... o kalptir.” (Buhârî, “İmân”, 39).
1976	Eylül	Bayrama Hazırlık	“Kim Allah rızası için bayram gecesinde kalkıp namaz kılar, ibadet yaparsa kalplerin öleceği, ruhların perişan olacağı günde onun kalbi ölmez.” (İbni Mâce, “Sıyâm”, 68 (No.1782)). “... Ey Allah’ın kulları kardeş olunuz. Bir Müslümanın, Müslüman kardeşiyle üç günden fazla küs durması helâl değildir.” (Buhârî, “Edeb”, 62). “Bayram günü girince melekler, yolların başında durup şöyle derler: Ey Müslümanlar! Hayır veren, yapılan hayra çok sevap ihsan buyuran cömert Rabbin huzuruna koşunuz...” (Rûdânî, Cem’ul-fevâid, 2/433).
1978	Ağustos	Ramazana Girerken	“Kulunun tövbesinden dolayı yüce Allah’ın sevinci, sizden birinizin ıssız çölde devesini kaybedip de tekrar bulduğundaki sevincinden daha fazladır.” (Tirmizî, “Sıfâtü’l-kıyâme”, 49).
1978	Eylül	Ramazan Bayramı	“Her kim din kardeşi yanına özür dileyerek gelirse, ister haklı ister haksız, özrünü kabul etsin. Böyle af için başvurunu bağışlamayan, kıyamet günü havuz başında yanına gelmesin.” (Hâkim, Müstedrek, 4/170).
1979 * 1979	Temmuz *Ağustos	Mübarek Ramazan * Ramazanı Anlamak	***“Oruç tutunuz ki, sıhhat bulasınız.” (Aclûnî, Keşfü’l-Hafî, 1/1455).
1979	Eylül	Ramazana Veda Ederken	“Yüce Allah, geçmiş ve gelecek hatalarınızı bağışlamışken neden bu kadar yoruluyorsunuz?” dediğinde O (sav) “Cenâb-ı Hakk’ın çok şükredici bir kulu olmayayım mı?” diye cevap vermiştir. (Buhârî, “Teheccüd”, 6; Müslim, “Sıfâtü’l-münâfikîn”, 79).
1981 *1998	Haziran *Ocak	Ramazana Girerken * Rahmet Ayı Ramazan	“Ben ancak ahlakın en güzel şeklini tamamlamak için gönderildim.” (İmam Malik, Muvatta’, “Hüsnü’l-huluk”, 1; İbn Hanbel, 2/381).
1986 *1995 *2021	Mayıs *Şubat *Nisan	Kur’an ve Ramazan * Ramazan Ayı ve Önemi * Şifa Ayı Ramazan	“Recep ayında yapılan dualar müstecaptır.” (Aliyyü’l-Karî, Mirkât, 2/535). “Recep ve Şaban aylarını hakkımızda mübarek kıl. Ramazan ayına da bizleri kavuştur.” (Taberânî, el-Mu’cemü’l-evsat, 4/ 189).

⁶⁰ Hadis-i şerifin metni verilmeyip mana ve kaynağı verilmiştir.

			<p>“Bir kimse faziletine inanarak ve ecini umarak oruç utarsa geçmiş günahları bağışlanır. “ (Buhârî, “Savm”, 6; “Îmân”, 25, 28).</p> <p>“Sahur yemeğini yiyin, çünkü sahurda bereket vardır.” (Müslim, “Sıyâm”, 45).</p> <p>“Ey insanlar, büyük ve mübarek bir ayın gölgesi başınıza düştü. Allah-u Teâla bu mübarek ayın gündüzlerinde orucu farz, gecelerinde fazla ibadeti meşru kıldı...” (Aliyyü'l-Karî, <i>Mirkât</i>, 2/535).</p>
1995	Şubat	Ramazan Ayı ve Önemi	<p>“Ümmetim ramazanın faziletini tam olarak bilselerdi, bütün senenin ramazan olmasını temenni ederlerdi.” (Heysemî, <i>Mecmaü'z-zevâid</i>, 3/ 141).</p>
1995	Mart	Ramazanın Ardından	<p>“Ya Resulallah hangi ibadetler Allah indinde daha çok sevilidir? diye soran Hz. Aişe validemize peygamberimiz “Az da olsa devamlı olanıdır.” buyurmuştur.” (Müslim, “Müsâfirin”, 216).</p>
2011	Ağustos	Ramazan ve Komşuluk Medeniyeti	<p>“Hepiniz Âdem'densiniz, Âdem ise topraktan yaratılmıştır.” (Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 49).</p> <p>“Yanı başındaki komşusu açken tok yatan kimse (gerçek) iman etmiş olamaz. “(İbn Ebû Şeybe, <i>Musannef</i>, “Îmân ve rü'yâ”, 6).</p> <p>“ ...Allah'a ve ahiret gününe iman eden komşusunu rahatsız etmesin... “ (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 122-123).</p> <p>“Cebraîl bana komşu hakkından o kadar tavsiyede bulundu ki onu mirasçı kılacak sandım. “ (Buhârî, “Edeb”, 28).</p>
2014	Temmuz	Hiç Kimse Kimsesiz Kalmasın: Bu Ramazan ve Her Zaman	<p>“Yetimin başını okşa, fakiri doyur. “ (İbn Hanbel, 2/387).</p> <p>“Büyüklerimize saygı, küçüklerimize sevgi ve şefkat göstermeyen bizden değildir.” (Tirmizî, “Birr”, 15).</p>
2015	Haziran	Ramazan ve İyilik	<p>“Allah'ım yaşamayı benim için her türlü iyiliği artırma vesilesi yap. Ölümü de benim için her türlü kötülükten kurtuluş sebebi yap.” (Müslim, “Zikir”, 71).</p> <p>“Her canlıya iyiliğin mutlaka bir sevabı vardır.” (Buhârî, “Mezâlim”, 23).</p> <p>“İyilik gönlünü huzura kavuşturan ve içine sinen şeydir. Kötülük ise gönlünü huzursuz eden ve içinde bir kuşku bırakan şeydir...” (Dârimî, “Büyü”, 2).</p>
2016	Haziran	Gelin Gönüller Yapalım Bu Ramazan, Her Zaman	<p>“Birbirlerine acımakta, birbirlerini sevmekte ve birbirlerine şefkat göstermekte müminlerin tek bir vücut gibi olduklarını görürsün.” (Buhârî, “Edeb”, 27; Müslim, “Birr”, 66).</p> <p>“Bir genç, bir ihtiyar kimseye yaşından dolayı hürmet ederse Allah da ona yaşlılığında kendisine hürmet edecek birisini hazırlar.” (Tirmizî, “Birr”, 75).</p> <p>“Âmâya rehberlik etmen, sağır ve dilsiz anlayacakları bir şekilde anlatman, ihtiyacı olanın ihtiyacını gidermesi için ona yol göstermen... sadakadır.” (İbn Hanbel, 5/152).</p>
2021	Nisan	Şifa Ayı Ramazan	<p>“Oruç, sabrın yarısıdır. “ (Tirmizî, “Deavat”, 86).</p> <p>“Her şeyin bir zekâtı vardır; beden zekâtı da oruçtur. “ (Ebu Davut, “Zekât”, 32).</p> <p>“Nice oruç tutanlar vardır ki orucundan kendisine kuru bir açlıktan başka bir şey kalmaz. Geceleri nice namaz kılanlar vardır ki namazlarından kendilerine kalan yalnız uykusuzluktur.” (İbn Mâce, “Sıyam”, 21).</p>

Şekil 6. Ramazan ve Toplumsal Yansımaları Konusunda Hadislere Atıf Sayısı ve Kaç Hadise Yer Verildiği

Tablo 6 ve Şekil 6'a bakıldığında Ramazan ayı ve toplumsal yansımaları konusunda 16 Gazete ve 9 Aylık Dergi Başyazısında değişik hususların ele alındığı ve tekrarlarla birlikte toplam 71 hadise yer verildiği görülmektedir. Ramazan ve Toplumsal Yansımaları başlıklı bölümde bir taraftan Ramazan ayı ve bayramı ile Recep ve Şaban aylarının fazileti; oruç ibadeti ve önemi, gece ibadeti, oruç ibadetinin dünya ve ahirette Müslümanlara kazandıracığı hayırlar ve güzellikler ve oruç tutulurken dikkat edilmesi gereken hususlara yer veren rivayetlerin tercih edildiği görülmektedir. Bu kapsamda gök kapılarının açıldığı, cehennem kapılarının kapatılıp şeytanın zincire vurulduğu Ramazan ayı girdiğinde Müslümanların oruç tutmasının farz kılındığı; hakkıyla eda edilen orucun bir bağışlanma vesilesi olduğu; sadece Allah Teâlâ için tutulan orucun mükafatının bizzat Allah Teâlâ tarafından verileceği; vücut için bir sıhhat vesilesi olan orucun aynı zamanda Müslümanları koruyan bir kalkan olduğu, orucun Müslümanı nefsinin arzuları ve hırslarına yenik düşmekten koruyacağı; oruçlu kimselerin kötü söz ve yalan söylememesi, başkalarıyla çekişmemesi, birileri kendisine kötü söz söyler ya da çatarsa bile "ben oruçluyum" diyerek çekişmeden uzak durması; kulun daima şükür ve tövbe halinde olması gerektiği ve bundan Allah Teâlâ'nın çok hoşnut olacağı, az da olsa devamlı yapılan ibadetlerin Allah katında daha sevimli olduğunu içeren rivayetler dikkat çekmektedir. Diğer taraftan Başyazıların genel karakteri doğrultusunda -bu çalışmada da ayrı bir başlık olarak ele alınmasına gerekçesi olduğu üzere- Ramazan ve orucun dinî sosyo-kültürel hayata yansımalarını merkeze alan rivayetlere yer verildiği ve bu kapsamda sahur ve iftarın ihmal edilmemesi gerektiği; bütün insanlığın topraktan yaratılıp Hz. Adem'den geldiği, Müslümanların kardeş ve bir vücudun azaları gibi oldukları, üç günden fazla küs durmamaları, biri özür dilediğinde özrünün geri çevrilmeyip kabul edilmesi, çocuklar arasında adaletin tesis edilip aralarında bir ayırımın yapılmaması, yetim ve komşu hakkının gözetilmesi, büyüklere saygı/hurmet küçüklere sevginin, âmâ, dilsiz, sağır vb. her tür engellinin gözetilmesi, hediyeleşmenin ihmal edilmemesi gerektiği; güzel ahlakın Hz. Peygamber'in (sav) en mümeyyiz vasıflarından biri olduğu ve Müslümanların da güzel ahlak sahibi olmaları, daima iyilik yapmaları ve kötülükten uzak durmaları gerektiği üzerinde duran rivayetlere yer verildiği anlaşılmaktadır.

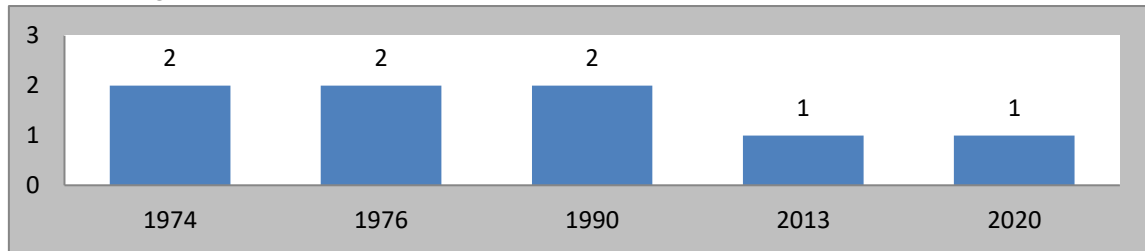
5.5.3. Cami ve Din Görevlileri

Diyanet İşleri Başkanlığı 1986 yılından itibaren her yıl Ekim ayının ilk haftasını Camiler ve Din Görevlileri Haftası olarak kutlamakta ve çeşitli etkinlikler yapmaktadır. Bu konuya daha önceki yıllarda yayımlanan yazılarda yer verilmiş olsa da 1986 yılından itibaren her yıl Diyanet Aylık Dergi'nin Ekim ayındaki sayılarının Başyazıları, konunun farklı boyutlarını ele almıştır.

Tablo 7. Cami ve Din Görevlileri Konusunda Gazete ve Dergi'nin Başyazı Gündemleri ve Hadisler

Yıl	Ay	Başyazı Gündemi	Hadis
1974	Ağustos	Din Görevlilerine Hitap	"Nefsi için sevdiğini kardeşi için sevmedikçe iman kemale eremezsiniz." (İbn Hanbel, 3/206). "Hikmet, yararlı bilgi müminin yitik malıdır." (Tirmizî, "İlim", 19).
1976	Aralık	Din Görevlisi Arkadaşlarıma	"Müjdeleyin, ürkütmeyin; kolaylaştırın, güçleştirmeyin." (Buhârî, "Meğâzî", 61). "İnsanlara akıllarının anlayabilecekleri ölçüde konuşunuz." (Ebu Davud, "Edep", 20).
1990	Ekim	Dinimizde ve Toplum Hayatımızda Camilerin Önemi	"Kim Allah rızası için bir cami yaparsa, Yüce Allah o kimse için cennette bir köşk yapar." (Müslim, "Zühd", 44). "Soğan sarımsak yemiş olan kimse bizden ve mescidimizden ayrılсын, uzak dursun. (Fena kokusu ile halkı rahatsız etmesin)." (Buhârî, "İ'tisâm", 24).
2013	Ekim	Cami, Kadın ve Aile	"Allah'ın kadın kullarını Allah'ın mescitlerinden alıkoymayın." (Buhârî, "Cum'a", 13).
2020	Eylül	Cami ve İlim	"Ben muallim olarak gönderildim." (İbn Mâce, "Sünnet", 17).

Şekil 7. Cami ve Din Görevlileri Konusunda Hadislere Atıf Sayısı ve Kaç Hadise Yer Verildiği

Tablo 7 ve Şekil 7'ye bakıldığında cami, camiler haftası, din görevlileri ve bu unsurların dinî sosyo-kültürel hayata yansması konusunda 2 Gazete ve 3 Aylık Dergi Başyazısında değişik hususlar ele alınmış ve 8 hadise yer verilmiştir. Camiler ve Din Görevlileri haftası münasebetiyle kaleme alınan yazılarda Hz. Peygamber'in (sav) bir muallim olarak gönderildiği; kendisi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe Müslümanın imanının kemale ermeyeceği; müminlerin hikmeti esas almaları, müjdeleyip ürkütmemeleri; kolaylaştırıp zorlaştırmamaları ve insanların akıllarının anlayabilecekleri ölçüde konuşmaları gerektiği; kim Allah rızası için bir mescit/cami yaparsa, Yüce Allah'ın da o kimse için cennette bir köşk yapacağı; Müslümanların soğan ve sarımsak yediği bir halde -kokusu ile insanları rahatsız etmemek adına- topluma ve mescitlere girme

konusunda hassasiyet göstermeleri ve kadınların mescitlerden alıkonulmaması gerektiği hususlarını içeren rivayetlere yer verildiği görülmektedir.

5.5.4. Farklı Dinî Sosyo-Kültürel (Toplumsal) Konular

Diyanet Gazete ve Aylık Dergi Başyazılarının gündem konularına bakıldığı zaman toplumsal hayatı etkileyen, şekillendiren çok farklı konulara yer verildiği görülmektedir. Aynı zamanda Başkanların kaleme aldıkları Başyazılarla dünyayı ve ülkemizi etkileyen gelişmeleri yakından takip edip bunları gündeme taşıdıkları görülmektedir. Bu bağlamda Gazete ve Aylık Dergi Başyazılarında israf ve açlık, komşuluk münasebetleri, İslam ve akıl, çalışmanın değeri, İslam'ın kadınlara getirdikleri, güven, sabır, tevekkül, rüşvet ve iltimas, sosyal adalet, İslam'da sanat ve estetik, tövbe vb. farklı konulara yer verilerek okurlarda bir farkındalık oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

Tablo 8. Toplumsal Konularda Gazete ve Dergi'nin Başyazı Gündemleri ve Hadisler

Yıl	Ay	Başyazı Gündemi	Hadis
1971 * 1977 **2012 **2017	Şubat *Mart **Ağustos **Haziran	Hakka Saygı Müminin Şiarıdır * <i>İslam'ın Kadınlara Getirdikleri</i> ** Başyazı başlığı yok ** <i>Üzerimizde Her Canın Hakkı Var</i>	***"Senin üzerinde Rabbinin hakkı vardır. Kendinin ve ailenin hakkı vardır. Her hak sahibine hakkını ver." (Buhârî, "Savm", 51; Tirmizî, "Zühd", 63). **"Cennet anaların ayakları altındadır..." (Nesâî, "Cihâd", 25; İmam Kudâî, <i>Müsned eş-Şihâb</i> , 1/189). "Bir kimse haksız olarak başkasının toprağına bir karış tecavüz ederse, o yerin yedi katı o kimsenin boynuna geçirilir." (Müslim, "Müsâkât", 141-142; Buhârî, "Mezâlim", 13). "Bir kimse yemin ederek, bir müminin hakkını üzerine geçirirse, Allah Teâla o kimseye ateşi vâcip kılar ve cenneti ona haram eder." (Dârimî, "Büyü", 62).
1971 *1972	Nisan Ocak	İsraftan Kaçınmak * <i>Nimetlerin Kıymetini Bilmeliyiz</i>	"Geçimde orta yolu tutmak maişetin yarısıdır; iktisada riayet eden, fakirliğe duçar olmaz." ⁶¹ ** "...Allah'ın hoşnut olmayacağı üç husus şudur: "Dedikodu yapmak, faydası olmayan şeyleri sorup durmak, bir de malı zayi etmek, iyi olmayan yerlere sarf etmek" (Müslim, "Akdiye", 12).
1971 *1975 *2007 *2012	Nisan *Mayıs *Mayıs *Temmuz	Başarının Sırrı Allah İçin Sevmektir * <i>İnsanın Değeri</i> * Başyazı başlığı yok * Başyazı başlığı yok	"İmanın en üstünü, kendin için sevdiğin her şeyi insanlar için de sevmen; kendin için arzu etmediğin şeyi başkaları için de arzu etmemendir." (Buhârî, "İmân", 7). ** "...iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de olgun mümin olamazsınız." (Buhârî, "İmân", 6; Ebû Dâvûd, "Edeb", 130). "Allah Teâlâ buyurur ki, "Benim rızam uğruna birbirlerini sevenler için nebilerin ve şehitlerin bile gıpta edecekleri nurdan minberler vardır." (Ebû Dâvûd, "Büyü' (İcâre)", 76).

⁶¹ Kaynaklarda doğrudan bu ifadelerle yer alan bir rivayet bulunamasa da buradaki manayı veren rivayetler bulunmaktadır. Bkz. İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 5/331; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/302.

1971 *1972	Mayıs *Nisan	Dinimizde Komşuluk Münasebetler *Komşu Hakkına Saygılı Olmak Dinimizin Emirlerindedir	"...Komşusu kötülüklerinden emin olmayan kimse iman etmiş olmaz." (Buhârî, "Edeb", 29; İbn Hanbel, 3/199). "Allah'a ve ahiret gününe inanan, komşusuna iyi muamele etsin..." (Buhârî, "Rikâk", 23).
1971	Haziran	Doğruluk	"Doğru sözlülük iyiliğe götürür; iyilik de cennete götürür. Adam doğru söyleye söyleye Allah nezdinde sıddıklar derecesine çıkar..." (Müslim, "Birr", 103).
1971 *1976 *2008	Haziran *Şubat *Haziran	İyi şeylerin Düşünülmesi *Dinimizin Yöneltiği Hedef *Başyazı başlığı yok	"Bir saat düşünmek, bütün bir geceyi ibadetle geçirmekten daha hayırlıdır." (Beyhâkî, Şu'abu'l-İman) **"İnsanların en hayırlısı, insanlara en çok faydalı olanıdır." (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, 1/365).
1971 *1972 *1976 **2012 *2014	Temmuz *Ağustos *Şubat **Mayıs **Şubat	İki Günümüzün Müsavi Olmaması Gerekir * Dinimiz Emanetleri Güzel Bir Şekilde Korunamızı Emreder * Dinimizin Yöneltiği Hedef ** Emek: Alın Terinin Değeri ** Hz. Peygamberin Bir Hadis Şerifinde Din Tanımı	"... Ancak, helâl kazanç sağlamak amacıyla yapılan çalışmalardan hâsıl olan yorgunluklar sebebiyle günahlar bağışlanmış olur." ⁶² **"Hiçbir kimse kendi elinin emeğinden daha hayırlı bir gıda hâsıl edemez." (Buhârî, "Büyü", 15; Ebû Dâvûd, "Büyü", 77). "İki günü birbirine müsavi olan aldanmıştır." (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 2/233). **"İnsanoğlu ahiret gününde beş suale cevap vermedikçe Allah'ın huzurunda yerinden ayrılamaz. Ömrünü nerede bitirdiğinden..." (Tirmizî, " Sıfatü'l-kıyâme", 1).
1971 *1972 *1972 *1995	Temmuz *Ocak *Ağustos *Ocak	Dini Emirler Cenâb-ı Hak'ın İkramıdır * Nimetlerin Kıymetini Bilmeliyiz * Dinimiz Emanetleri Güzel Bir Şekilde Korunamızı Emreder * Yeni Yıla Girerken	"Cenâb-ı Hak buyuruyor ki, rahmetim gazabım üzerine sebkât etmiştir." (Buhârî, "Tevhîd", 22; Müslim, "Tövbe", 14). **"Beş şey gelip çatmazdan önce beş şeyin kıymetini, kadrini bil. Ölüm gelmezden önce hayatının..." (Hâkim, Müstedrek, 4/341).
1971	Ağustos	Çocuklarımıza İyilik Yapma Alışkanlığı Kazandırmalıyız	"Allah Teâlâ her vazifeliden görüp gözettiği şeyi, muhafaza mı yoksa zayı mi ettiğini soracaktır. Hatta aile reisini de aile fertlerinin her çeşit hukukunu gözetip gözetmediğinden sorumlu tutacaktır." (Buhârî, "İstikrâz", 20; "Cuma", 11.) "Çocuklarınızı daima gözetiniz ve onları en güzel şekilde terbiye ediniz." (İbn Mâce, "Edeb", 3).
1971 *2013	Eylül *Aralık	Amellerin Karşılığı Niyetlere Göredir *Gösteriş ve Reklam Kültürü	"Bir insan, kardeşinin yardımında bulunduğu müddetçe Allah da o insanın yardımcısıdır." (Ebû Dâvûd, "Edeb", 60). **"Allah Teâlâ, sizlerin cisimlerinize ve görünüşlerinize nazar buyurmaz. Fakat sizlerin gönüllerinize (niyetlerinize) nazar buyurur." (Müslim, "Birr", 34). "Kim ki; iyi niyetle ve sadakatle Allah Teâlâ'dan şehitlik rütbesini isterse yatağında dahi ölse bu niyetinden dolayı

⁶² Bu ifadenin kaynağı bulunamamıştır.

			Cenâb-ı Hak o kulunu şehitler derecesine eriştirir." (Müslim, "İmâre", 157).
1971 *2012	Aralık *Mayıs	Din Muameledir * Emek: Alın Terinin Değeri	"Allah'a inandım de ve ondan sonra da (her işinde) doğruluğa sarıl." (Müslim, "İmân", 62). "Doğru sözlü ve emin bir ticaretçi, kıyamet gününde nebiler, siddıklar, şehitler ve sâlihler ile beraber olacaktır." (Tirmizi, "Büyü", 4). **"Bizi aldatan bizden değildir." (Müslim, "İmân", 164).
1972	Ocak	Nimetlerin Kıymetini Bilmeliyiz	"Tedbirli olmağa benzer akıl, güzel ahlâklı olmağa benzer haseb (şeref) yoktur." (İbn Mâce, "Zühd", 24). "Mümin akıllıdır. Zeki (anlayışlı) ve ihtiyatlıdır." (Buhari, "Edeb", 83; Müslim, "Zühd", 63).
1972	Şubat	Allah'ın Yardımı Sabredenlerle Beraberdır	"Hiçbir kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir şey verilmemiştir." (Müslim, "Zekât", 124). "Sabır, güçlüklerin anahtarıdır." (Müslim, "Tahare", 1, 1/203).
1972 *2019	Mart *Aralık	İnsan İçin Her Çeşit İyiliğin Aslı *Müslüman Şahsiyeti	"Kişinin kendisine (dünya ve ahiret bakımından) faydalı olmayacak şeyleri terk etmesi, onun iyi Müslüman olduğunun belirtisidir." (Muvatta', "Hüsnü'l-Hulk", 1). **"Akıllı insan o kimsedir ki, kendi nefisini hesaba çeker ve öldükten sonrası için de güzel amellerde bulunur. Aciz insan da nefsi arzularının peşinden koşar ve sebeplerine tevessül etmediği halde Allah Teâla' dan bir takım temennilerde bulunur." (Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 25).
1972	Mart	Kanaat Tükenmez Bir Hazine	"Hiçbir kimse rızkını tamamlamadıkça dünyadan ayrılmaz. O halde Allah'tan ittika üzere bulunun ve rızkınızı araştırmakta en güzel şekilde hareket edin." (İbn Mâce, "Ticâret", 2). "Haramlardan sakın ki, halkın en çok ibadet edeni ve kanaat sahibi ol ki insanların en çok şükredeni olasın..." (Ebû Nuaym, <i>Hilyetü'l-evliya</i> , 10/365).
1972	Nisan	Komşu Hakkına Saygılı Olmak Dinimizin Emirlerindedir	"Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse komşularına ikramda bulunsun." (Ebû Dâvûd, "Edeb", 122-123). "Cibril-i Emin komşuya iyilik hakkında bana daima tavsiyede bulunurdu. Ben öyle zannettim ki; bir gün gelip, komşunun komşuya mirasçı olacağını bildirecektir." (Buhârî, "Edeb", 28). "Dostların en hayırlısı, arkadaşları için en hayırlı olanıdır. Komşuların en hayırlısı da komşusuna hayırlı olanıdır." (Tirmizi, "Birr", 28).
1972	Temmuz	İstişarenin Önemi Ve Dinimizdeki Yeri	"İstişare edilen kimse güvenilen kimsedir." (Tirmizî, "Edep", 57; Ebû Davûd, "Edeb", 114).
1972	Ağustos	Dinimiz Emanetleri Güzel Bir Şekilde Korumamızı Emreder	"Emanete riayeti olmayanın imanı; ahitlerini yerine getirmeyenin de dini mevcut değildir." (İbn Hanbel, 3/134).

1973	Ocak	İslam ve Akıl	"Akı olmayanın dini yoktur." (Müttakî el-Hindî, <i>Kenzu'l-'ummâl</i> , 14, 73; Aclûnî, <i>Keşfü'l-Hafâ</i> , 2/362). "Müminin anlayışından çekinin." (Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 15; Taberânî, <i>el-Mu'cemü'l-kebîr</i> , 8/102). "Mümin akıllıdır, zekidir." (Aclûnî, <i>Keşfü'l-Hafâ</i> , 2/387).
1973 *1975 *2014 **1975	Nisan *Şubat *Kasım **Şubat	Çalışmanın Değeri *Çalışmanın Değeri * Varlık İmtihanı **Çalışmanın Değeri	**"Salih insanın salih malı ne güzel!" (İbn Hanbel, 4/197). ***"Allah'ım! Acizlikten, tembellikten, korkaklıktan, cimrilikten sana sığınırım." (Nesâî, "İstiâze", 13; Müslim, "Zikir", 73). "Ya Rab! Fakirlikten, kâfirlikten, kötülüklerden sana sığınırım." (İbn Hıbbân, <i>Sahih</i> , 3/300).
1973 *1977 *1977 *1977 *1986	Haziran *Şubat *Haziran *Ekim *Nisan	Güven * Sosyal Adalet * Adam Kayırma * Rüşvet ve İltimas * Çocuğa Terbiye, Güzel Hediye	"Güven vermeyenin imanı, sözünü tutmayanın dini yoktur" (İbn Hanbel, 3/134). "Ya Rab! Açlıktan sana sığınırım, ne kötü haldir! Hıyanetten, sana sığınırım ne kötü hastalıktır!" (Ebû Dâvûd, "Vitr", 32). *"Hepiniz çobansınız, güttüğünüz sürüden sorulacaksınız." (Buhârî, "Cum'a", 11; "İstikrâz", 20).
1973	Temmuz	Sabır	"Sabır genişliğin anahtarındır." (Müslim, "Tahare", 1/203). "İmanın en iyisi şiddet sırasında sabretmek, gönlü geniş tutmaktır." ⁶³
1974	Mayıs	Denge	"İslâmiyet'te ruhbaniyet yoktur." (Dârimî, "Nikâh", 3). "İslâm'ın ruhbaniyeti cihaddır." (<i>Heysemî, Mecma'u'z-Zevâid</i> , 3/266, İbn Hanbel, 3/82).
1974 *1977	Haziran *Şubat	Kızılay * Sosyal Adalet	**"Komşusu aç iken karnı doyan olgun mümin değildir." (İbn Ebû Şeybe, <i>Musannef</i> , "İmân ve rü'yâ", 6).
1974	Haziran	Yollar	"Yollar üzerine oturmaktan çekininiz..." (Buhârî, "Mezâlim", 22; Müslim, "Libâs ve zînet", 114). "Yollara tükürenlere yazıklar olsun!" ⁶⁴
1974	Eylül	Büyük Olaylar karşısında Mümin	"Herhangi bir Müslümanın başına yorgunluk, hastalık, düşünce, keder, acı ve kaygıdan, diken batmasına varıncaya kadar, her ne gelirse, her ne gelirse, Allah bunları o Müslüman hatalarına kefarete kılar." (Buhârî, "Merdâ", 1).
1975 *1975 * 1977 *2021 **1976 **1976 **2010 ***1976	Mayıs *Temmuz *Mayıs *Temmuz **Şubat **Temmuz **Ocak ***Temmuz	İnsani ilişkilerimizin Değeri * Müminin İşi * Dostluğa Çağrı * Radikalizm ** Dinimizin Yönelttiği Hedef **İlişkilerimizin Değeri	*****"Din muameledir/nasihattir/samimiyettir: İnsanın yaptığı doğru dürüst ilişkilerdir." (Müslim, "İman", 95; Ebu Davud, "Edep", 59). ***"Yüce Allah yumuşak huylu, güler yüzlü, insanların işlerini kolaylaştırıcı

⁶³ Sabırla ilgili olarak pek çok farklı rivayet bulunduğu muhakkak olmakla birlikte, kaynaklarda doğrudan bu ifadelerle bir rivayete rastlanmamıştır.

⁶⁴ Kaynaklarda doğrudan bu ifade ile bir rivayet bulunmamıştır. Ancak tükürmek eylemi hakkında Hz. Peygamber'in (sav) Müslümanları uyardığına dair hadis kaynaklarında rivayetlerin yer aldığı bilinmektedir. Buhârî, "Salât", 35; Müslim, "Salât", 1254.

****1976 ****1976 *****1976 *****2014 *****2016	****Temmuz ****Temmuz *****Temmuz *****Şubat *****Eylül	** Ömürlük Tecrübe: Yaşlılık ***İlişkilerimizin Değeri ****İlişkilerimizin Değeri *****İlişkilerimizin Değeri ***** Hz. Peygamberin Bir Hadis Şerifinde Din Tanımı ***** Din İstismarı	mümini sever.” (Münâvî, <i>Feyzû'l-kadîr</i> 2 /295). **“Müslüman, dilinden ve elinden insanların selâmette kaldığı kişidir.” (Tirmizî, “İmân”, 12). ****“Siddıkların derecesine yükselmek istersen, senden ilişkini kesene sen bağlan, senden esirgeyene sen ver, sana kötülük edeni de affet.” (Hâkim, <i>Müstedrek</i> , 7, 4/162). *****“Bir genç bir yaşlıya yaşından dolayı hürmet gösterdiğinde, yüce Allah da mükâfat olmak üzere, yaşlılığı çağında saygı gösterecek bir kimseyi mutlaka vadeder.” (Tirmizî, “Birr”, 75). ***“Büyüklerini saymayan, küçüklerine merhamet göstermeyen bizden değildir.” (Tirmizî, “Birr”, 15).
1975	Mayıs	İnsanın Değeri	“İnsanlar bir tarağın dişleri gibi birbirine eşittirler.” (Kudâî, <i>Müsnedü's-şihâb</i> , 1/145).
1975	Temmuz	Müminin İşi	“Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim.” (İmam Malik, <i>Muvatta'</i> , “Hüsnu'l-huluk”, 1). “Ahlâk dinin kabıdır.” (Müttakî el-Hindî, <i>Kenzü'l-ummâl</i> , 3/3). “Güzel ahlâka iyi yapış, zira insanların dini bakımdan en iyi olanları en güzel huylularındır.” ⁶⁵ “İslâm güzel ahlaktan ibarettir.” (Müttakî el-Hindî, <i>Kenzü'l-Ummâl</i> , 3/17). “Siz halka mallarınızla iyilik etmeğe yetişemezsiniz. Öyle ise güler yüzlülükle güzel ahlâkla yetişiniz.” (Gazâlî, <i>İhyâ</i> , 5/172). “İçinizden sevdiklerim, kıyamet gününde bana en yakın olanlarınız ahlâkı en güzel olanlarınızdır.” (Tirmizî, “Birr”, 71). “Sirke kabı nasıl bozarsa kötü ahlâk da amel ve ibadeti öylece bozar.” (Taberânî, <i>el-Mu'cemu'l-evsat</i> , 854). “Güneş karı nasıl eritirse güzel ahlâk da günahları öyle eritir.” (Taberânî, <i>el-Mu'cemu'l-evsat</i> , 1/470). “İmanın yetmiş şu kadar şubesi vardır. En yüksek mertebesi Lâ ilâhe illallah demek, en aşağı derecesi de insanların gelip geçeceği yerden onları rahatsız edeceği bir şeyi kaldırmaktır.” (Nesâî, “İmân”, 16). “Temizlik imandandır.” (İbn Hibbân, <i>Sahîh</i> , 12/294). “...Hiçbir kul nefsi için istediği hayrı Müslüman kardeşi için de istemedikçe olgun imana sahip olamaz.” (İbn Hanbel, 3/206). “Bir topluluğun efendisi, o topluluğa hizmet edendir.” (Deylemî, <i>el-Firdevs</i> , 2/24; Aclûnî, <i>Keşfü'l-Hafâ</i> , 2/463).

⁶⁵ Güzel ahlâkla ilgili olarak pek çok farklı rivayet bulunduğu muhakkak olmakla birlikte kaynaklarda doğrudan bu ifadelerle bir rivayete rastlanmamıştır. Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 15.

1975	Kasım	Allah Sevgisi	"Şu üç şey kendisinde bulunan kimse imanın tadına ermiş olur: Allah ve peygamberi her şeyden çok sevmek..." (Buhârî, "Îmân", 9; Müslim, "Îmân", 67). "... hiç biriniz ben ona babasından ve çocuklarından daha sevgili olmadıkça tam iman etmiş olmaz." (Buhârî, "Îmân", 8).
1976	Şubat	Tevekkül	"Kalk, deveni bağla, sonra Rabbine güven." (Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 60).
1977	Mart	İslam'ın Kadınlara Getirdikleri	"Sizin hayırlınız kadınlarınıza hayırlı olanınızdır..." (Tirmizî, "Radâ", 11; İbn Mâce, "Nikâh", 50). "... burnu yerde sürünsün... İhtiyarlık çağlarında annesine babasına yahut ikisinden birisine eriştiği halde onların rızasını kazanarak cennete giremeyen kimsenin." (Müslim, "Birr", 10). "Ey Allah'ın Rasûlü. Güzel sohbet etmeme en lââyık olan kimdir? O (sav): "Annendir." dedi..." (Buhârî, "Edeb", 2). "Namazdan sonra 'Allah'ım bana ve Muhammed'e rahmet et' diye dua eden köylüye Peygamber (sav) "Sen Allah'ın geniş rahmetini daralttın" dedi. (Ebû Dâvûd, "Dahâyâ", 24-25).
1977	Mayıs	Dostluğa Çağrı	*"...ey Allah'ın kulları kardeş olunuz..." (Buhârî, "Edeb", 62).
1977	Mayıs	Mümin Öfkesine Hâkim Olmalıdır	"...Asıl güçlü olan, kızdığı zaman öfkesine hâkim olandır." (Müslim, "Birr", 107; Buhârî, "Edeb", 76). "Bir kimse, kızdığı zaman karşısındakini ezmeğe kadir iken öfkesini yutkunur, onu yenerse, Allah, kıyamet günü, herkesin önünde onu çağırır, ona dilediği huriyi (yani istediği cennet nimetlerini) verir." (Ebû Dâvûd, "Edeb", 3; Tirmizî, "Birr", 74; İbni Mâce, "Zühd", 18). "Ben bir kelime biliyorum ki, eğer bu adam onu söylerse öfkesi geçer: Eûzu billahimineşşeytârrracim." (Buhârî, "Edeb", 44; Müslim, "Birr", 110). "Biriniz ayakta iken canı sıkılırsa otursun, kızgınlığı giderse ne a'lâ, gitmezse uzansın." (Ebû Dâvûd, "Edeb", 3). "Gazap şeytandandır, şeytan ateşten yaratılmıştır. Ateş ancak su ile söndürülür. Biriniz kızdığı zaman abdest alsın." (Ebû Dâvûd, "Edeb", 3).
1977	Haziran	Adam Kayırma	"Emanet zayı olduğu zaman kıyameti gözetle." (Buhârî, "Rikâk", 35). "Kim ümmetim içinde küçük veya büyük bir mevkiye gelir de ümmetim arasında adalet yapmazsa Allah onu yüzüstü cehenneme sürükler." ⁶⁶
1977	Eylül	Çok Hayırlı Bir İşe Davet	"Her çocuk İslâm fıtratı üzerine doğar, sonra onun annesi, babası onu ya Yahudi, ya Hristiyan veya Mecusî yapar." (Buhârî, "Tefsîr", 2; Müslim, "Kader", 22).

⁶⁶ Kaynaklarda bu ifadelerle yer alan bir rivayete ulaşılamamıştır.

1977	Ekim	Rüşvet ve İltimas	<p>"Rüşvet verene de alana da Allah lanet etsin." (İbn Mâce, "Ahkâm", 2).</p> <p>"Rüşvet veren de, alan da cehennemdedir." (Ebû Dâvûd, "Kadâ' (Akdiye)", 4).</p>
1978	Ocak	Kızılay'a Kan Vermek	<p>"Her hastalığın bir ilâcı vardır. Ancak ölümün ilâcı yoktur." (Buhârî, "Tıb", 1).</p> <p>"Yaptığınız tedavilerin en güzeli hacâmat (kan aldırma) dır." (Buhârî, "Tıb", 13; Müslim, "Musâkât", 62-63; Ebû Dâvûd, "Tıb", 3).</p> <p>"Miraç gecesi, yanına uğradığım her melek zümresi bana: "Ey Muhammed kan aldır!" diyordu." (Tirmizî, "Tıb", 12).</p> <p>"...Kan vermede şifa ve bereket vardır, akli ve hafızayı artırır." (İbn Mâce, "Kitâbu't-Tıb", 22).</p> <p>"Üç şeyde şifa vardır: Kan alma aletinde, bal şerbetinde yahut ateşle (yarayı) dağlamakta. Ümmetimi ateşle dağlamaktan men ederim." (İbn Mâce, "Tıb", 23).</p> <p>"Kan alan kişi ne güzel kuldur. Fazla, (yararsız) kanı giderir, sulbü hafifletir, gözü cilalar." (Tirmizî, "Tıb", 2; Ebû Dâvûd, "Tıb", 5).</p>
1978 *1995	Haziran *Ocak	Nimete Şükür * Yeni Yıla Gिरerken	<p>**"İnsanların birçoklarının kıymetini bilmedikleri iki nimet vardır: Sıhhat ve boş vakit." (Buhârî, "Rikâk", 1).</p> <p>"Kuvvetli mümin zayıf müminden hayırlıdır." (Müslim, "Kader", 34).</p> <p>"Bir kimse gündüzün işinde çalışıp, yorularak akşam evine gelirse o kimse günahları bağışlanmış olarak geceyi evinde geçirir."⁶⁷</p>
1986 *1992	Eylül *Aralık	Afrika'ya Yardım * Sosyal Dayanışma ve Vakıflar	<p>"Yalnız iki kimsenin durumu gıpta edilmeğe değer: ... Allah'ın kendisine vermiş olduğu malı gece gündüz sarf eden kimsedir." (Buhârî, "İlim", 15).</p> <p>"İslâm beş esas üzerine bina edildi:... zekât vermek." (Müslim, "İmân", 21).</p> <p>"... Her kim bir Müslüman kardeşinin yardımında bulunur ve onun ihtiyacını temin ederse Allah da ona yardım eder..." (Müslim, "Birr", 58).</p> <p>**"Müminler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve yekdiğerini korumakta bir vücut gibidir..." (Buhârî, "Edeb", 27; Müslim, "Birr", 66).</p> <p>"Kesenin ağzını bağlama, senin rızkında bağlanır." (Buhari, "Zekât", 21).</p> <p>"Yardım et, sayma; sana da sayı ile verilir. Malını kilere kapatma, senin de rızkın kapanır." (Müslim, "Zekât", 88).</p> <p>"Komşusu aç iken tok geceleleyen gerçek mümin değildir." (İbn Ebû Şeybe, Musannef, "İmân ve rü'yâ", 6).</p>
1994 *1995	Ekim *Ocak	İsraf ve Açlık * Yeni Yıla Gिरerken	<p>**"Kıyamet gününde insan şu beş şeyden sorguya çekilmedikçe yerinden ayrılamaz:</p>

⁶⁷ Kaynaklarda bu ifadelerle yer alan bir rivayete ulaşılammıştır.

			Ömrünü nerede harcadığından,...malını nereden kazanıp nerede harcadığından..." (Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 1). "Muhakkak Allah Teâlâ kuluna verdiği nimetin eserini onun üzerinde görmekten hoşlanır." (Tirmizî, "Edeb", 54).
2007 *2014	Şubat *Şubat	Başyazı başlığı yok * Hz. Peygamberin Bir Hadis Şerifinde Din Tanımı	"Ameller niyetlere göredir." (Buhârî, "Bedü'l-vahy", 1).
2008	Aralık	İnsanı Ebedi Kılan Kurum: Vakıf	"İnsan öldüğü zaman amel defteri kapanır. Üç şey bundan müstesnadır: Sadaka-i cariyeye, faydalı bilgi ve salih evlat." (Müslim, "Vasiyyet", 14).
2009	Şubat	Başyazı başlığı yok	"Bedrin yetimleri sizden daha önceliklidir." (Ebû Dâvûd, "Harâc", 19-20).
2011	Eylül	Başyazı başlığı yok	"Bir tek hurmanın yarısıyla da olsa cehennem ateşinden korununuz." (İbn Hişâm, <i>Sîret</i> , 3/30).
2012	Mayıs	Emek: Alın Terinin Değeri	"İşçiye ücretini alın teri kurumadan veriniz." (İbn Mâce, "Rühûn", 4). "Hizmetçileriniz kardeşlerinizdir." (Buhârî, "İmân", 22). "Her kimin kardeşi hizmetinde çalışırsa, yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirdin." (Buhârî, "İmân", 22; "Edeb", 44).
2013	Ağustos	İrfan Geleneğimiz	"Allah'ım faydasız ilimden sana sığmırım." (Nesâî, "İstiâze", 21; İbn Mâce, "Sünnet", 23).
2013 *2021	Kasım *Haziran	İslam Sanat ve Estetik * İslâm, Sanat ve Modern Zamanlar	**"Allah güzeldir ve güzeli sever." (Müslim, "İmân", 147).
2014	Şubat	Hz. Peygamberin Bir Hadis Şerifinde Din Tanımı	"... tövbe-i nasuh: Sahibini bir daha günaha sevk etmeyen hâlis tövbedir." (Beyhakî, <i>Şu'abu'l-imân</i> , 4/375; Tahâvî, <i>Şerhu Me'âni'l-Asâr</i> , 4/290). "... her kim insanlara merhamet etmezse Allah da ona merhamet etmez." (Buhârî, "Tevhîd", 2; Müslim, "Fedâil", 66). "Müslümanın Müslüman üzerinde altı hakkı vardır... gıyabından ona karşı samimiyeti elden bırakmamak." (Tirmizî, "Edeb", 1; Nesâî, "Cenâiz", 52). "Bir mümin için takvadan sonra salih bir eş kadar hayırlı ve yararlı bir şey olamaz; ... onun gıyabında gerek nefsi ve gerekse malı konusunda samimiyeti ve bağlılığı devam eder." (Ebû Dâvûd, "Zekât", 32). "Allah herhangi bir kulunu bir topluma idareci yapar da o idareci halkını samimiyetle kuşatmazsa cennetin kokusunu bile duyamayacaktır." (Buhârî, "Ahkâm", 8). "Allah buyuruyor ki: Kulunun kendisiyle bana ibadet ettiği en sevimli şey, bana karşı ihlaslı ve samimi olmasıdır." (İbn Hanbel, <i>Müsned</i> , 5/254) "Rüyalarınızı sadece âlim veya nâsîh kimselere anlatınız." (Tirmizî, "Rüya", 7; İbn Hanbel, <i>Müsned</i> , 2/169).

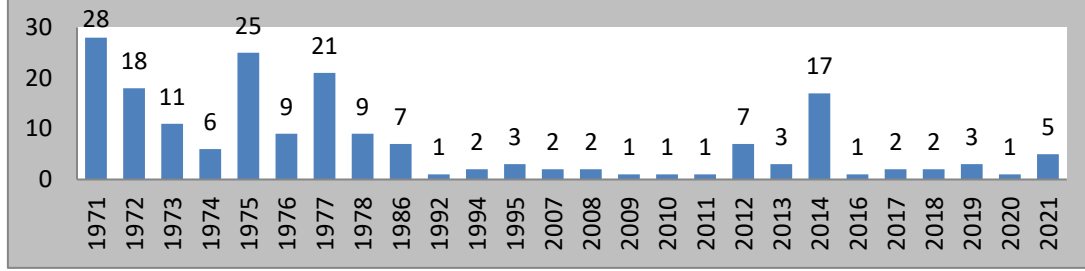
			"... Allah'ım bizden nasihati eksik etme, bizi himayenden ayırma, seferin meşakkatinden, değişimin kederinden sana sığınırım." (İbn Hanbel, <i>Müsned</i> , 2/401).
2014	Kasım	Varlık İmtihanı	"Zenginlik mal çokluğu değil, gönül tokluğudur." (Buhârî, "Rikâk", 15; Müslim, "Zekât", 120). "Âdemoğlu büyürken beraberinde şu iki şey de büyür. Mal sevgisi ve uzun ömür isteği." (Buhârî, "Rikâk", 5; Müslim, "Zekât", 115). "Âdemoğlunun bir vadi dolusu malı olsa bir vadi dolusu malı daha olmasını arzu eder. Onun gözünü ancak toprak doldurur." (Buhârî, "Rikâk", 10; Müslim, "Zekât", 117). "Allah'ım bize dünyada iyilik ver, ahirette de iyilik ver, bizi cehennem azabından koru!" (Ebû Dâvûd, "Menâsik", 51). "Her ümmetin bir fitnesi (imtihan vesilesi) vardır, benim ümmetimin fitnesi ise maldır." (Tirmizî, "Zühd", 26).
2017	Haziran	Üzerimizde Her Canın Hakkı Var	"Ya Rabbi! Sen Hak'sın. Vaadin haktır. Senin sözün haktır. Sana kavuşmak da haktır." (Buhârî, "Tevhid", 35).
2018	Aralık	Tövbe	"Günahattan tövbe eden kimse, hiç günahı olmayan kimse gibidir." (İbn Mâce, "Zühd", 30). "Eğer siz günah işlememiş olsaydınız, Allah siz yok eder, başka bir kavim getirir, onlar günah işlerler, günahlarının bağışlanmasını Allah'tan isterler, Allah'ta onları bağışlar." (Müslim, "Tövbe", 9).
2019	Nisan	İslam'ın Ortak Akli İstişare	"Sizden biriniz kardeşiyle istişare etmek isterse kardeşi görüşünü söyleyerek ona yol gösterebilir." (İbn Mâce, "Edeb", 37). "İstişare edilen kişi kendisine emniyet edilen kişidir." (Tirmizî, "Edeb", 57; Ebû Davûd, "Edeb", 114).
2020	Şubat	Mükerrem ve Mükellef Varlık İnsan	"Mümin onurlu ve kerem sahibidir." (Ebû Davûd, "Edeb", 5).
2021	Temmuz	Radikalizm	"Siz yerdekilere merhamet edin ki göktekiler de size merhamet etsin." (Ebû Davûd, "Edeb", 58).
2021	Ağustos	Vahiy	"Siz iki şey bırakıyorum, onlara sımsıkı sarıldığınız sürece yolunuzu şaşırmayacaksınız: Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin sünneti." (<i>Muvatta</i> , "Kader", 3).
2021	Eylül	Mukaddes Şehir Kudüs ve Mescid-i Aksa	"Yeryüzünde ibadet için sadece üç mescidin yoluna düşülür: Kâbe, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ." (Buhari, "Enbiya", 8; Müslim, "Mesâcid", 2). ⁶⁸

⁶⁸ Hadis-i Şerif'in başyazıda metni verilmeyip, manası ve kaynağı zikredilmiştir.

Şekil 8. Toplumsal Konularda Hadislere Atıf Sayısı ve Kaç Hadise Yer

Verildiği

Tablo 8 ve Şekil 8'e bakıldığında dini sosyo-kültürel ve ekonomik vb. farklı alanlarda 44 Gazete ve 28 Aylık Dergi Başyazısında değişik hususlar ele alınmış ve tekrarlarıyla birlikte toplam 188 hadise yer verilmiştir. Farklı dinî sosyo-kültürel ve toplumsal konularda;

Genel prensipler olarak görülebilecek çerçeveye ilgili olarak müminin/Müslümanın Allah'a karşı ihlaslı ve samimi olmak, Allah Teâlâ'yı ve Hz. Peygamber'i (sav) her şeyden daha fazla sevmek, dünya ve ahirete dair devamlı dua halinde olmak, Allah Teâlâ'ya kavuşacağımızın farkında olmak durumunda olduğu; insanın ahirette ömrünü nereden geçirdiğinden sorgulanacağı, ölüm gelmeden ömrün kıymetinin bilinmesi gerektiği; amel defterinin kapanmaması için sadaka-i câriye vermesi, ilimle meşgul olması ve salih evlat yetiştirmek için çalışması; Kur'an'ın Allah'ın sözü olarak hak ve doğru olduğu; Hz. Peygamber'in (sav) Müslümanlara iki şey bıraktığı, onlara sınımsız sarıldıkları sürece yollarını şaşırmayacakları, bunların ise Allah'ın Kitabı ve Peygamberi'nin (sav) Sünneti olduğu; Allah'ın rahmetinin gazabını kuşattığı; cennetin anaların ayakları altında olduğu; insanoğlunun sıhhat ve boş vakit nimetlerinin kıymetini bilmediği; âdemoğlu büyürken beraberinde mal sevgisi ve uzun ömür isteğinin de büyüdüğü, insanın bir vadi dolusu malı olsa bir vadi dolusu malı daha olmasını arzu edeceği, bu ümmetin fitne/ imtihan vesilesinin mal olduğu; mümin insanların en hayırlılarının başkalarına en faydalıların olduğu; kan aldırmanın ya da vermenin sağlıkla ilgili olarak faydalı bir davranış olduğu; idarecilerin halkı samimiyetle kuşatması gerektiği; şehitliğin yüce bir mertebe olduğu; Kâbe, Mescid-i Nebvî ve Mescid-i Aksâ'nın Müslümanlar açısından önemi, kişinin üzerinde başta Allah'ın olmak üzere, kendisinin, ailesinin, ana-babasının hakkı olduğu ve her hak sahibine hakkının verilmesi gerektiği; salih/saliha bir eşin bir mümin için takvadan sonraki en güzel nimet olduğu, bu itibarla birbirlerinin kıymetini bilmeleri gerektiği; kadınlara hayırla davranmak gerektiği; işçiye hakkının alın teri kurumadan verilmesi gerektiği; hizmetçilerin bir kardeş mesabesinde görülüp haklarının gözetilmesi ve işverenler tarafından yediğinden yedirilip giydiğinden giydirilmesi; kişilere maddi-manevi bir haksızlık yapanın cehennemde yanıp cennetten mahrum kalacağı; rüşvet alanın da verenin de Allah'ın lanetini ve cehennemi hak ettiği; fakirliğe düşürmek için geçimde orta yolu tutup iktisada riayet etmek gerektiği; iki günü birbirine eşit olanın aldanmış olacağı; İslam'da ruhbanlığın olmadığı, insanların bir tarağın dişleri gibi eşit oldukları; topluma hizmet etmenin insana itibar kazandıracığı; kuvvetli müminin zayıf müminden daha hayırlı olduğu; aklın insana lutdefilen büyük bir nimet olduğu ve insanın akıllı bir şekilde davranıp kendini hesaba çekip heva ve hevesinin arkasından gitmemesi gerektiği;

Ahlak konusu kapsamında; Hz. Peygamber'in (sav) güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildiği, İslam'ın güzel ahlak demek olduğu, ahirette Hz. Peygamber'e (sav) güzel ahlaklı olan Müslümanların en yakın olacağı, güneşin karı erittiği gibi güzel ahlakın da günahları öylece eriteceği, bu itibarla her Müslümanın onun (sav) örnekliğinde güzel ahlak sahibi olması, haramdan sakınması; günahından tövbe eden kimsenin hiç günahı olmayan kimse gibi olacağı, bu itibarla nasuh bir tövbe ile bir daha yapmayacak şekilde günah ve hataları için tövbe etmesi;

Mümin/Müslümanların yapmaması gereken davranışlar bağlamında; sirkenin kabı bozduğu gibi kötü ahlakın da amel ve ibadeti öylece bozacağı, bu itibarla Müslümanların dedikodu yapmak, faydası olmayan şeyleri sorup durmak, malı zayi etmek/iyi olmayan yerlere sarf etmek, aldatmak, acizlik, korkaklık, tembellik ve cimrilikten, kötülükten, hıyanetten uzak durmaları gerektiği; insanlara rahatsızlık verecek her türlü hareketten (söz gelimi yol üzerine oturmak, yere tükürmek) kaçınmaları gerektiği;

Mümin/Müslümanların sahip olması gereken temel özellikleri bağlamında dosdoğru ve doğru sözlü, merhametli, yumuşak huylu, güler yüzlü, insanların işlerini kolaylaştırıcı olması; temiz olması; şükretmesi, tefekkür etmesi, istişare etmesi, birisi kendisiyle istişare etmek isterse görüşünü söyleyerek ona yol göstermesi, zira istişare edilen kişinin kendisine güvenildiği için bu güveni boşa çıkartmaması; daima iyi niyetli olması, her şeyi güzel görmeye çalışması; sabırlı (hastalık, kaygı, diken batması gibi her türlü musibet karşısında bunun günahlarına bir keffaret olacağı düşüncesiyle) olması; kanaat sahibi, güvenilir olması, emanete ve verdiği söze riayet etmesi; dünya ve ahirete faydası olmayan şeyleri terk etmesi; sebeplerine tevessül etmediği halde Allah Teâlâ'dan bir takım temennilerde bulunmaması; işin gereğini yapıp Allah'a o şekilde tevekkülde bulunması; onurlu ve kerem sahibi/cömert oldukları, zenginliğin mal çokluğu değil, gönül tokluğu olduğu, bir tek hurmanın yarısıyla da olsa mutlaka vermesi; Allah'ın verdiği nimetin eserini üzerinde göstermesi; Allah'ın lütfettiği rızkını araştırmakta en güzel şekilde hareket edip onu helalinden kazanmaya çalışması, zira en hayırlı bir rızkın insanın kendi el emeğiyle kazandığı rızık olduğu; ticaretle de doğru olması; yaşlılara hürmet etmesi, küçükleri sevmesi ve gözetip kollaması; insanlar kendisinden ilişkiyi kesmesi durumunda dahi onun ilişkiyi devam ettirmeye gayret etmesi; kendisinden esirgeyene dahi vermesi; kendisine zulmedilse dahi affetmesi; öfkesine yenilmemesi, öfkelenildiğinde "Eûzu billahi mine'ş-şeytâni'r-racîm." deyip abdest alması;

Birbirleriyle hukukları çerçevesinde, müminlerin kardeş ve bir vücudun azaları gibi oldukları, iman etmedikçe cennete girilemeyeceği, müminlerin birbirini sevmedikçe olgun mümin olamayacakları, Allah'ın rızası uğruna birbirlerini sevenler için cennette nebilerin ve şehitlerin bile gıpta edecekleri nurdan minberlerin olduğu; imanın en üstününün, müminin kendisi için sevdiğini insanlar için de sevmesi, arzu etmediğini başkaları için de arzu etmemesi olduğu; Müslümanların dualarını daraltmayıp Müslüman kardeşleri için de dua yapmaları; gıyablarında da kendileri hakkında samimiyeti terk etmemeleri; Müslümanların zekatlarını vermeleri, birbirlerine yardım etmeleri ve komşularına iyi muamelede bulunması gerektiği; komşusu ve diğer insanlar kötülüklerinden, elinden ve dilinden emin olmayan kimsenin hakiki anlamda iman etmiş olmayacağı vb. hususları ihtiva eden rivayetlere yer verildiği dikkat çekmektedir.

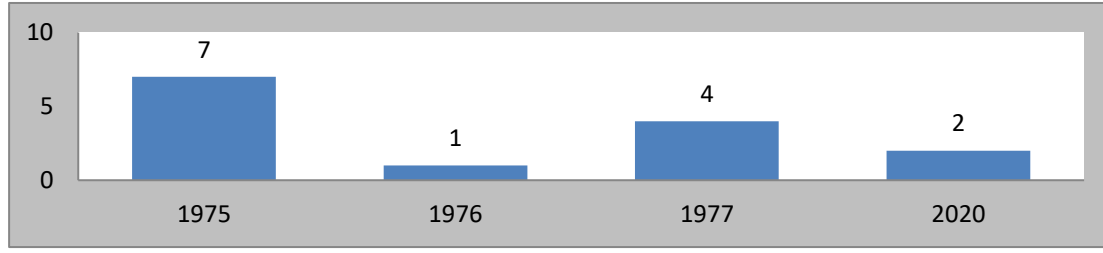
5.5.5. Aktüel

Diyanet Gazete ve Aylık Dergi Başyazılarında yukarıda yer alan konular dışında Lefkoşa Selimiye Camii'nde Cuma Hutbesi, Muhammed İkbâl ve Düşüncesi, Bir Alman'ın Mektubu vb. farklı aktüel konulara yer verildiği görülmektedir.

Tablo 9. Farklı Aktüel Konularda Gazete ve Dergi'nin Başyazı Gündemleri ve Hadisler

Yıl	Ay	Başyazı Gündemi	Hadis
1975	Şubat	Lefkoşa Selimiye Camii'nde Cuma Hutbesi	"Çalışıp kazanan, Allah'ın sevgili kuludur." ⁶⁹ "Rızık kapısı, arşı âlâdan yerin altına kadar açıktır...(İsfehâni, <i>Hilyetu'l-Evliyâ</i> , 10/73; <i>Münâvî, Feyzü'l-Kadîr</i> , 4653).
1975	Haziran	Türkiye Diyanet Vakfı'nın Kurulması Dolayısıyla	"İnsanın her mafsalı için güneşin doğduğu her günde birer sadaka (iyilik) borcu vardır..." (Buhârî, "Cihâd", 72,128). "Dul kadına ve yoksula bakan, Allah yolunda mücadele eden veya gece uyumayıp ibadet eden ve bütün gün oruç tutan kimse gibidir." (Buhârî, "Nafakât", 1). "Aç bir kimseyi bir gece barındıran her hane sahibi Allah'ın zimmetinden beri olur." (İbn Hanbel, <i>Müsned</i> , 8/481). "Müminler karşılıklı sevgi, şefkat ve afiyet dileklerinde tek vücut gibidirler..." (Buhârî, "Edeb", 27; Müslim, "Birr", 66). "Mümin mümine karşı, ayakta duran binanın birbirine yaslanan duvarları gibidir." (Buhârî, "Mezâlim", 5).
1976	Mayıs	Muhammed İkbâl ve Düşüncesi	"İslamiyet'te ruhbanlık yoktur. " (Dârimî, "Nikâh", 3).
1977	Haziran	Bir Alman'ın Mektubu	"Her çocuk İslâm fitratı üzerine doğar..." (Buhârî, "Tefsîr", (Rûm) 2; Müslim, "Kader", 22).
1977	Ağustos	Fatiha Suresi'nin Fazileti	"Doğru yol, Allah'ın kitabıdır." (Nesâî, "İdeyn", 22). "Zikirlerin en güzeli Lâ ilâhe illâllah", duaların en güzeli de "elhâmdulillâhtır." (Münâvî, <i>Feyzü'l-kadîr</i> , 11, 33). "Yüce Allah buyurdu ki: Namazı benimle kulum arasında ikiye ayırdım. Yarıyı benim için, yarıyı kulum içindir. Kulumun dilediği kendisine verilecektir..." (Müslim, "Salât", 38).
2020	Mayıs	Salgınla Sınanan İnsanlık	"Müminin başka hiç kimsede bulunmayan ilginç bir hali vardır. Onun her işi hayırdır. Eğer bir genişliğe nimete kavuşursa şükreder ve bu onun için bir hayır olur. Eğer bir darlığa musibete uğrarsa da sabreder ve bu da onun için bir hayır olur." (Müslim, "Zühd", 64). "Allah indirdiği her hastalığın muhakkak şifasını da vermiştir. " (Buhârî, "Tıb", 1).

⁶⁹ Çalışıp helalinden kazanmak hakkında kaynaklarda pek çok rivayet yer aldığı muhakkak olmakla birlikte kaynaklarda doğrudan bu ifadelerle yer alan bir rivayete ulaşılamamıştır.

Şekil 9. Farklı Aktüel Konularda Hadislere Atıf Sayısı ve Kaç Hadise Yer Verildiği

Tablo 9 ve Şekil 9'a bakıldığında farklı aktüel konulara dair 5 Gazete ve 1 Aylık Dergi Başyazısında farklı konuların ele alındığı ve 14 rivayete yer verildiği görülmektedir. Başyazılarda ele alınan aktüel konularla ilgili olarak; her çocuğun fıtrat (İslâm) üzere doğduğu, İslâm'da ruhbanlığın olmadığı; doğru yolun Allah'ın kitabı olduğu; namazın kul ile Allah arasındaki irtibatı sağlayan önemli bir ibadet olduğu; zikirlerin en güzelinin 'Lâ ilâhe illâllah', duaların en güzelinin ise "el-hâmdu lillâh" olduğu; rızık kapısının çok geniş olduğu, bu itibarla çalışıp gayret edip helalinden kazanmak gerektiği; mümin/Müslümanların tek vücut ya da ayakta duran bir binanın birbirine yaslanan duvarları gibi oldukları; sadaka sorumluluklarını ihmal etmemesi gerektiği; dul kadın ve yoksullara koruyup gözetmenin gerekliliği (zira bunun Allah yolunda mücadele etme veya gece uyumayıp ibadet etme ya da bütün gün oruç tutma mesabesinde olduğu), açları doyurmak gerektiği (zira aç bir kimseyi bir gece barındıran her hane sahibinin Allah'ın zimmetinden/kınaması/hoşnutsuzluğu beri olacağı); Allah indirdiği her hastalığın muhakkak şifasının da bulunduğu; 'her işinin hayır olması'nın müminin başka hiç kimsede bulunmayan bir özelliği olduğu, zira kendisi bir genişliğe ve nimete kavuşursa şükrederek, bir darlığa ve musibete uğrarsa da sabrederek her halükarda kazançlı olduğu hususlarını içeren rivayetlere yer verilmiştir.

5.5.6. İlim, Bilgi, Eğitim

Diyanet Gazete ve Aylık Dergi'nin Başyazılarında ilim, eğitim, çocuk terbiyesi, ilim sahiplerinin sorumlulukları vb. farklı konulara gündem olarak yer verilmiştir.

Tablo 10. İlim, Bilgi, Eğitim vb. Konularda Gazete ve Dergi'nin Başyazı Gündemleri ve Hadisler

Yıl	Ay	Başyazı Gündemi	Hadis
1971	Aralık	İlim Sahiplerinin Sorumlulukları	"Âlimler peygamberlerin varisleridir." (Tirmizi, "İlim", 19). "Başkalarını doğruluğa çağıran kimseye, kendisine uyan kimselerin sevabı gibi sevap verilir. Bununla beraber; onların sevabından hiçbir şey eksilmez..." (Müslim, "İlim", 16; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 6). "... iyiliği emir ve kötülükten nehy edersiniz..." (Tirmizi, "Fiten", 9).
1972 *1986 *1997	Ekim *Nisan *Eylül	Yeni Eğitim Haftası *Çocuğa Terbiye, Güzel Hediye * İnsan ve Eğitim	"Her çocuk İslâm fıtratı üzerine doğar..." (Buhârî, "Tefsîr (Rûm)", 2; Müslim, "Kader", 22).
1974	Nisan	Çocuklarımız	"İnsan öldüğü zaman amelleri sona erer... kendine dua eden, her yönden hayırlı bir çocuk"

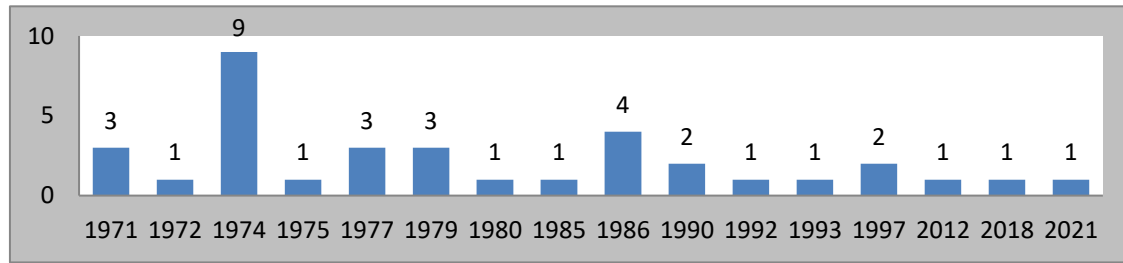
			<p>birakan kimsenin iyilikleri devam eder." (Müslim, "Vasiyyet", 14).</p> <p>"Bir kimsenin üç kız çocuğu olur da, o kimse onların sıkıntılarına katlanır, kazancından onları besler, giydirir ve yetiştirirse, o çocuklar babaları ve anneleri için cehennemden koruyucu perde gibi olurlar." (Ebû Dâvûd, "Edeb", 120-121).</p> <p>"... İki kızı olgunluk çağına kadar besleyen büyüten kimseyle ben, kıyamet gününde bunlar gibi yan yana olacağım." (Müslim, "Birr", 149; Tirmizî, "Birr", 13).</p> <p>"Çocuklarınıza yedi yaşında namazı öğretin, on yaşında namaz kılmaları için sıkıştırın ve hepsine ayrı ayrı yataklar tahsis edin." (Ebu Davud, "Salat", 25).</p> <p>" Kişi, ailesi fertlerinin gözetleyicisidir ve onlardan sorumludur..." (Buhârî, "İstikrâz", 20).</p> <p>"Çocuklarınızın hepsine eşit muamele yapınız." (Müslim, "Hibe", 18).</p> <p>"Kişi arkadaşının dinî üzerindedir...." (Ebû Dâvûd, "Edeb", 16; Tirmizî, "Zühd", 45).</p> <p>"İyi arkadaş güzel bir koku gibidir. Onu sürünmekle faydalanır...." (Müslim, "Birr", 146; Buhârî, "Sayd", 31).</p>
1974	Aralık	Kitap Sevgisi	"Kitapla ilim iki kardeşirler, kıyamet gününde sahiplerinin boyunlarına takılacak zincirlerdir." ⁷⁰
1975	Kasım	İslam'da İlim Hürriyeti	"Hikmet müminin yitik malıdır, nerde bulursa alır." (Tirmizî, "İlim", 19).
1977	Ocak	Dışarıya Açılmıyız	"Hiç kimse, kendi elinin emeğiyle yediği rızıktan daha hayırlı bir rızık yememiştir." (Buhârî, "Büyü", 15). <p>"Öyle günah var ki onu ancak çoluk çocuğun rızkını temin için çalışmak affettirir."⁷¹</p> <p>"Sizin hayırlınız dünyası için ahiretini, ahireti için de dünyasını terk etmeyeninizdir." (Müttakî el-Hindî, <i>Kenzu'l-ummâl</i>, 3/238).</p>
1979 *1990 *2021	Mart *Kasım *Kasım	İlim ve Âlim *İslam'ın İnsanlığa İlk Emri: Oku *İlim Kadın Erkek Her Müslümana Farzdır	"İlim öğrenmek, kadın erkek her Müslümana farzdır." (İbn Mâce, "Mukaddime", 17).
1979	Nisan	Çocuk Terbiyesi Ve Günümüzdeki Problemler	"Hikmetin başı Allah korkusudur." (Müttakî el-Hindî, <i>Kenzu'l-ummâl</i> , 5873; Vâkıdî, <i>el-Meğâzî</i> , 2/1016-1017; İbn-i Kesîr, <i>el-Bidâye</i> , 5/13-14). <p>"Hayâ imandan bir parçadır." (Müslim, "İmân", 57; Buhârî, "İmân", 3).</p>
1980	Şubat	Gençlik Sahipsiz	"Küçüklerimize şefkat ve merhametle muamele etmeyen ve büyüklerimizin hakkını bilip, gereken saygıyı göstermeyen kimse bizden değildir." (Tirmizî, "Birr", 15).
1985 *1986	Nisan *Nisan	23 Nisan'da Çocuklar ve Biz *Çocuğa Terbiye, Güzel Hediye	"Hiçbir baba, çocuğuna güzel terbiyeden daha üstün bir hediye vermiş olamaz." (Tirmizî, "Birr", 33; İbn Hanbel, 4/77).
1986 *1997	Nisan *Eylül	Çocuğa Terbiye, Güzel Hediye * İnsan ve Eğitim	"Çocuklarınıza hoş muamelede bulunun ve onları güzel terbiye edin." (İbn Mâce, "Edeb", 3).

⁷⁰ Kaynaklarda doğrudan bu ifadelerle yer alan bir rivayete ulaşamamıştır.

⁷¹ Kaynaklarda doğrudan bu ifadelerle yer alan bir rivayete ulaşamamıştır.

			“Hepiniz çoban ve muhafızsınız, maiyetinizde bulunanların hukukundan mesulsünüz...” (Buhârî, “Cum’a”, 11. ; “İstikrâz”, 20.)
1990	Kasım	İslam’ın İnsanlığa İlk Emri: Oku	“İki günü eşit olan aldanmıştır.” (Aclûnî, <i>Keşfü’l-hafâ</i> , 2/233).
1992 *2018	Haziran *Eylül	Çocuklarımız ve Din Eğitimi *Dünden Bugüne Kur’an Eğitim ve Öğretimi	“Sizin en hayırlınız Kur’an-ı öğrenen ve öğreteninizdir.” (Tirmizî, “Fedâilü’l-Kur’ân”, 15).
1993	Kasım	Eğitim	“Beni Rabbim terbiye etti ve terbiyemi güzel yaptı.” (Sem’ânî, <i>Edebü’l-implâ</i> , 5; Aclûnî, <i>Keşfü’l-hafâ</i> 70)
2012	Haziran	Başyazı başlığı yok	“Bir kalp ki onda Kur’an yoktur, o harabe bir eve benzer. Bir kalp ki onda Kur’an vardır, o kalp mamur bir eve benzer.” (Tirmizî, “Fedâilü’l-Kur’ân”, 18; Dârimî, “Fedâilü’l-Kur’ân”, 1).

Şekil 10. İlim, Bilgi, Eğitim Konusunda Hadislere Atıf Sayısı ve Kaç Hadise Yer Verildiği

Tablo 10 ve Şekil 10’a bakıldığında, ilim, bilgi, eğitim vb. konuların 11 Gazete ve 7 Aylık Dergi Başyazısında ele alındığı ve tekrarlarla birlikte 35 rivayete yer verildiğini görülmektedir. İlim, bilgi ve eğitim başlığında yer verilen konu başlıklarında “alimlerin peygamberlerin varisleri olduğu; hikmetin müminin yitik malı olduğu ve nerede bulursa alacağı; ilim öğrenmenin kadın-erkek her Müslümana farz olduğu; Müslümanların en hayırlılarının Kur’an’ı öğrenip-öğretenler olduğu; içinde Kur’an olmayan bir kalbin harabe bir ev gibi olduğu; her çocuğun fitrat (İslâm) üzerine doğduğu; herkesin maiyetinde bulunanların hukukundan sorumlu olduğu; kişinin aile fertlerinin gözetleyicisi ve sorumlusu olduğu; çocukların hepsine eşit muamele yapılması ve hoş davranılması gerektiği; babanın çocuğuna güzel terbiyeden daha üstün bir hediye veremeyeceği; hem dünya hem ahiret kazancı için kız çocuklarının büyütülüp yetiştirilmesine özel önem verilmesi gerektiği; çocuklara yedi yaşında namazı öğretip on yaşında namaz kılmaları için yakın bir takip yürütülerek bunun bir davranış haline getirilmesinin sağlanması ve on yaşına geldiklerinde hepsine ayrı yataklar tahsis edilmesinin önemi; insanın öldüğü zaman amelleri sona ererse de kendine dua eden, her yönden hayırlı bir çocuk bırakan kimsenin iyiliklerinin devam edeceği; hayanın imandan olduğu; Müslümanların kendileri doğruluğa uyup kötülükten uzak kaldıkları gibi başkalarını da doğruluğa çağırmaları, iyiliği emredip kötülükten nehy etmeleri gerektiği; küçüklere şefkat ve merhametle büyüklere de saygı ile davranmanın müminin temel özelliklerinden olduğu; kişinin arkadaşının dini üzerine olduğu; iyi bir arkadaşın güzel bir koku gibi olduğu, onu sürünmekle faydalanılacağı; hayırlı bir müminin dünyası için ahiretini, ahireti için de dünyasını terk etmeyen kimse olduğu; iki günü eşit olanın aldanmış olacağı; bir kişi için en hayırlı rızık kendi elinin emeğiyle kazandığı rızık olduğu; çoluk çocuğun rızıkını temin için çalışmanın günahları affettireceği konularını içeren rivayetlere yer verildiği anlaşılmaktadır.

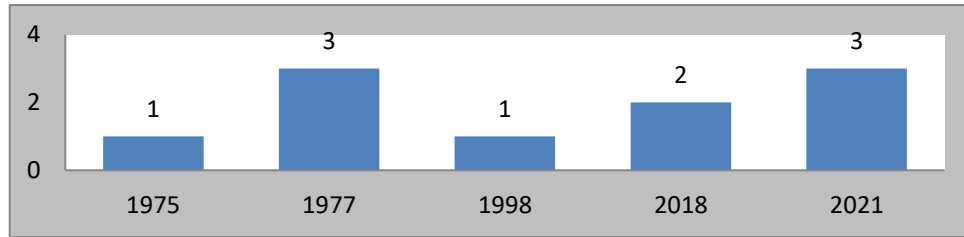
5.5.7. Çevre

Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergi Başyazılarında çevre ile ilgili olarak ağaç sevgisi, ağaç dikmenin önemi, çevre temizliği ve çevrenin korunması gibi farklı hususlara yer verildiği görülmektedir.

Tablo 11. Çevre Konusunda Gazete ve Dergi'nin Başyazı Gündemleri ve Hadisler

Yıl	Ay	Başyazı Gündemi	Hadis
1975 *1977	Ocak * Nisan	Ağaç Sevgisi * Yurdu Güzelleştirmek İçin Ağaç Dikiniz	**"Kıyamet kopacak bile olsa, elinizde ağaç varsa hemen dikin, geciktirmeyin." (İbn Hanbel, 3/184).
1977 *1998 *2018	Nisan *Haziran *Şubat	Yurdu Güzelleştirmek için Ağaç dikiniz * Kâinatı Sevelim ve Onu Koruyalım *Çevre	**"Bir Müslüman bir ağaç diker, ya da bir ekin eker de ondan insan, hayvan veya herhangi bir mahlûk yerse o, kendisi için sadaka olur." (İbn Hanbel, 5/443). "Deccal'i dahi görseniz elinizdeki fidanı yere dikiniz." (İbn Hanbel, 5/443).
2018	Şubat	Çevre	"Yerde olanlara merhamet edin ki, gökte olanlarda size merhamet etsinler." (Ebû Dâvûd, "Edeb", 58; Tirmizî, "Birr", 16).
2021	Mart	Su	"Lânete sebep olan şu üç şeyi yapmaktan; su kaynaklarına, yol ortasına ve gölgelik yerlere abdest bozmaktan sakının." (Ebû Dâvûd, "Tahâret", 14; İbn Mâce, "Tahâret, 21). ⁷² "Bir adam Hz. Peygamber'e gelerek üç kez üst üste, "Ey Allah'ın Nebîsi! Verilmemesi (esirgenmesi) helâl olmayan şey nedir?" diye sorduğunda Efendimiz (sav) sırasıyla "su" ve "tuz" dedikten sonra üçüncüsünde, "yapacağın her hayır" cevabını vermiştir." (Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 60). ⁷³ "Abdest namazın anahtarıdır." (Tirmizî, "Tahâret",1). ⁷⁴

Şekil 11. Çevre Konusunda Hadislere Atıf Sayısı ve Kaç Hadise Yer Verildiği

Tablo 11 ve Şekil 11'e bakıldığında çevre ile ilgili olarak 2 Gazete ve 3 Aylık Dergi Başyazısında değişik hususlar ele alınmış ve tekrarlarıyla birlikte 10 hadise yer verilmiştir. Çevre ile bağlantılı olarak ele alınan yazılarda Müslümanların kıyametin kopacağını bilseler dahi ellerindeki ağaçları/fidanları gecikmeden hemen dikmeleri; ağaç dikmenin sevap kazandıracağı, zira Müslüman bir ağaç diker ya da bir ekin eker de ondan insan, hayvan veya herhangi bir mahlûk yerse onun kendisi için sadaka olacağı; Allah'ın merhametini kazanmak için yarattıklarına merhamet edilmesi gerektiği; çevre temizliğine dikkat edilmesi, bu kapsamda su kaynaklarına, yol ortasına ve gölgelik yerlere abdest

⁷² Başyazıda hadis-i şerifin metni verilmeyip, manası ve kaynağı zikredilmiştir.

⁷³ Başyazıda hadis-i şerifin metni verilmeyip, manası ve kaynağı zikredilmiştir.

⁷⁴ Başyazıda hadis-i şerifin metni verilmeyip, manası ve kaynağı zikredilmiştir.

bozmaktan sakınılması; insanların sudan mahrum bırakılmaması gerektiğini ifade eden rivayetlere yer verildiği ya da işaret edildiği görülmektedir.

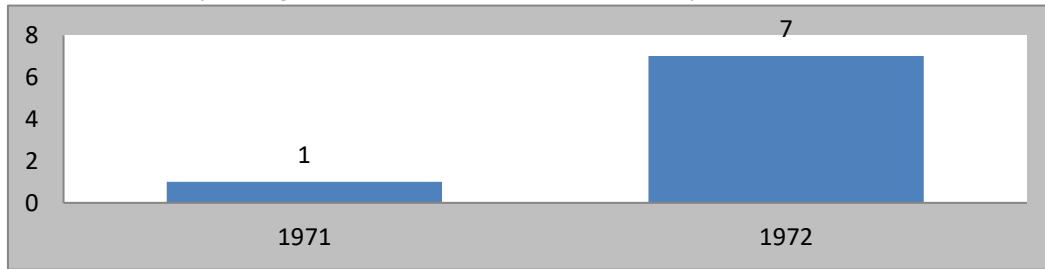
5.5.8. Helal Duyarlılığı

Helal duyarlılığını gündem yapıp bu konuda hadislerle Diyanet Gazete Başyazılarında yer verildiği ve bunlarda konunun çeşitli yönleriyle ele alındığı görülmektedir.

Tablo 12. Helal Duyarlılığı Konusunda Gazete Başyazı Gündemleri ve Hadisler

Yıl	Ay	Başyazı Gündemi	Hadis
1971	Ocak	Helal-Haram	"Helâl bellidir. Haram da bellidir..." (Nesâî, "Âdâbü'l-kudât", 11; Müslim, "Müsâkât", 107).
1972	Temmuz	Helal Kazanç Temini İçin Çalışmak Her Müslümana Borçtur	"Allah'ım, acizlikten ve tembellikten sana sığınırım." (Nesâî, "İstiâze", 13; Müslim, "Zikir", 73). "Dünyası için ahiretini yahut ahireti için dünyasını terk edeniniz sizin hayırlınız değildir." (Müttakî el-Hindî, <i>Kenzu'l-'ummâl</i> , 3/238). "Hiçbir kimse kendi elinin emeğinden daha hayırlı bir lokma yememiştir." (Buhârî, "Büyû", 15). "Sizden birinizin eline ip alıp dağlardan odun toplayarak sırtında getirmesi ve bunu satarak geçimini sağlaması insanlara yük olmasından daha hayırlıdır." (Buhârî, "Zekât", 50). "Günahlardan öyleleri vardır ki, nafile namaz, oruç veya umre yapmakla o günah bağışlanmaz. Ancak, geçim temini için çalışmaktan meydana gelen yorgunluklar sebebi ile Cenâb-ı Hak o günahları mağfiret buyurur." (Gümüşhanevî, <i>Râmûz el-ehâdis</i> , 131/8). "Dünya nimetlerini helâlinden kazanmak için çalışan böylece iffetini koruyup ailesinin nafakası için uğraşan veyahut komşusuna yardımda bulunmak için kazanç peşinden koşan kimse (Kıyamet gününde) yüzü ayın on dördü gibi nurlu olarak Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna varır." ⁷⁵ "Kazancın en temiz olanlarından biri de konuştuklarında yalan söylemeyen, kendilerine bir şey emanet edildiğinde ona hıyanet etmeyen, bir şeyi va'd ettiklerinde sözlerinden caymayan, satın aldıklarında ayıplamayan, bir şeyi satarken de lüzumundan fazla övmeyen, başkalarının üzerinde bulunan alacağını ödemeyi geciktirmeyen; kendi alacakları olduğu zaman borçlulara kolaylık gösteren tacirlerin kazancıdır." ⁷⁶

Şekil 12. Helal Duyarlılığı Konusunda Hadislere Atıf Sayısı ve Kaç Hadise Yer Verildiği

⁷⁵ Kaynaklarda doğrudan bu ifadelerle yer alan bir rivayete ulaşılamamıştır.

⁷⁶ Kaynaklarda bu rivayette yer alan hususlarla ilgili pek çok farklı ifade yer almakla birlikte bu metni muhtevî bir rivayete ulaşılamamıştır.

Tablo 12 ve Şekil 12'e bakıldığında helal duyarlılığı ile ilgili olarak 2 Gazete Başyazısında değişik hususların ele alındığı ve toplam 8 hadise yer verildiği görülmektedir. Helal duyarlılığını gündemine taşıyıp bu konuyu işlerken hadislere yer veren Başyazılarda, helâl ve haramın belli olduğu, bunlara riayet edilip şüpheli olan şeylerden de uzak durulması gerektiği; acizlikten ve tembellikten Allah'a sığınıp işin gereğini yerine getirmek için çalışmak gerektiği; Müslümanların dünyası için ahiretini, ahireti için de dünyasını terk etmemesi; bir kimse için en hayırlı lokmanın kendi elinin emeğiyle yediği lokma olduğu; kişinin eline ip alıp dağlardan odun toplayarak sırtında getirip bunu satarak geçimini sağlamasının insanlara yük olmasından daha hayırlı olduğu; geçim temini için çalışmaktan meydana gelen yorgunluklar sebebi ile Cenâb-ı Hakk'ın nafile namaz, oruç ve umre gibi bazı nafile ibadetlerle bağışlamayacağı bir takım günahları mağfiret buyuracağı; dünya nimetlerini helâlden kazanmak için çalışan, böylece iffetini koruyup ailesinin nafakası için uğraşan veyahut komşusuna yardımda bulunmak için kazanç peşinden koşan kimsenin (Kıyamet gününde) yüzünün ayın on dördü gibi nurlu olarak Cenâb- ı Hakk'ın huzuruna varacağı; kazancın en temiz olanlarından birinin konuştuklarında yalan söylemeyen, kendilerine bir şey emanet edildiğinde ona hıyanet etmeyen, bir şeyi va'd ettiklerinde sözlerinden caymayan, satın aldıklarında ayıplamayan, bir şeyi satarken de lüzumundan fazla övmeyen, başkalarının üzerinde bulunan alacağını ödemeyi geciktirmeyen, kendi alacakları olduğu zaman borçlulara kolaylık gösteren tacirlerin kazancının olduğu hususlarına işaret eden rivayetlere yer verildiği görülmektedir.

5.5.9. İletişim

Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında iletişim konusuna irşad görevi bağlamında yer verilmiştir.

Tablo 13. İletişim Konusunda Dergi'nin Başyazı Gündemleri ve Hadisler

Yıl	Ay	Başyazı Gündemi	Hadis
2011	Mart	Dil Gönüllüsü ve Gönül Dili	"Güzel söz sadakadır." (Buhârî, "Cihâd", 72; İbn Hanbel, 4/131; Müslim, "Zekât", 56).
2018	Haziran	Tebliğde Dil ve Üslup	"Ameller niyetlere göredir." (Müslim, "İmâre", 155; Buhârî, "Bedü'l- vahy", 1). "Güzel söz sadakadır." (Buhârî, "Cihâd", 72; İbn Hanbel, 4/131; Müslim, "Zekât", 56).

Şekil 13. İletişim Konusunda Hadislere Atıf Sayısı ve Kaç Hadise Yer Verildiği

Tablo 13 ve Şekil 13'e bakıldığında iletişim konusu ile ilgili olarak konu 2 Aylık Dergi Başyazısında değişik boyutlarıyla ele alınmış ve tekrarlarıyla beraber 3 rivayete yer verilmiştir. İletişim başlığında değerlendirilen yazılarda tebliğde dil ve üslup bağlamında

konuların ele alındığı; bu kapsamda amellerin niyetlere göre ve güzel sözün sadaka olduğu hususlarına işaret eden rivayetlere yer verildiği anlaşılmaktadır.

5.5.10. Sağlık

Diyanet Gazete ve Aylık Dergi'nin Başyazılarda sağlık konusu da gündemine aldığı görülmektedir.

Tablo 14. Sağlık Konusunda Gazete ve Dergi'nin Başyazı Gündemleri ve Hadisler

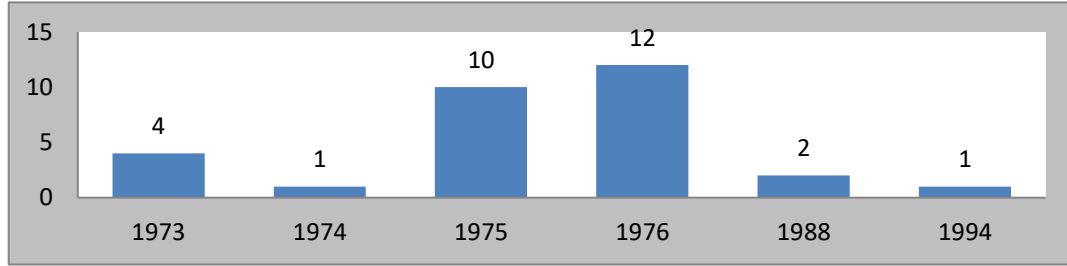
Yıl	Ay	Başyazı Gündemi	Hadis
1973 *1974 **1988	Mart *Mart **Mart	Kötülüklerin Anası İçki * Yeşilay Haftası ** <i>Yalnız Sigara Mı?</i>	"Üzümünden, hurmadan, baldan, buğday ve arpadan birer içki (Hamr) vardır." (Ebû Dâvud, "Eşribe", 4). **"Her sarhoş edici şey haramdır." (Müslim, "Eşribe", 74). "Çoğu sarhoş edenin azı da haramdır." (Tirmizî, Eşribe", 3; Ebû Dâvûd, "Eşribe", 5). ***"İçki kötülüklerin anasıdır. " (İbn Mâce, "Eşribe", 1).
1975 *1976 *1976 *1976 ****1976 ****1976 ****1976 *****1976 *****1976 *****1976	Nisan *Ocak ** Ocak ***Ocak ****Ocak ****Ocak *****Ocak *****Nisan *****Ocak *****Nisan *****Nisan	Sağlık * Din ve Kadın Sağlığı ** <i>Din ve Kadın</i> Sağlığı *** <i>Din ve Kadın</i> Sağlığı **** <i>Din ve Kadın</i> Sağlığı ***** <i>Din ve Kadın</i> Sağlığı ***** <i>Din ve Kadın</i> Sağlığı ***** <i>Sağlık ve Kadın</i> Eğitimi ***** <i>Din ve Kadın</i> Sağlığı ***** <i>Sağlık ve Kadın</i> Eğitimi ***** <i>Sağlık ve Kadın</i> Eğitimi	**"Güçlü, sıhhatli mümin her hayır alanında, hasta, zayıf müminden daha hayırlıdır." (Müslim, "Kader", 34). ***"Vücudunuz sizin bineğinizdir." (Buhârî, "Savm", 51; Müslim, "Sıyâm", 186). ****"Vücudunun sende hakkı vardır." (Buhârî, "Savm", 54). *****"Beş şeyden evvel beş şeyi ganimet bil..." (Hâkim, <i>Müstedrek</i> , 4/341). *****"Her hastalığın devası vardır. İlâç kullanınca, Allah'ın izniyle, hasta iyi olur." (Müslim, "Selâm", 69). *****"Allah verdiği herhangi bir hastalığın şifasını da verir." (Buhârî, "Tıb", 1). *****"Her hastalığın devası vardır, ey Allah'ın kulları tedavi olunuz." (Buhârî, "Tıb", 1; Ebû Dâvûd, "Tıb", 11). "İnsanın doldurduğu midesinden daha kötü bir kap yoktur." (Tirmizî, "Zühd", 47). "Biz, acıkmadan yemeyen, doymadan kalkan kimseleriz." ⁷⁷ "Siz bir yerde vebayı duyarsanız, oraya girmeyin, bulunduğunuz yerde ise, çıkmayın." (Mâlik, <i>Muvatta'</i> , "Câmi", 7).
1976	Nisan	Sağlık ve Kadın Eğitimi	"Gücünüz yettiğince temizliğe ihtimam edin. Cenâb-ı Hak, İslâm dinini temizlik üzerine bina etmiştir." (Suyûtî, <i>el-Fethu'-Kebîr</i> , 1/33). "Allah'tan af ve afiyet isteyiniz. Zira, hiçbirinize imandan sonra, âfivet kadar büyük bir nimet verilmemiştir." (Buhârî, <i>Edebü'l-Müfred</i> , 724; Tirmizî, "Da'avât", 106). "Doktor hastalığı, tedaviye kalkışırsa, yapacağı ziyarı öder." (Ebû Dâvûd, "Diyât", 2; Nesâî, "Kasâme", 40-41).
1988	Mart	Yalnız Sigara Mı?	"Helâl bellidir, haram da bellidir..." (Buhârî, "İmân", 39; Müslim, "Müsâkât", 107).

⁷⁷ Hz. Peygamber'in (sav) tıka basa yenmemesi, tam olarak doymadan sofradan kalkılması vb. hususlardaki uygulamaları ve tavsiyelerine dair farklı rivayetler bulunduğu muhakkak olmakla birlikte (bkz. Tirmizî, "Zühd", 47; İbn Mâce, "Et'ime", 50) kaynaklarda bu lafızla rivayet edilen bir metin bulunamamıştır.

1994	Nisan	Çocuk ve Sağlık	"Hepiniz çobansınız. Hepiniz maiyetinizde bulunanların hukukundan sorumlusunuz." (Buhârî, "Cum'a", 11; "İstikrâz", 20).
------	-------	-----------------	---

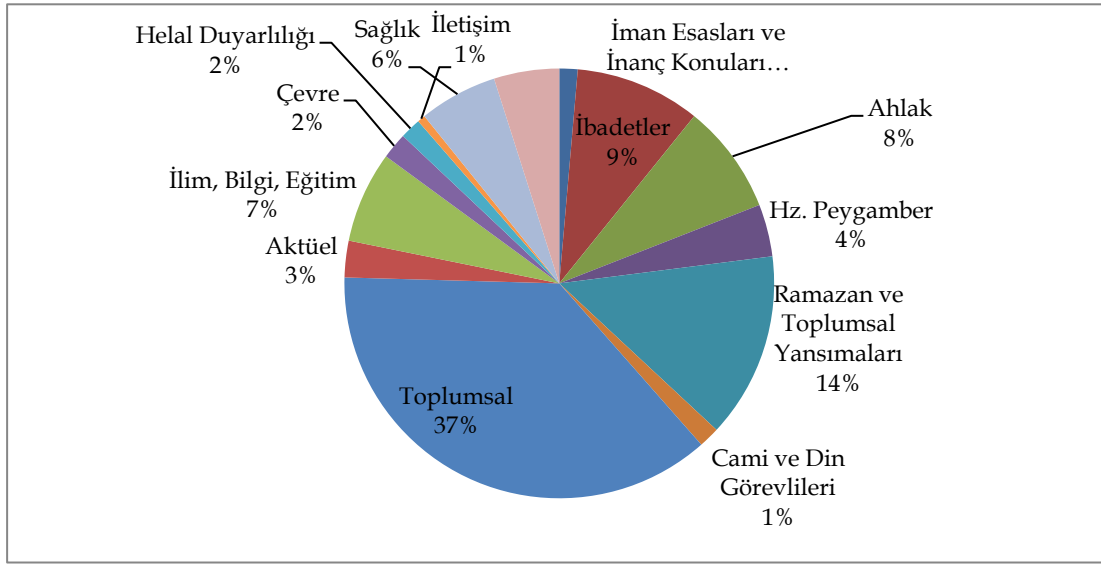
Şekil 14. Sağlık Konusunda Hadislere Atf Sayısı ve Kaç Hadise Yer Verildiği

Tablo 14 ve Şekil 14'e bakıldığında sağlık konusu ile ilgili olarak 6 Gazete ve 1 Aylık Dergi Başyazısında değişik boyutlarıyla konu ele alınmış ve tekrarlarla birlikte 30 hadise yer verilmiştir. Hadislere yer vererek sağlık konusunu ele alan Başyazılarda, herkesin maiyeti altında olanlardan sorumlu olduğu; güçlü ve sıhhatli bir müminin her hayır alanında, zayıf ve hasta müminden daha hayırlı olduğu; vücudun bir nevi emanet olarak insanın bineği olduğu, vücudunun insan üzerinde hakkı olduğu ve onun hakkının gözetilmesi gerektiği; insanın hastalanmadan önce sağlığının kıymetini bilip onu koruması gerektiği; insanın doldurduğu midesinden daha kötü bir kabın olmadığı, dolayısıyla sağlık için acıkmadan yenmemesi, doymadan da sofradan kalkılması gerektiği; Allah'ın insana imandan sonra verdiği en büyük nimetin afiyet olduğu, bu itibarla insanın Allah'tan af ve afiyet dilemesi gerektiği; Allah'ın verdiği herhangi bir hastalığın şifasını/devasını da vereceği, hastalıkların iyileştirilmesi için ilaç kullanılması, ilaç kullanıldığında hastanın Allah'ın izniyle iyi olacağı; bu itibarla hastalanan Müslümanların tedavi olmaları gerektiği; doktorun tedaviden sorumlu olduğu; Cenâb-ı Hakk'ın İslâm dinini temizlik üzerine bina ettiği, dolayısıyla Müslümanların güçleri yettiğince temizliğe özen göstermeleri gerektiği; haramlar ve helallerin belli olduğu, şüpheli şeylerden de uzak durulması gerektiği; her sarhoş edici şeyin haram olduğu; çoğu sarhoş edenin azının da haram olduğu; içkinin kötülüklerin anası olduğu; üzümünden, hurmadan, baldan, buğday ve arpadan üretilmediği; bir yerde veba/salgın hastalığı görülürse dışarıdan oraya girilmemesi, orada bulunanların da dışarı çıkmaması suretiyle karantina uygulanması vb. hususları içeren rivayetlere yer verildiği dikkat çekmektedir.

6. Değerlendirme

Diyanet Gazete ve Aylık Dergi Başyazılarında yer verilen hadislerin %1'ine iman esasları ve farklı inanç konuları, %9'una ibadetler ve ibadet hayatı, %8'ine farklı alanlarda doğrudan başlığında ahlak konusuna yer verilerek işlenen ahlak konuları, %5'ine birlik ve beraberlik, %4'üne Hz. Peygamber (sav), %14'üne Ramazan ayı ve toplumsal yansımaları, %1'ine cami ve din görevlileri, %37'sine dinî sosyo-kültürel hayatla ilgili toplumsal boyutlu konular, %7'sine eğitim, %3'üne aktüel, %2'sine çevre, %1'ine iletişim, %2'sine helal duyarlılığı, %6'sına ise sağlık ile ilgili olarak atıflarda bulunulduğu görülmektedir.

Şekil 15. Başyazılarda Yer Verilen Hadislerin Konulara Göre Yüzdeler Dağılımı

Başyazılarda yer verilen hadislerin konulara göre yüzdeler dağılımına göz atıldığında %90'ının ahlak ve dinî sosyo-kültürel hayat konularında olduğu dikkat çekmektedir. Gerek Diyanet Gazete gerek Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında en çok yer verilen rivayetlere bakıldığında söz konusu hadislerin bu çerçeveyi desteklediği anlaşılmaktadır. Konunun çerçevesinin daha net görülmesi için en çok atıf yapılan hadislere burada yer vermek faydalı olacaktır. Ramazan ayı ve hac mevsimi dolayısıyla bu iki ibadetle ilgili olanlar -ki bunların da oruç ve haccın sosyal hayata yansıyan yönünü ele alan hadisler olduğu belirtilmelidir.- dışında en çok atıfta bulunulan rivayetlerin dinî sosyo-kültürel hayatla bağlantılı olanlarla birlikte ahlak alanında değerlendirilebilecek bir muhtevaya sahip oldukları görülmektedir: Bu bağlamda Başyazılarda;

-“Küçüklerimize şefkat ve merhametle muamele etmeyen ve büyüklerimizin hakkını bilip, gereken saygıyı göstermeyen kimse bizden değildir.” hadis-i şerifine 10 defa;⁷⁸

⁷⁸ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri şunlardır: Sevgi ve Saygı/Ağustos 1979, Ramazan Bayramı/Ekim 1973, Ramazan Bayramı/Ekim 1975, İnsani İlişkilerimizin Değeri/Mayıs 1975, Dinimizin

-“Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.” hadis-i şerifine 9 defa;⁷⁹

“Müminler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve yekdiğerlerini korumakta bir vücut gibidir. Vücudun herhangi bir uzvu rahatsız olursa, diğ er uzuvları da bu yüzden hummaya ve uykusuzluğ a tutulurlar.”⁸⁰ “İyi biliniz ki hepiniz ç obansınız ve hepiniz güttüğ ünüz sürüden sorumlusunuz. İnsanların başında bulunan emir, ç obandır, güttüğ ü sürüden sorumludur. Erkek ailesinin fertleri üzerinde ç obandır. Onlardan sorumludur. Kadın kocasının evi ve çocukları üzerinde ç obandır, onlardan sorumludur. Hizmetçi efendisinin malı üzerinde ç obandır, ondan sorumludur. İyi biliniz ki hepiniz ç obansınız ve hepiniz sürünüzden sorumlusunuz.”⁸¹ ve “Bir kimse hacceder ve hac esnasında fena söz söylemez ve büyük günahlardan çekinir, küçük günahları işlemekte ısrar etmezse, o kimse -kul hakları hariç- günahlarından arınarak annesinden doğ duğ u günkü gibi hacdan döner.”⁸² hadis-i şeriflerine 7 defa;

- “İki gününü birbirine eş it kılan ziyandadır.”⁸³ “Nefsimi elinde tutan Allaha yemin ederim ki hiçbir kul kendi nefsi için istediğ i hayrı Müslüman kardeşi için de istemedikçe olgun imana sahip olmaz.”⁸⁴ “Beş şey gelip çatmazdan evvel, beş nimetin kıymetini bil. Ölüm gelmezden evvel hayatının, hastalık gelmezden evvel sağ lığ ının, meş guliyet gelmezden evvel boş vaktinin, fakirliğ e düş mezden önce zenginliğ inin, ihtiyarlık gelmezden önce de gençliğ inin kıymetini bil.”⁸⁵ ve “Oruç, oruçluyu kötülüklerden koruyan bir kalkandır. O halde oruçlu bulunan kimse kem söz söylemesin, bilgisizce harekette

Yönelttiğ i Hedefe/Ş ubat 1976, İlişkilerimizin Değ eri/Temmuz 1976, Gençlik Sahipsiz/Ş ubat 1980, Peygamber ve Çocuk/Ekim 2020, Hiç Kimse Kimsesiz Kalmasın: Bu Ramazan ve Her Zaman/Temmuz 2014, Ömürlük Tecrübe: Yaş lılık/Ocak 2010.

⁷⁹ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri ş unlardır: Utanma Duygusu İmandandır/Haziran 1972, Ahlak/Mart 1974, Müminin İşi/Temmuz 1975, İman ile Ahlak Arasındaki Münasebet/Ekim 1978, Ramazana Girerken/Haziran 1981, Rahmet Ayı Ramazan/Ocak 1998, Başyazı baş lığ ı yok/Ekim 2003, Ahlak Merkezli Bilgi Eksenli Dindarlık/Ağ ustos 2007, Güzel Ahlak/Kasım 2020.

⁸⁰ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri ş unlardır: Birlik ve Yardımlaş ma Her iyiliğ in Esasıdır/Mart 1971, Türkiye Diyanet Vakfı'nın Kurulması Dolayısıyla/Haziran 1975, Birlik Nimeti/Ağ ustos 1975, Tevhidin Neresindeyiz/Nisan 1978, Afrika'ya Yardım/Eylül 1986, Sosyal Dayanış ma ve Vakıflar/Aralık 1992, Gelin Gönüller Yapalım Bu Ramazan, Her Zaman/Haziran 2016.

⁸¹ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri ş unlardır: Başyazı Gündemleri: Güven/ Haziran 1973, Çocuklarımız/Nisan 1974, Sosyal Adalet/Ş ubat 1977, Adam Kayırma/Haziran 1977, Rüşvet ve İltimas/Ekim 1977, Çocuğ a Terbiye Güzel Hediye/Nisan 1986, Çocuk ve Sağ lık/Nisan 1994.

⁸² İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri ş unlardır: Hac Farızası/Ocak 1972, Hac ve Kurban/Aralık 1974, Hac/Eylül 1978, Hac/Ekim 1979, Hac İbadeti/Mayıs 1993, Büyük İslam Kongresi Hac ve Önemi/Mayıs 1995, Hac Kendini Tanıma ve Tanımlamadır/Ş ubat 2003.

⁸³ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri ş unlardır: İki Günümüzün Müsavi Olmaması Gerekir/Temmuz 1971, Salat Selam Sana Ya Resulallah/Nisan 1973, Kıbrıs'lı Kardeşlerimize/Ağ ustos 1975, Dinimizin Yönelttiğ i Hedef/Ş ubat 1976, İslam'ın İnsanlığ a İlk Emri: Oku/Kasım 1990, Hurafeler/Temmuz 1992.

⁸⁴ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri ş unlardır: Başarının Sırrı Allah İçin Sevmektir/Nisan 1971, Ahlak/Mart 1974, Din Görevlilerine Hitap/Ağ ustos 1974, İnsanın Değ eri/Mayıs 1975, Müminin İşi/Temmuz 1975, İman ile Ahlak Arasındaki Münasebet/Ekim 1978.

⁸⁵ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri ş unlardır: Birlik ve Yardımlaş ma Her İyiliğ in Esasıdır/Mart 1971, Dini Emirler Cenâb-ı Hakk'ın ikramıdır/Temmuz 1971, Nimetlerin Kıymetini Bilmeliyiz/Ocak 1972, Sağ lık/Nisan 1975, Sağ lık ve Kadın Eğ itimi/Nisan 1976, Yeni Yıla Girerken/Ocak 1995.

bulunmasın. Biri ona sataşmak isterse iki defa ben oruçluyum demekle yetinsin.”⁸⁶ hadis-i şeriflerine 6 defa;

-“Her çocuk fıtrat (İslâm fıtratı) üzerine doğar, sonra onun annesi, babası onu, ya Yahudi, ya Hristiyan veya Mecusî yapar.”,⁸⁷ “Müslüman Müslümanın kardeşidir. Müslüman kardeşine zulmetmez ve onu düşman eline vermez. Her kim bir Müslüman kardeşinin yardımında bulunur ve onun ihtiyacını temin ederse Allah da ona yardım eder. Her kim bir Müslümanın sıkıntılarından birini giderirse, Allah buna mukabil kıyamet sıkıntılarından birini giderir. Her kim bir Müslümanın ayıbını örterse Allah-ü Teâlâ ahirette onun ayıbını örter.”,⁸⁸ “İnsanların en hayırlısı, insanlara en çok faydalı olanıdır.”,⁸⁹ “Mümin olmadıkça cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de hakiki mümin olamazsınız.”⁹⁰, “Hiçbir kimsenin kendi elinin emeğinden daha hayırlı bir gıda hâsıl edemez.”⁹¹ ve “Komşusu aç iken karnı doyan olgun mümin değildir.”⁹² hadis-i şeriflerine 5 defa;

-“Birbirinize arka çevirmeyiniz, birbirinize haset etmeyiniz, birbirinize kin beslemeyiniz, ey Allah'ın kulları kardeş olunuz. Hiçbir Müslümana Müslüman kardeşiyle 3 günden fazla küs durması helâl değildir.”,⁹³ “Kıyamet gününde insan şu beş şeyden sorguya çekilmedikçe yerinden ayrılamaz: Ömrünü nerede bitirdiğinden, bilhassa gençliğini ne suretle çürüttüğünden, malını nereden ne suretle kazandığından, servetini nereye ne suretle sarf ettiğinden, nasıl bir bilgi sahibi olduğu ve bu bilgisine göre nasıl

⁸⁶ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri şunlardır: Rahmet ve Gufran ayına Kavuşuyoruz/Ekim 1971, Ramazan Geldi/Ekim 1973, Ramazanı Anlamak/Ağustos 1979, Kur'an ve Ramazan/Mayıs 1986, Oruç Allah İçindir/Haziran 1983, Ramazan Ayı ve Önemi/Şubat 1995.

⁸⁷ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri şunlardır: Yeni Eğitim Haftası/Ekim 1972, Bir Alman'ın Mektubu/Haziran 1977, Çok Hayırlı Bir İşe Davet/Eylül 1977, Çocuğa terbiye Güzel Hediye/Nisan 1986, İnsan ve Eğitim/Eylül 1997.

⁸⁸ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri şunlardır: Ramazan Bayramı ve Vazifelerimiz/Kasım 1970, Kardeşlik Ruhu/Mart 1971, Tevhidin Neresindeyiz/Nisan 1978, Afrika'ya Yardım/Eylül 1986, İnfak ve Yardımlaşma/Mayıs 2019.

⁸⁹ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri şunlardır: İçtimai Yardımlaşmanın En Adilini İslamiyet Kurmuştur/Aralık 1970, İyi Şeylerin Düşünülmesi/Haziran 1971, Hac Dönüşü/Şubat 1974, Dinimizin Yöneltiği Hedef/Şubat 1976, Başyazı Başlığı Yok/Haziran 2008.

⁹⁰ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri şunlardır: Başarının Sırrı Allah İçin Sevmektir/Nisan 1971, İnsan Sevgisi/Mayıs 1978, Sevgi ve Saygı/Ağustos 1979, Başyazı Başlığı Yok/Mayıs 2007, Başyazı Başlığı Yok/Temmuz 2012.

⁹¹ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri şunlardır: İki Günümüzün Müsavi Olmaması Gerekir/Temmuz 1971, Helal Kazanç Temini İçin Çalışmak Her Müslümana Borçtur/Temmuz 1972, Dışarıya Açılmayız/Ocak 1977, Emek: Alın Terinin Değeri/Mayıs 2012, Hz. Peygamberin Bir Hadis Şerifinde Din Tanımı/Şubat 2014.

⁹² İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri şunlardır: Kızılay/Haziran 1974, Hac Dönüşü/Şubat 1974, Sosyal Adalet/Şubat 1977, Afrika'ya Yardım/Eylül 1986, Ramazan ve Komşuluk Medeniyeti/Ağustos 2011.

⁹³ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri şunlardır: Birlik Nimeti/Ağustos 1975, Bayrama Hazırlık/Eylül 1976, Dostluğa Çağrı/Mayıs 1977, Oruç Tuttuk/Haziran 1986.

amelde bulunduğundan sorulur.”⁹⁴ “Salih insanın salih malı ne güzel”,⁹⁵ “Oruçlu bir kimse yalan ve yalancılıkla iş yapmayı terketmez ise, yemeyi, içmeyi bırakıp aç durmasın. Allah yanında hiç bir kıymeti yoktur.”⁹⁶ “Allaha yemin ederim ki komşusu zararından, kötülüğünden emin olmayan kimse iman etmiş sayılmaz.”⁹⁷ ve “Ademoğlunun her ameli kendisi içindir. Yalnız oruç müstesna. Oruç benim içindir, onun mükâfatını ancak ben veririm. Ümmetinden hata, unutmaya ve zor karşısında yaptıkları şeyler affedilmiştir.”⁹⁸ hadis-i şeriflerine 4 defa yer verilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi'nin Başyazılarında yer verilen hadisler konusu ele alınmıştır. Anayasa Diyanet İşleri Başkanlığını “laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirmekle” yükümlü tutmaktadır. Başkanlığın özel kanunundaki görevleri ise “İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek” şeklinde belirlenmiştir. Başkanlık özellikle toplumu din konusunda aydınlatma görevini farklı alanlardaki yayın faaliyetleriyle de yürütmektedir. Birbirinin devamı mahiyetinde olan Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığının süreli yayınlarından biridir ve 1968 yılından bu yana neşredilmektedir.

Kitap ve Sünnet, gerek ilmi disiplinler gerek mezhebî ve meşrebî yapılar gerekse dinî ve sosyo-kültürel hayat açısından Müslümanlar nezdinde temel iki kaynaktır. Ehl-i Rey ve Ehl-i Hadis ekolleri arasında yaklaşım farklılıkları olsa da bütün mezhebî ve meşrebî yapılar Kitap'la birlikte Sünnet'e önem vermiştir. Başkanlık da hizmetlerinde “dinin iki ana kaynağı Kur'an/Kitap ve Sünnet'e dayandığı” hususunu dile getirmektedir. Sünnet'in en önemli unsuru olan hadislerin de bütün Müslümanlar nezdinde hem dinî hem sosyo-kültürel hayat açısından son derece önemli olduğunda şüphe yoktur.

⁹⁴ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri şunlardır: İki Günümüzün Müsavi Olmaması Gerekir/Temmuz 1971, Dinimiz Emanetleri Güzel Bir Şekilde Korumamızı Emreder/Ağustos 1972, İsrâf ve Açlık/Ekim 1994, Yeni Yıla Girerken/Ocak 1995.

⁹⁵ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri şunlardır: İçtimai Yardımlaşmanın En Adilini İslamiyet Kurmuştur/Aralık 1970, Çalışmanın Değeri/Nisan 1973, Çalışmanın Değeri/Şubat 1975, Varlık İmtihanı/Kasım 2014.

⁹⁶ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri şunlardır: Rahmet ve Gufran Ayına Kavuşuyoruz/Ekim 1971, Ramazanı Anlamak/Ağustos 1979, Oruç Allah İçindir/Haziran 1983, Ramazan Ayı ve Önemi/Şubat 1995

⁹⁷ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri şunlardır: Müminler Ancak Kardeştir/Kasım 1970, Dinimizde Komşuluk Münasebetleri/Mayıs 1971, Komşu Hakkına Saygılı Olmak Dinimizin Emirlerindedir/Nisan 1972, İman ile Ahlak Arasındaki Münasebet/Ekim 1978.

⁹⁸ İlgili hadis-i şerife yer veren Başyazılar ve gündemleri şunlardır: Rahmet ve Gufran Ayına Kavuşuyoruz/Ekim 1971, Oruçla İlgili Bazı Özel Meseleler/Ağustos 1977, Oruç Allah İçindir/Haziran 1983, Kur'an ve Ramazan/Mayıs 1986.

Başkanlığın yürüttüğü bütün hizmetlerinde bir kamu kurumu olarak Anayasa ve kanunlar ile bunlar çerçevesinde çıkarılan mevzuat hükümlerini esas alacağından hareketle bu çalışmada da Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının konuları, kanunun Başkanlığa verdiği yükümlülükler göre “iman esasları ve inanç konuları, ibadetler, ahlak, birlik ve beraberlik, dinî sosyo-kültürel ve aktüel hayat” şeklinde genel bir tasnife tabi tutularak işlenmiştir. 1968 yılı Kasım ayında yayın hayatına başlayan 1990 yılına kadar 382 sayı olarak yayımlanan Diyanet Gazetesinin 277 sayısında yer alan Başyazıların 22’si (% 8) iman esasları ve inanç konuları ile ibadetler ve ibadet hayatı hakkında iken; 255’i (% 92) ahlak, birlik ve beraberlik ve dinî sosyo-kültürel hayatla ilgilidir. Yakın bir çerçevenin Diyanet Aylık Dergi gündem konuları ve Başyazıları için de söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Buna göre 1990 yılı Ocak ayından itibaren yayımlanmaya başlayan ve 2021 yılı Aralık ayı itibariyle 372. sayısı neşredilen Diyanet Aylık Dergi’nin 371 sayısında yer alan Başyazıların⁹⁹ 12 adeti (yaklaşık %3) iman esasları ve inanç konuları, 28 adeti (yaklaşık %7) ibadetler, 14 adeti (yaklaşık %4) (başlığında doğrudan ahlak kelimesi kullanılması hasebiyle) ahlak, 32 adeti (yaklaşık % 9) birlik ve beraberlik, 285 adeti (yaklaşık %77) dinî sosyo-kültürel hayat ve aktüel konularla ilgilidir. Buna göre Diyanet Aylık Dergi’nin Başyazılarının (371) 40 adeti (yaklaşık %11) iman esasları ve inanç konuları ile ibadetler hakkında iken; 331’i ahlak, birlik ve beraberlik, dinî sosyo-kültürel hayatla ilgili olmak üzere toplamda yaklaşık %89’luk yüksek bir oranla genel kategori olarak ahlak alanını ilgilendiren bir çerçevede olduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın “Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergi Başyazılarında yer verilen hadislerin de büyük oranda ahlak, birlik ve beraberlik, dinî sosyo-kültürel hayatla ilgili konularda ve bağlı içeriklerde olacağı ve bu çerçeveyi teyit edeceği” yönündeki hipotezi, araştırma sonucunda doğrulanmıştır. Buna göre Diyanet Gazetesi (277 Başyazı) ve Aylık Dergi’de (371 Başyazı) yer alan toplam 648 Başyazının 216’sında tekrarlarıyla birlikte 510 hadise yer verilmiştir. 1968 Kasım-1990 Aralık tarihleri arasında neşredilen Diyanet Gazetesi’nde kaleme alınan 277 Başyazının 125’inde tekrarlarıyla birlikte 347 hadise yer verilirken; 1991 Ocak- 2021 Aralık tarihleri arasında neşredilen (hala yayın hayatında devam etmektedir) Diyanet Aylık Dergi’de yer alan 371 Başyazının 91’inde ise tekrarlarıyla birlikte 163 hadise yer verilmiştir. Bu durumda Başyazılardaki hadislerin %68’i Diyanet Gazetesi’nde; %32’si Diyanet Aylık Dergi’de yer almaktadır.

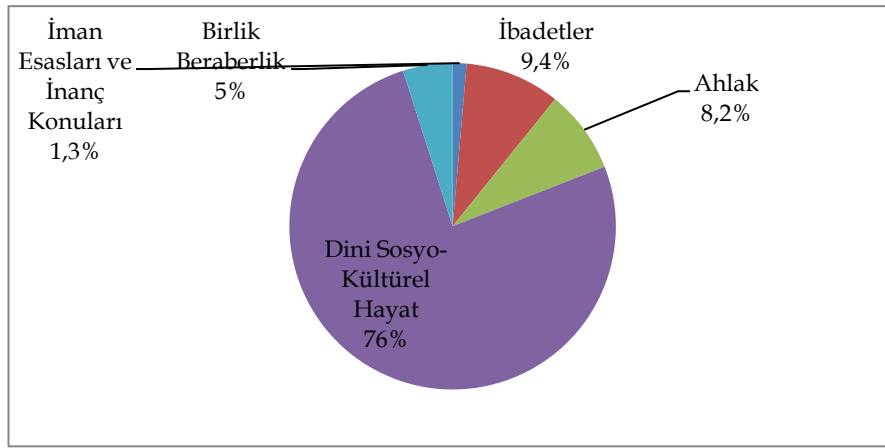
Gazete ve Aylık Dergi Başyazılarında yer verilen hadislerin 7’si (1 Başyazıda 2 hadis Diyanet Gazetesi’nde (DG); 5 Başyazıda 5 hadis Diyanet Aylık Dergi’de (DAD): “1/2 DG; 5/5 DAD”) iman esasları ve inanç konularında, 49’u (15/33 DG; 10/16 DAD) ibadetler ve

⁹⁹ Bu çalışmadaki değerlendirmeler Diyanet Aylık Dergi’nin 372 sayısından (Ağustos 2004 sayısında Başyazı bulunmadığı için) 371’i üzerinden yapılmıştır. Daha önceki çalışmalarda ulaşılamamış olan bazı sayılara bu çalışmada; Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Abdullah Demir’in önerisiyle İslami Dergiler Projesi isimli internet sayfasından ulaşılmıştır. Katkılarından dolayı Dr. Abdullah Demir’e teşekkür ederiz.

ibadet hayatı konusunda, 42'si (4/22 DG; 13/20 DAD) doğrudan ahlak kelimesinin kullanıldığı sayılarda, 25'i (12/19 DG; 4/6 DAD) birlik ve beraberlik konusunda, 387'sinin (93/271 DG; 59/116 DAD) ise alt başlıklar dahil olmak üzere dinî sosyo-kültürel hayat konusunda olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda Gazete ve Aylık Dergi Başyazılarında hadislere; tekrarlarıyla birlikte yaklaşık %1,3'üne (%0,3 DG; %1 DAD) iman esasları ve inanç konuları, %9,5'üne (%6,4 DG; %3,1 DAD) ibadet hayatı, %8,2'sine (%4,3 DG; %3,9 DAD) doğrudan ahlak başlığını içeren konuları, % 5'ine (%3,7 DG; %1,2 DAD) birlik ve beraberlik, %76'sına (%53,1 DG; %22,8 DAD) ise dinî sosyo-kültürel ve aktüel konularla ilgili olarak yer verildiği görülmektedir. Bu durumda Başyazılarda yer verilen hadislerin yaklaşık %10,5'si iman esasları, inançlar, ibadetler ve ibadet hayatı ile ilgili iken; yaklaşık 89,5'i genel kategori olarak ahlak alanını ilgilendiren bir çerçevede olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 16. Başyazılarda Kullanılan Hadislerin Konulara Göre Yüzdeler Dağılımı

Kaleme alınan Başyazılarda Lütfi Doğan (1968 Kasım-1972 Eylül) 50 sayıda yer alan 47 Başyazısının 30'unda 84 (%16,5)¹⁰⁰, Dr. Lütfi Doğan (1972 Eylül-1976 Ağustos) 51-146 arası yayımlanmış 92 sayıda yer alan 85 Başyazısının 51'inde 144 (%28,2), Doç. Dr. Süleyman Ateş (1976 Ağustos-1978 Şubat) 147-182 arası yayımlanmış 36 sayıda yer alan 36 Başyazısının 17'sinde 49 (%9,6), Dr. Tayyar Altıkulaç (1978 Şubat-1978 Nisan) 183-187 arası yayımlanmış 5 sayıda yer alan 5 Başyazı ile (1978 Mayıs-1988 Mart) 188-349 arası yayımlanmış 150 sayıda yer alan 2 Başyazı olmak üzere toplam 7 Başyazısının 1'inde 2 (%0,4), Başkan Yardımcıları (1978 Mayıs-1988 Mart) 188-349 arası yayımlanmış 150 sayıda yer alan 83 Başyazıda 64 (%12,5), Prof. Dr. M. Said Yazıcıoğlu Gazete'nin (1989 Ocak-1990 Aralık) 359-382 sayıları arasında yayımlanmış 24 sayısında 6, Dergi'nin (1991 Ocak-1992 Ocak) 1-13 sayıları arasında yayımlanmış 13 sayıda 13 olmak üzere toplam 19 Başyazısının 2'sinde 4 (%0,8), Mehmet Nuri Yılmaz (1992 Şubat-2003 Mart) (14-147) 135 sayının Başyazısının 18'inde 31 (%6), Prof. Dr. Ali Bardakoğlu (2003 Temmuz-2010 Kasım) (151-239) 90 sayının Başyazısının 18'inde 21 (%4), Prof. Dr. Mehmet Görmez (2010 Aralık-2017 Eylül) (240-319) 81 sayının Başyazısının 28'inde 66 (%13), Prof. Dr. Ali Erbaş (2017 Ekim-

¹⁰⁰ Rakam Başyazılarda yer verilen toplam hadis sayısına göre yüzdeler oranı ifade etmektedir.

2021 Aralık) (322-372) 52 sayının Başyazısının 25'inde 45 (%8,8) hadise tekrarlarıyla birlikte yer vermişlerdir.

Tablo 15. Başkanların yazdıkları Başyazılar, hadislere yer verdikleri Başyazılar ve Başyazılarında kullandıkları hadisler

Diyanet İşleri Başkanları	Yazdıkları Başyazı Sayısı	Hadis Kullandıkları Başyazılar	Kullandıkları Hadis Sayıları
Lütfi Doğan	47	30	84
Dr. Lütfi Doğan	85	51	144
Doç. Dr. Süleyman Ateş	36	17	49
Dr. Tayyar Altıkulaç	7	1	2
Prof. Dr. M. Said Yazıcıoğlu	19	2	4
Mehmet N. Yılmaz	135	18	31
Prof. Dr. Ali Bardakoğlu	90	18	21
Prof. Dr. Mehmet Görmez	81	28	66
Prof. Dr. Ali Erbaş	52	25	45

Başyazılarda yer verilen rivayetlerin büyük çoğunluğunun Buhârî ve Müslim'in *Sahihleri'*nde (*Sahîhayn*) yer alan hadis-i şerifler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte İmam Mâlik'in *Muvatta'*sı, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*i, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce ve Nesâî'nin *Sünenleri'*nde bulunan hadislerin sıklıkla; Dârimî'nin *Sünen'*i, İbn Ebî Şeybe ve Abdurrezâk'ın *Musannefleri* gibi hadis kitaplarında bulunan rivayetlerin ise zaman zaman kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Aclûnî'nin *Keşfül-Hafâsı'*nda bulunan rivayetlere yer verildiği gibi İbn Asakir'in *Târîhu Dimeşk*, Vâkıdî'nin *el-Megâzî*, İbn Kesîr'in *el-Bidâye* gibi tarih; Râzî'nin *Mefâtîhi* gibi tefsir; Gazâlî'nin *İhyâsı* gibi tasavvuf kitaplarındaki bir takım rivayetlerin de kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte Başyazılarda kaynaklarda bulunamayan bazı rivayetlerin kullanılması da söz konusudur. Bunun rivayetlere zaman zaman mana olarak yer verilmesine bağlı olabileceği değerlendirilmektedir. Başyazılarda muteber hadis kaynaklarındaki rivayetlerin daha çok kullanılması söz konusu olmakla beraber halk arasında hadis olarak bilinen rivayetleri ele alan *Keşfül-Hafâ'*da ve tasavvuf kitaplarında bulunan rivayetlerin yanı sıra ayrıca bazı metinlere mana olarak yer verilmesi ve bunların daha çok bireysel ve sosyal ahlak alanıyla ilgili konularda ve 1971-75 yılları arasındaki yazılarda kullanılması, dönemin hadis yaklaşımlarını göstermesi açısından kayda değerdir.

Mezhepler Tarihinde İmam Şâfiî ve İmam Eş'arî'nin güzel birer örneklik teşkil ettikleri üzere,¹⁰¹ bir mezhebin, ekolün ya da dinî anlayışın kurucu ya da sistemleştirici

¹⁰¹ İmam Şâfiî'nin Mısır'a geçerek mekan/coğrafya değiştirmesine bağlı olarak görüşlerinin "kavl-i kadîm" ve "kavl-i cedîd" şeklinde iki ayrı safhada tasnif edilmesi son derece önemlidir. Bilal Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38/233-247; Abdurrahman Candan, *İmam Şâfiî'nin Kadîm ve Cedîd Görüşleri* (Ankara: Vadi Grafik Yayınları, 2017), 45. Babasının vasiyeti üzerine muhaddis bir Şâfiî alim Yahya b. Zekeriyâ es-Sâcî'nin öğrencisi olan; babasının ölümü üzerine annesinin Mu'tezile'nin güçlü isimlerinden Cübbâî ile evlenmesi üzerine Cübbâî'nin yanında yetişip Mu'tezilî görüşleri benimseyen; Cübbâî ve Mu'tezile'den ayrıldıktan sonra Mu'tezile'yi siyaseten mağlup eden Ahmed b. Hanbel ve talebelerinin görüşlerinden etkilenip onların usûlünü izleyerek el-İbâne'yi kaleme alan; Ahmed b. Hanbel'in öğrencilerinin -özellikle Berbeharî- kendisini kabul etmemeleri üzerine Ehl-i Hadis'in usûlünü de terkederek Kelâm usûlünü benimseyen İmam Eş'arî'nin hayatında en az dört farklı dönemin ve tarzın söz konusu olduğu görülmektedir. Mehmet Dalkılıç, "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat", *İslâm*

isminin mizacı, karakteri, sosyal çevresi, mekanı ve zamanındaki şartlar ve gelişmeler ile olay ve olguları bunların bütünüyle ele alma kabiliyeti ve durumunun, söz konusu mezhep, ekol ya da anlayışın varlık algısını ve sistemini şekillendiren temel etken olduğunda şüphe yoktur. Her ne kadar Başkanlığın hizmetlerinin mevzuat hükümlerine bağlı olarak yürütülmesi olgusu kapsamında Başkanların hizmetlerinde pek çok ortak yön söz konusu olsa da¹⁰² şahsiyetleri, zihniyetleri, varlık algıları, uzmanlık alanları, olay ve olgulara yaklaşımlarının farklı olmasının hizmet anlayışlarını şekillendireceği açıktır. Başyazılarda hadislere yer verilmesi noktasında tabloda görülen rakamsal farklılaşma hususunda bu olguyla birlikte daha çok dünyada ve ülkede 1980'li 90'lı yıllarda yaşanan gelişmelere bağlı olarak Türkiye'nin dinî düşünce ve dinî-kültürel hayat pratiklerinde görülen bir takım değişim ve dönüşümleri göz önünde bulundurmanın yerinde olacağı değerlendirilmektedir. Nitekim "Mehmet isminin Muhammed'e, edille-i şe'yye'nin 'Kitap'ının 'Kur'an'a dönüştürülmesi, Cuma namazı hakkında belli çevrelerde tartışmaların ortaya çıkması, yine genele şamil olmamakla birlikte belli çevrelerde Cuma namazının sünnetleri de dahil sünnet namazları, cemaatle tesbihat ve dua uygulamalarında tartışmaların yaşanması, yüzyıllardır Anadolu'dan Kafkaslar'a, Kafkaslar'dan Balkanlar'a bu topraklar ve çevresindeki geniş bir coğrafyada dinî duyguyu beslemenin yanında dinî aidiyet ve kimlik kazandırma konusunda önemli fonksiyonlar icra eden mevlitlerin önemsizleştirilmesi ya da kaldırılması gayretleri ve tartışmalarının yürütülmesi, 20 rekat kılınan teravih namazları hakkında yine yaygın olmamakla birlikte farklı tartışmalar ve uygulamaların baş göstermesi, Perşembe akşamları okunan tecdîd-i iman ve tecdîd-i nikahların büyük oranda terkedilmesi"¹⁰³ gibi örnekler söz konusu değişim ve dönüşümler hakkında bir fikir vermektedir.

Başyazılarda yer verilen hadislerin yaklaşık %90'ının genel kategori olarak ahlak alanını ilgilendiren konular işlenirken kullanılmış olması, ilgili rivayetlerin içeriğinin doğal olarak bireysel-toplumsal ahlak ve dinî sosyo-kültürel hayatla alakalı olması sonucunu doğurmuştur. Burada vurgulanması gereken bir husus, Başyazılarda iman esasları ve farklı inanç konuları işlenirken yer verilen hadislerin Müslümanların bir ve kardeş olmaları, zamanın verimli kullanılması, kalbin temizliği vb. konuları içermesi; ibadetlerle ilgili olarak yer verilen hadislerin de ibadetlerin -ahirette kazandıracığı nimetler yanında- daha çok dünya hayatında Müslümanlara kazandıracığı sosyal içerikli hayırlar hususunu merkeze alarak bunların sosyal hayata yansıyan yönlerini ön planda tutan rivayetlerden oluşması, iman esasları ve ibadetlerle ilgili olarak yer verilen hadislerde de sosyal hayat ve bireysel-

Mezhepleri Tarihi (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012), 73-74; Mehmet Kalaycı, "Eşarilik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 397-399; Mehmet Keskin, "Eş'arilik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 254-255.

¹⁰² Başkanların hizmetlerde Kanun'un Başkanlığı yükümlü tuttuğu "iman, ibadetler, ahlak, birlik ve beraberlik" konularında birbirine yakın tavırlar sergilediği hakkında bkz. Üçer, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi", 59, 81-83.

¹⁰³ Üçer, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi", 55-56.

toplumsal ahlak merkezli bir tercihte bulunulduğunu göstermektedir. Bu durum Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında Başkanların/Başkanlığın, dinî hayatın yanında sosyo-kültürel hayatın şekillenmesinde de dinin önemini merkeze alarak; dinî ve sosyal hayatın, İslam dininin bireysel ve toplumsal ahlak alanında serdettiği prensiplerle inşa edilip gerek insanın gerek toplumun manevî ve maddî bakımdan huzurunun sağlanmasına yönelik bir tavır ortaya koyduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Abdürrezzak, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmam Abdürrezzâk es-Sar'ânî. *el-Musannef*. Thk. Muhammed Abdusselâm Şâhîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Abul, Lamia Levent. 'Diyanet Gazetesi'nden Diyanet Aylık Dergi'ye'. *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 28-33.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*. Beyrut: 1408/1988.
- Aktepe, İshak Emin. 'İmam Şâfiî'nin Sünnet Anlayışı'. *Gelenekselci ve Modernist Paradigmalar Kıskaçında İmam Şâfiî*. Edit. Mahfuz Söylemez. 161-183. Ankara: Araştırma Yayınları, 2014.
- Akyıldız, Ali. 'Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti'. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/7-8. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed. *Mirkâtü'l-mefâtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Aslan, Recep. *İhvân-ı Safa ve Hadis*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2017.
- Aybakan, Bilal. "Şâfiî Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/233-247. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Aydın, Ömür. 'Diyanet İşleri Başkanlığının Hukuki Statüsü Üzerine Tartışmalar'. *Akademik İncelemeler Dergisi* 2019, 14/2 (2019), 239-276.
- Aydınlı, Osman. *Akılci Din Söylemi Farklı Yönleriyle Mu'tezile Ekolü*. Ankara: Hititkitap, 2010.
- Bardakoğlu, Ali. "Fıkıh". *İlmihal*. 1/141-182. İstanbul: TDV Yayınları, 2 cilt, 1994.
- Bardakoğlu, Ali. 'Delil'. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/138-140. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Bardakoğlu, Ali. 'Genç İlahiyat'. *Diyanet TV*. Yayın Tarihi 31 Ocak 2018. 50:43-52:00. [https://www.diyanet.tv/genc-ilahiyat/video/genc-ilahiyat--prof-dr-ali-bardakoglu--\(istanbul-universitesi\)](https://www.diyanet.tv/genc-ilahiyat/video/genc-ilahiyat--prof-dr-ali-bardakoglu--(istanbul-universitesi)).
- Bardakoğlu, Ali. 'Kitap'. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/122-126. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

- Bardakoğlu, Ali. *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016.
- Bayar, Mustafa. 'Yaygın Din Eğitimi Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Süreli Yayın Hizmetleri'. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (2015), 453-465.
- Bedir, Murteza. 'Sünnet'. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/150-153. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. *Şu'abü'l İmân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410.
- Boyacıoğlu, Ramazan. 'Tarihi Açından Şeyhülislamlık, Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti'. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 161-171.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *et-Târîhu'l-kebîr*. Thk. Salâh b. Fethî Hilâl. Kahire: el-Fârûk el-Hadîse, 2006.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîh-i Buhârî*; el-Kütübü's-Sitte. Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz. Sâlih b. Abdülazîz. Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Edebü'l-müfred*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1989.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "İslam Mezhepleri Tarihi Araştırmalarında Terminolojiyle İlişkili Sorunlar". *İslâmî Araştırmalar* 19/2 (2006), 257-271.
- Candan, Abdurrahman. *İmam Şafî'nin Kadîm ve Cedît Görüşleri*. Ankara: Vadi Grafik Yayınları, 2017.
- Dalkılıç, Mehmet. "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. 67-90. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, 2012.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl. *Sünen-i Dârimî*. el-Kütübü's-Sitte. Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde. Haz. Sâlih b. Abdülazîz. Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.
- Deylemî, Ebû Şüca Şiruye b. Şehredar b. Şiruye. *el-Firdevs bi-me'sûri'l-hitab: el-firdevsü'l-ahbâr*. thk. Saîd b. Besyûnî Zağlûl. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- DİB 3665'e Ek Kanun, Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilât ve Vazifeleri Hakkındaki 2800 Sayılı Kanun'da Bazı Değişiklikler Yapılmasına Dair Olan 3665 Sayılı Kanuna Ek Kanun (Kanun No. 5634). *Resmî Gazete* 7469 (29 Mart 1950). Erişim 25 Mayıs 2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7469.pdf>.
- DİB Değişiklik Kanun, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Kanun No: 6002). *Resmî Gazete*

- 27640 (13.07.2010). Erişim 25 Mayıs 2021.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100713-2.htm>.
- DİB Kanun, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun (Kanun No. 633). *Resmî Gazete* 12038 (2 Temmuz 1965). Erişim 25 Mayıs 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.633.pdf>.
- DİB Teşkilat ve Vazifeler Kanunu, Diyanet İşleri Reisliği Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Kanun (Kanun No: 2800). *Resmî Gazete* 3035 (22 Haziran 1935). Erişim 25 Mayıs 2022.
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3035.pdf>.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü". Erişim 25 Mayıs 2022.
<https://diniyayinlar.diyanet.gov.tr/sayfa/53/tanitim>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. 'Temel İlke ve Hedefler'. Erişim 25 Mayıs 2022.
<https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay//3/diyanet-isleri-baskanligi-temel-ilke-ve-hedefleri>.
- DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. 'Fetva Yöntemimiz'. Erişim 25 Mayıs 2022.
<https://kurul.diyanet.gov.tr/FetvaYontem>.
- Doğan, Halil İbrahim. 'Muhtelif Âlimlerin Sünnet Taksimatı ve Sünnetin Bağlayıcılığı -İbn 'Âşûr Örneği-. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/2 (2019), 673-702.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. 'Fıkıh'. *İlmihal I*. 141-182. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.
- Dursun, Davut. *Yönetim-Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2. Baskı, 1992.
- Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. el-Kütübü's-Sitte. Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde. Haz. Sâlih b. Abdulazîz. Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.
- Efendioğlu, Mehmet. "Şeyhayn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/80. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Erdem, Mehmet. 'İmam Buhari'nin Kitaplarında İmam Ebu Hanife Hakkındaki Rivayetlerin Tespit ve Tahlili'. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/2 (2016), 70-84.
- Erşahin, Seyfettin. 'Bir Cumhuriyet Kurumu Olarak Diyanet İşleri Başkanlığının Tarihi Kökeni (Ümmet Yapısından Millet Yapısına)'. *Din Hizmetleri ve Din Eğitiminde Türkiye Tecrübesi*. 9-45. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Erul, Bünyamin. *Sahabe'nin Sünnet Anlayışı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Eşit, Musa. *İmâm eş-Şâfi'î'nin Hadis Usûlünün Gelişimine Katkısı ve Erken Usûl Eserlerine Etkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2022.

- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *İhyâu ulûmi'd-din*. Beyrut: Dâru'l-Marife, t.y.
- Görgülü, Faruk. 'Dinî Dergicilik ve Süreli Yayınlarımız'. *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 24-26.
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: Otto, 2017.
- Gözaydın, İhtar. *Diyanet Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi*. İstanbul: İletişim, 2020.
- Gümüshanevî, Ahmed Ziyâüddin. *Ramû el-hâdîs*, 2 cilt. Trc. Abdülaziz Bekkine. İstanbul: Gonca Yayınevi, 1982.
- Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Neysâbûrî. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. Thk. Hamdî ed-Demirdâş Muhammed. Mekke: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2000.
- Hansu, Hüseyin. *Mutezile ve Hadis*. Ankara: Otto, 2012.
- Heysemî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebû Bekr b. Süleyman. *Mecmaü'z-zevâid ve menbaü'l-fevâid*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetullah. *Târîhu Medîneti Dımaşk*. Thk. Alî Şîrî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998.
- İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Ürdün: Beytü'l-Efkârî'd-Düveliyye, Birleşik Baskı, 2005.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî. *Sahîh-i İbn Hibbân*. Thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, t.y.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemî. *Sahîh-i İbn Huzeyme*. Thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1970.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Thk. Ali Şîrî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1988.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvinî. *Sünen-i İbn Mâce*. el-Kütübü's-Sitte, Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde. Haz. Sâlih b. Abdulazîz. Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim. *el-Musannef*. Thk. Habîburrahmân el-A'zamî. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1983.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Thk. Taha Abdurraûf Sa'd. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1411.
- İpşirli, Mehmet. 'Şeyhlisâm'. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/91-96. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- İsfehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshak İsfehânî. *Hilyetu'l- evliyâ ve tabakâtu'l- asfiyâ*. I-X. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1407.
- Kalaycı, Mehmet. "Eşarilik". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu. 395-422. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Kara, İsmail. 'Din ile Devlet Arasında Sıkışmış Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı'. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2000), 29-55.
- Karadağ, Cağfer. "İman Konuları". *İslâm'a Giriş- Temel Esaslar*. 137-213. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 2008.
- Karşlı, Bahset. 'Cumhuriyet Dönemi Din-Siyaset Tartışmaları: Ahmet Hamdi Akseki Örneği'. *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları* 9/5 (2014), 1279-1298.
- Kazıcı, Ziya. 'Osmanlılarda Şeyhülislâmlık Müessesesi'. *İslâm Medeniyeti* 5/2 (1981), 39-68.
- Keskin, Mehmet. "Eş'arilik". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit. 253-266. Ankara: Nobel, 2020.
- KHK 703, Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (Kararname No: 703). *Resmî Gazete* 30473 (3. Mükerrer) (09 Temmuz 2018), KHK No: 703, m. 141. Erişim 25 Mayıs 2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3.pdf>.
- Köse, Saffet. *İslâm Hukukuna Giriş*. İstanbul: Hikmetevi, 10. Basım, 2017.
- Kudâî. *Müsnedü's-Şihâb*. Thk. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.
- Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı Tarihçe-Teşkilat-Hizmet ve Faaliyetler (1924-1997)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1999.
- Malik b. Enes, Ebû Abdullâh el-Asbahî el-Himyeri. *Muvatta-i Mâlik*. el-Kütübü's-Sitte, Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde. Haz. Sâlih b. Abdülazîz. Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.
- Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tâcilarifin b. Ali. *Feyzü'l-kadîr şerhi'l-Câmîi's-sagîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisâbûrî Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh-i Müslim*. el-Kütübü's-Sitte, Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, haz. Sâlih b. Abdülazîz. Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.
- Müttakî el-Hindî, Alâüddin Ali b. Abdülmelik b. Kadı Han. *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*. Thk. Bekrî Hayyânî, Saffet Sakka. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.

- Namlı, Abdullah. "Kazâ ve Kadere İman". *İslâm İnanç Esasları*. Edit. Sönmez Vecdi - Karaağaç, Hilmi. Ankara: Lisans Yayıncılık, 2021.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb. *Sünen-i Nesâî*. el-Kütübü's-Sitte, Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde. Haz. Sâlih b. Abdülazîz. Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.
- Okur, Kaşif Hamdi. "İslam Hukukunda İrtidat Fiili İçin Öngörülen Asli Yaptırım Üzerine Bazı Düşünceler". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2002), 344-364.
- Okur, Kaşif Hamdi. *Güncel Konularla İlm-i Hâl*. Ankara: Anadolu Ay Yayınları, 2018.
- Öğüt, Salim. "Ef'âl-i Mükellefîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/ 45. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özafşar, Mehmet Emin vd. (ed.). *Hadislerle İslam*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Özdemir, Ahmet. *İbâdiyye'nin Ana Hadis Kitabı el-Câmiu's-Sahîh Müsnedür'r-Rebî' b. Habîb*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2020.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer et-Temîmî. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Rûdânî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Süleyman. *Cem'u'l-fevâid min Câmi'l-usûl ve Mecmai'z-zevâid, (Büyük Hadis Külliyyâtı)*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Salman, Yüksel. 'Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarında Kadın'. *Türkiye V. Dini Yayınlar Kongresi-Kadın Konulu Dini Yayınlar -Tebliğler-Müzakereler*. 399-407. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. 'Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarında Mezhebî Tutum ve Eğilimler'. *İslâmi Araştırmalar* 29/2 (2018), 268-287.
- Sem'ânî, Ebû Saîd Abdülkerim b. Muhammed. *Edebü'l-implâ ve'l-istimplâ*. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1409/1989.
- Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr. *El-Fethu'l-Kebîr fi Dammü'z-Ziyâde ilâ el-Câmi'is-Sağîr*. Thk.Yusuf en-Nebhânî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2003.
- Şa'ban, Zekiyüddîn. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fikh)*. Çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990.
- Şer'îye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlğasına Dair Kanun (Kanun No: 429), *Resmî Cerîde (Gazete)* 63 (29 Receb 1342/3 Mart 1924). Erişim 25 Mayıs 2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/63.pdf>.

- T.C. Anayasası, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1961, Kanun No: 334). *Resmî Gazete* 10859 (20 Temmuz 1961). Erişim 25 Mayıs 2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10859.pdf>.
- T.C. Anayasası, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982, Kanun No: 2709). *Resmî Gazete* 17863 (Mükerrer) (09.11.1982). Erişim 25 Mayıs 2022. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17863_1.pdf.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. Thk. Hamdî Abdulmecîd es-Selefi. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2002.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî. *el-Mu'cemü'l-evsat*. Thk. Târik b. İvezullah b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî. Kâhire: Dâru'l-Harameyn, 1415.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî. *Şerhu Me'âni'l-âsâr*. nşr. M. Zührî en-Neccâr - M. Seyyid Câdelhak. Beyrut: y.y., 1415/1994.
- Taş, Kemalettin. 'Osmanlı Yönetim Sisteminde Şeyhülislamlık Kurumu -Sosyolojik Bir Çözümleme-'. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1 (2005), 81-102.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *Sünen-i Tirmizî*, el-Kütübü's-Sitte, Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, Haz. Sâlih b. Abdülazîz. Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.
- Tuğlu, Nuri. *Mâturîdîlik ve Hadîs Mâturîdî Kelâm Ekolü Çerçevesinde Kelamî Hadislerin Değerlendirilmesi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.
- Üçer, Cenksu - Çelebi, Hatice Kübra. 'Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları ve Başyazılarda Yer Verilen Kur'an Ayetleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler'. *Journal of Analytic Divinity* 5/2 (2021), 134-172.
- Üçer, Cenksu. 'Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi -Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazıları Örneğinde-'. *İlahiyat Akademi Dergisi* 14 (Aralık 2021), 23-104.
- Ünal, İsmail Hakkı. *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Haneî Mezhebinin Hadis Metodu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1994.
- Vakidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakîd el-Eslemî. *el-Meğâzî*. Thk. Marsden Jones. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, t.y.
- Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslâm Hukukuna Giriş*. İstanbul: İFAV Yayınları, 5. Baskı, 2013.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Kader". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedis*. 24/58-63. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Yerkazan, Hasan. 'Zemahşerî'nin Eserlerinde Bulunan Hadîslerin Kaynakları'. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2017), 273-310.

Yıldırım, Ahmet. *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Yılmaz, Fatih Mehmet. *Ebû Hanîfe ve Hadis*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.

Yücel, Ahmet. *Hadis Usulü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 23. Baskı, 2016.